ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОНДАРЕНКО ВЯЧЕСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК: 343.1:343.35

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Спеціальність – 081 – Право

Галузь знань – 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **В.В. Бондаренко**

Науковий керівник – **Лоскутов Тимур Олександрович**,
доктор юридичних наук, професор

Кропивницький – 2025

АНОТАЦІЯ

Бондаренко В.В. **Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (08 – Право). – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2025.

Корупція у сфері кримінального досудового провадження становить одну з найбільш небезпечних загроз для правосуддя, оскільки безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод людини, породжує вибірковість правозастосування та підриває довіру до правоохоронних органів. Саме тому системне дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є вкрай актуальним для теорії та практики кримінального процесу.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням в якому розкрито корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні і розроблені та обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення кримінального процесуального та антикорупційного законодавства і практики його застосування.

У роботі запропоновано авторське визначення «корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні», як сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників, що здатні прямо чи опосередковано впливати на об’єктивність, неупередженість і законність діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших зацікавлених осіб, створюючи потенційну можливість здійснення недоброчесної діяльності в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру. Аналіз змісту цього визначення свідчить про здатність корупційних ризиків створювати передумови для виникнення незаконних домовленостей і прийняття процесуальних рішень із корисливою метою.

У межах дослідження обґрунтовано багаторівневу класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Вона здійснена за кількома ознаками: етапи кримінального процесу, суб’єкти прийняття рішень,

форми прояву ризиків, ступінь їх впливу на ефективність досудового розслідування. Такий підхід дозволяє створити узагальнену антикорупційну платформу для аналізу вразливості системи кримінального досудового провадження, діагностики потенційних точок корупційного тиску та розробки відповідних запобіжників.

Запропоновано низку заходів для усунення виявлених ризиків, зокрема: алгоритмізацію кримінальних процесуальних процедур, упровадження цифрових інструментів контролю (електронні системи моніторингу рішень, автоматизований розподіл справ, електронний аудит), посилення процесуальної прозорості та формування ефективного внутрішнього моніторингу ухвалення процесуальних рішень.

Сформульований теоретичний підхід до сутності багатофакторної природи формування корупційних ризиків. Зокрема, встановлено, що вони виникають унаслідок поєднання нормативно-правових прогалин, організаційно-управлінських дисфункцій, корпоративних інтересів і толерантності до недоброчесної поведінки з боку частини співробітників правоохоронних органів.

Здійснено класифікацію причин корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Вони поділені на об’єктивні (прогалини у правовому регулюванні, розмитість формулювань норм, організаційна неврегульованість) і суб’єктивні (особистісні риси, низький рівень професійної етики, занижена мотивація, схильність до зловживань). Така класифікація сприяє поглибленому аналізу генези корупційних ризиків і формуванню адекватних засобів впливу на них.

Проведено систематизацію латентних проявів корупційних ризиків у діяльності органів досудового розслідування. Серед них: використання формальних прогалин у законодавстві, правомірний формалізм, вибіркове формування доказової бази, процедурні затягування, маніпуляції при внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зловживання при застосуванні запобіжних заходів та призначенні експертиз.

Наголошено на необхідності посилення ролі слідчого судді та прокурора у здійсненні процесуального контролю (нагляду). Їх превентивна функція має особливе значення для запобігання корупційним проявам при прийнятті рішень органами досудового розслідування. У цьому контексті акцентовано увагу на доцільності нормативного посилення механізмів підконтрольності слідчого судді та прокурора, а також підвищення рівня їх доброчесності.

Сформовано концепцію внутрішньої системи індикаторів ідентифікації корупційних ризиків («red flags»), яка має бути впроваджена у практику правоохоронної діяльності. Зазначені індикатори дозволяють завчасно виявляти потенційно ризикові рішення та локалізувати зони підвищеної корупційної небезпеки.

Запропоновано напрями застосування сучасних цифрових технологій з метою зниження рівня корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. До таких належать: автоматизація процесів реєстрації кримінальних проваджень у Єдиному реєстрі досудових розслідувань; автоматичний розподіл справ між слідчими, дізнавачами, детективами та прокурорами; впровадження електронного аудиту; моніторинг строків досудового розслідування; створення модулів для перевірки обґрунтованості проведення слідчих (розшукових) дій.

Отримані результати дослідження мають важливе наукове і прикладне значення для покращення механізмів запобігання корупції у кримінальному досудовому провадженні та вдосконалення антикорупційної політики держави у сфері кримінального процесу.

Ключові слова: корупція, корупційний ризик, корупційні загрози, кримінальне провадження, досудове розслідування, слідчий, прокурор, запобіжні заходи, затримання, слідчі (розшукові) дії, запобігання, протидія, дискреція, процесуальне керівництво, судовий контроль.

SUMMARY

Bondarenko V. **Corruption risks in criminal pre-trial proceedings. – Qualification scientific work as a manuscript.**

Thesis for Doctor of Philosophy degree in specialty 081 «Law» (08 – Law). – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2025.

Corruption in the sphere of criminal pre-trial proceedings constitutes one of the most dangerous threats to justice, as it directly affects the realisation of human rights and freedoms, generates selective law enforcement, and undermines public trust in law-enforcement bodies. For this reason, a systematic study of corruption risks in criminal pre-trial proceedings is extremely relevant for both the theory and practice of criminal procedure.

This dissertation is one of the first comprehensive studies in Ukrainian legal scholarship to reveal corruption risks in criminal pre-trial proceedings and to develop substantiated proposals aimed at improving criminal procedural and anti-corruption legislation as well as the practice of its application.

The research proposes an author's definition of "corruption risks in criminal pre-trial proceedings" as a set of external and internal factors capable of directly or indirectly influencing the objectivity, impartiality, and legality of the activities of investigative bodies, prosecutors, courts, and other stakeholders, thereby creating a potential opportunity for dishonest conduct in exchange for unlawful material or immaterial benefits. The analysis of this definition demonstrates that corruption risks generate preconditions for illegal agreements and the adoption of procedurally improper decisions motivated by personal gain.

The dissertation substantiates a multi-level classification of corruption risks in criminal pre-trial proceedings. The classification is based on several criteria: stages of the criminal process, decision-making actors, forms of risk manifestation, and the degree of their impact on the effectiveness of the pre-trial investigation. This approach enables the formation of a generalised anti-corruption platform for analysing systemic vulnerabilities, diagnosing potential points of corrupt influence, and developing appropriate safeguards.

A set of measures aimed at eliminating the identified risks is proposed, including the algorithmisation of criminal procedural procedures, the introduction of digital control tools (electronic systems for decision monitoring, automated case assignment, electronic audit), strengthening procedural transparency, and establishing effective internal monitoring of procedural decision-making.

The dissertation formulates a theoretical approach to understanding the multifactorial nature of corruption risks. It is established that such risks arise from a combination of regulatory gaps, organisational dysfunctions, corporate interests, and tolerance for unethical behaviour among certain law-enforcement personnel.

The causes of corruption risks in criminal pre-trial proceedings are classified into objective (regulatory gaps, vague legal provisions, organisational inconsistency) and subjective (personal characteristics, low professional ethics, insufficient motivation, propensity for abuse). This classification enables a deeper analysis of the genesis of corruption risks and the development of adequate mechanisms to counteract them.

A systematisation of latent manifestations of corruption risks within investigative bodies is carried out. These include: the exploitation of legislative gaps, "lawful formalism," selective formation of the evidentiary base, procedural delays, manipulation during the registration of offences in the Unified Register of Pre-Trial Investigations, abuses in applying preventive measures, and misuse of forensic examinations.

The study emphasises the need to strengthen the role of investigative judges and prosecutors in exercising procedural oversight. Their preventive function is essential for counteracting corrupt behaviour in the decision-making processes of investigative authorities. In this context, attention is drawn to the necessity of reinforcing the mechanisms of accountability and enhancing the integrity of investigative judges and prosecutors.

The dissertation proposes a concept of an internal system of "red flags" indicators for identifying corruption risks, to be implemented in law-enforcement

practice. These indicators enable early detection of potentially risky decisions and localisation of areas with heightened corruption threat.

Directions for applying modern digital technologies to reduce corruption risks in criminal pre-trial proceedings are proposed. These include: automation of the registration of criminal proceedings in the Unified Register of Pre-Trial Investigations; automated case assignment among investigators, inquiry officers, detectives, and prosecutors; electronic auditing; monitoring the duration of pre-trial investigations; and developing modules for assessing the justification of investigative actions.

The obtained findings possess significant theoretical and practical relevance for improving mechanisms of corruption prevention in criminal pre-trial proceedings and for strengthening the state's anti-corruption policy in the field of criminal justice.

***Key words*:** corruption, corruption risk, corruption threats, criminal proceedings, pre-trial investigation, investigator, prosecutor, preventive measures, detention, investigative actions, prevention, counteraction, discretion, procedural guidance, judicial control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бондаренко В.В. Корупційні ризики при застосуванні запобіжних заходів в Україні. *Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу» / LAW JOURNAL OF DONBASS.* 2024. № 4 (89). С. 96 – 101. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-89-96-101.

2. Бондаренко В.В. Корупційні ризики на етапі внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань. *Науковий журнал «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 5 (73). С. 112 – 118. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2025.5.15.

3. Бондаренко В.В. Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий журнал «Київський часопис права».* 2025. № 3. С. 308 – 316. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.44.

4. Бондаренко В.В. Поняття корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий журнал «Право і суспільство».* 2025. № 5 (Т. 1). С. 312 – 321. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.39.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Бондаренко В.В. Корупційні ризики під час визначення підслідності кримінальних правопорушень. *Партнерство та взаємодія підрозділів системи МВС з органами державної влади та громадськістю :* тези Всеукр. наук.-практ. конф. 3 листопада 2023 р. Кривий Ріг : Вид-во КННІ ДонДУВС. 2023. С. 68 – 70.

6. Бондаренко В.В. Аналіз корупційних ризиків під час затримання особи без рішення суду. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. 14 березня 2024 р. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. 2024. С. 225 – 227.

7. Бондаренко В.В. Структурно-рівнева класифікація корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий збірник*

«Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики». Хмельницький : вид-во «Молодий вчений». 2025. С. 168 – 174.

8. Бондаренко В.В. Прихованість і організованість: природа корупційних ризиків на етапі досудового розслідування. *Functioning of Legal Science in the Modern Context (September 18–19. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing*. 2025. С. 88 – 91. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-22.

9. Бондаренко В.В. Корупційні ризики на завершальному етапі досудового розслідування. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період»*. 10 жовтня 2025 р. Львів-Торунь. С. 14 – 18. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-3.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ 2
ВСТУП 12
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ 22
1.1. Стан наукової розробки проблеми щодо корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні 22
1.2. Поняття корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні 44
1.3. Класифікація корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні 63
Висновки до розділу 1 89
РОЗДІЛ 2. КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ НА ЕТАПАХ КРИМІНАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ 92
2.1. Корупційні ризики на етапі внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань 92
2.2. Корупційні ризики на етапі досудового розслідування 103
Висновки до розділу 2 130
РОЗДІЛ 3. ПРИЧИНИ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЗАСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ 133
3.1. Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні 133
3.2. Засоби усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні 158
Висновки до розділу 3 181
ВИСНОВКИ 183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 188
ДОДАТКИ 215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

СРД – слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Корупція залишається однією з найгостріших проблем у державі. Її всепроникна природа впливає на всі сфери суспільного життя – від політики й економіки до освіти, медицини та правоохоронної системи. Корупція не лише підриває довіру громадян до органів державної влади, а й стримує, особливо в умовах воєнного стану, соціально-економічний розвиток, унеможливлює ефективне функціонування державних інституцій та загрожує національній безпеці.

Особливо вразливою до проявів корупції та, зокрема, корупційних ризиків є сфера кримінального досудового провадження, де будь-яке зловживання повноваженнями має безпосередній вплив на реалізацію основоположних прав і свобод людини. Корупційні ризики на цьому етапі охоплюють низку процесів – від початку кримінального досудового провадження та прийняття рішень про внесення відомостей до ЄРДР до погодження підозри, застосування запобіжних заходів, здійснення доступу до доказів і завершення досудового розслідування (дізнання). Протиправне втручання у роботу органів досудового розслідування, затягування процесуальних строків, вибіркове правозастосування процесуальних норм, фальсифікація експертиз, проведення слідчих (розшукових) дій на користь окремих осіб – усе це створює передумови для викривлення уяви про правосуддя, послаблює довіру до правоохоронних органів та формує в суспільстві атмосферу правового нігілізму. Зазначені обставини, підтверджують, те що усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні має бути пріоритетом антикорупційної стратегії держави, що передбачає удосконалення законодавства, процесуального контролю (нагляду), цифровізацію процесів та підвищення персональної відповідальності суб’єктів кримінального досудового провадження.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є праці таких вітчизняних науковців: Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, Р. І. Благути, В. В. Вапнярчука, В. І. Василинчука, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка,

Ю. М. Грошевого, В. А. Журавля, О. В. Ігнатюка, О. В. Капліної, Є. Г. Коваленка, С. О. Ковальчука, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, В. В. Романюка, Д. Б. Сергєєвої, Є. Д. Скулиша, М. В. Трофименка, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, Д. М. Цехана, І. В. Цюприка, К. О. Чаплинського, М. Є. Шумила, О. О. Юхна, О. Г. Яновської та інших вчених.

Дослідження зазначених науковців мають важливе теоретико-практичне значення. Водночас аналіз останніх наукових публікацій свідчить про існування низки нерозв'язаних проблем, пов'язаних із практичною реалізацією антикорупційних механізмів у сфері кримінального досудового провадження. Зокрема, дослідники звертають увагу на недостатню ефективність процедур внутрішнього контролю в правоохоронних органах, відсутність належної прозорості в ухваленні окремих процесуальних рішень, а також низький рівень захисту викривачів корупції у системі кримінального досудового провадження.

Попри наявність законодавчо закріплених запобіжників, корупційні практики зберігаються через персональну безкарність, неефективну організацію взаємодії між органами досудового розслідування, прокурорами та судами, а також слабкий вплив громадського контролю.

Таким чином, подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на глибше вивчення причин стійкості корупційних схем у цій сфері та розробку практичних рекомендацій щодо зменшення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні шляхом удосконалення кримінального процесуального законодавства та посилення відповідальності співробітників, уповноважених на його здійснення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р);

Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 р. № 326), а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» (№0120U105582).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 28 листопада 2023 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є отримання нових наукових результатів щодо загальної характеристики корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, встановлення основних чинників їх прояву на відповідних етапах цього провадження, а також обґрунтування ефективних заходів усунення таких ризиків у межах чинного кримінального процесуального законодавства України.

Досягнення мети дисертаційного дослідження обумовило необхідність вирішення таких **завдань:**

– проаналізувати стан наукової розробки проблеми щодо корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– визначити поняття «корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні»;

– класифікувати корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні;

– охарактеризувати корупційні ризики на етапі внесення відомостей до ЄРДР;

– охарактеризувати корупційні ризики на етапі досудового розслідування;

– з'ясувати причини виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– визначити засоби усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– запропонувати зміни до кримінального процесуального законодавства в частині усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Об'єкт дослідження є суспільні відносини, що пов'язані з корупційними ризиками у кримінальному досудовому провадженні.

Предметом дослідження є корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, використання яких забезпечило обґрунтованість та достовірність результатів наукового пошуку. З урахуванням особливостей предмета, мети та завдань дослідження здобувачем застосовувались такі методи: *діалектичний* – використано для комплексного аналізу корупційних ризиків як динамічного правового явища, що взаємодіє з інституційними, соціальними та правозастосовними процесами у сфері кримінального досудового провадження (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2); *герменевтики* – застосовано при тлумаченні окремих понять, що становлять категоріальний апарат дослідження, зокрема, «корупційний ризик», а також при аналізі юридичних конструкцій, які використовуються в КПК України у контексті корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2); *порівняльно-правовий* – дозволив зіставити підходи до класифікації та усунення корупційних проявів у кримінальному досудовому провадженні (підрозділи 2.1, 2.2); *системний* – забезпечив можливість виявлення внутрішньої логіки

функціонування кримінального досудового провадження, в якому корупційні ризики виявляються як системна деформація процесуальної діяльності (розділи 1, 2, 3); *структурний* – використано для класифікації корупційних ризиків залежно від етапів кримінального досудового провадження та їх впливу на ефективність досудового розслідування (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2); *моделювання* – застосовано під час розробки узагальненої моделі ідентифікації та реагування на корупційні ризики в межах кримінального досудового провадження (підрозділ 3.2); *формально-логічний* – використано для дослідження нормативно-правових актів (зокрема, положень КПК України, Закону України «Про запобігання корупції») на предмет внутрішньої узгодженості, правової визначеності та системності (усі розділи дисертації); *логіко-семантичний* – застосовано під час уточнення змісту основних юридичних понять і категорій, що становлять основу дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); *соціологічний* – реалізовано шляхом анкетування слідчих, прокурорів та адвокатів з метою з'ясування їхнього погляду на основні корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні, а також оцінки ефективності наявних засобів щодо їх усунення (підрозділи 2.2, 3.1); *статистичний* – використано при дослідженні статистичних матеріалів Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України та опрацюванні результатів анкетування правоохоронців (розділи 1, 2).

Нормативною базою наукового дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, Кримінальний процесуальний кодекс України та закони України, що регулюють питання запобігання корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають наукові праці вітчизняних дослідників у сфері кримінального процесуального права, присвячені вивченню корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Емпіричною базою дисертаційного дослідження є узагальнені дані аналізу 252 кримінальних проваджень, зареєстрованих в ЄРДР за фактами вчинення корупційних кримінальних правопорушень у ході досудового розслідування (за

статтями 364, 365-2, 366, 366-2, 366-3, 367, 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 Кримінального кодексу України) протягом 2019–2024 років в усіх регіонах держави; результати опитувань 125 респондентів (30 прокурорів, 20 детективів Бюро економічної безпеки України, 10 детективів Національного антикорупційного бюро, 12 детективів Державного бюро розслідувань та 53 співробітників Національної поліції України (35 слідчих та 18 оперативних працівників)) у Київській, Львівській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій областях і місті Києві з антикорупційних питань в кримінальному досудовому провадженні; аналітичні звіти та узагальнення Офісу Генерального прокурора, ДБР, НАБУ, СБУ, НАЗК, Державної судової адміністрації України; ряду громадських організацій («Центр протидії корупції», «Transparency International», «Стопкор», «Центр політико-правових реформ» та ін.) й міжнародних інституцій (Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ)). Під час проведення дисертаційного дослідження використовувався особистий досвід роботи автора в правоохоронних органах України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, що присвячене корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні. На підставі проведеного дослідження сформульовано наукові положення, що містять ознаки наукової новизни, зокрема:

вперше:

– сформульовано авторське поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» як сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників, що здатні прямо чи опосередковано впливати на об’єктивність, неупередженість і законність діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших зацікавлених осіб, створюючи потенційну можливість здійснення недоброчесної діяльності в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру;

– обґрунтовано багаторівневу класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, здійснену за такими критеріями: етапи

досудового кримінального процесу; суб'єкти прийняття рішень; форми прояву ризиків; ступінь їх впливу на ефективність досудового розслідування. Така класифікація уможливлює побудову узагальненої антикорупційної платформи для оцінювання вразливості досудового розслідування;

– запропоновано комплекс заходів щодо усунення корупційних ризиків у межах кримінального досудового провадження шляхом алгоритмізації кримінальних процесуальних процедур, впровадження цифрових інструментів контролю, посилення процесуальної прозорості та забезпечення ефективного внутрішнього моніторингу прийняття рішень;

удосконалено:

– наукове положення щодо сутності формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Обґрунтовано, що природа формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є багатофакторною, яка поєднує прогалини нормативно-правового регулювання, організаційно-управлінські дисфункції суб'єктів кримінального досудового провадження, вплив корпоративних інтересів на зацікавлених учасників кримінального досудового провадження, а також наявність толерантного ставлення останніх до порушень доброчесності серед окремих співробітників правоохоронних органів;

– теоретичне положення щодо об'єктивних та суб'єктивних критеріїв класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Встановлено, що до об'єктивних критеріїв необхідно відносити розмитість процесуальних норм, а до суб'єктивних – етичні установки учасників кримінального досудового провадження;

– доктринальне положення щодо визначення латентних проявів корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Доведено, що латентними проявами корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є: нормативні прогалини; правомірний формалізм у практичній діяльності; допущення процедурних затягувань та зловживань тощо;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо посилення контролю (нагляду) за дотриманням законності під час прийняття рішень органами досудового розслідування. Обґрунтовано, що такий контроль (нагляд) можна посилити шляхом заміни прокурорського нагляду на судовий контроль. Це сприятиме мінімізації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– доктринальні положення щодо призначення індикаторів виявлення («red flags») корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Констатовано, що призначенням таких індикаторів є оперативна ідентифікація та локалізація потенційно небезпечних процесуальних рішень на стадії їх формування;

– теоретичні положення щодо напрямів використання сучасних інформаційних технологій для зменшення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Такими напрямами є: автоматизація процесів внесення відомостей до ЄРДР; автоматизований розподіл кримінальних проваджень між суб'єктами досудового кримінального процесу (слідчими, дізнавачами, детективами та прокурорами); запровадження електронного аудиту ЄРДР; моніторинг строків розслідування; створення електронних модулів перевірки обґрунтованості проведення СРД.

На підставі отриманих наукових результатів сформульовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до ст.ст. 3, 177, 182, 208, 218, 372 КПК України, доповнення кримінального процесуального закону новими ст.ст. 40-2, 107-1, з метою усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані наукові результати, теоретичні положення, висновки та пропозиції, можуть використовуватися у:

– *законотворчому процесі* – при внесенні змін до кримінального процесуального законодавства в частині усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– *правоохоронній діяльності* – для розроблення та вдосконалення методичних рекомендацій з питань організації протидії корупції у кримінальному досудовому провадженні;

– *науково-дослідній діяльності* – використовуються напрацьовані в дисертації підходи до визначення та класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, характеристика їх причин і латентних проявів, а також сформована система індикаторів («red flags») і рекомендації щодо алгоритмізації та цифрового контролю процесуальних рішень. Отримані результати слугують методологічною основою для подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення механізмів досудового розслідування та підвищення ефективності антикорупційної діяльності;

– *освітній процес* – під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми «Право (Поліцейські)» Law (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D8 Право галузь знань D Бізнес, адміністрування та право кваліфікація: Бакалавр права професійна кваліфікація Слідчий (поліція) та «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement activity (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю К9 Правоохоронна діяльність галузі знань К Безпека та оборона кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін.

Апробація матеріалів дисертації. Отримані наукові результати, теоретичні положення і висновки дисертаціного дослідження апробовано в межах участі у п’яти науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнської науково-практичної конференції «Партнерство та взаємодія підрозділів системи МВС з органами державної влади та громадськістю» (м. Кривий Ріг, 3 листопада 2023 року); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 14 березня 2024 року); Науково-практичної

конференції «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики» (м. Хмельницький, 19-20 вересня 2025 року); International scientific conference «Functioning of Legal Science in the Modern Context» (Riga, the Republic of Latvia, 18–19 September 2025); Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (м. Львів – м. Торунь, 10 жовтня 2025 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у дев'яти наукових публікаціях, серед них – три наукові статті, опубліковані у виданнях, що входять до Переліку наукових фахових видань України, одна стаття – у науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, а також п'ять тез доповідей висвітлених у межах всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (232 найменування на 28 сторінках) та п'ятьох додатків на 14 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 229 сторінок, із них основний текст дисертації – 175 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Стан наукової розробки проблеми щодо корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні

Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні становлять одну з найбільш вразливих ланок у системі кримінальної юстиції. Незважаючи на численні нормативно-правові ініціативи, ухвалення антикорупційних стратегій, концепцій та державних програм, у науці кримінального процесу проблема корупційних ризиків залишається недостатньо дослідженою. Сучасні наукові розвідки лише побіжно торкаються цього питання, обмежуючись загальними міркуваннями про негативний вплив корупції на ефективність правосуддя. Особливо бракує системного аналізу видів, причин і форм прояву корупційних ризиків саме на досудовій стадії кримінального провадження – стадії, що вирішальним чином впливає на всю подальшу долю кримінального провадження. Залишаються поза увагою питання впливу суб’єктивного чинника, недосконалих процесуальних процедур, які створюють сприятливе середовище для зловживань. У наявних державних стратегіях протидії корупції або відсутні конкретні заходи усунення таких ризиків, або вони мають декларативний характер і не враховують особливостей кримінального провадження [176;174;162;170].

Такий стан справ свідчить про необхідність наукового осмислення цієї проблематики. На нашу думку, правова наука повинна дати не лише описову характеристику корупційних ризиків, а й розробити дієві методологічні та практичні підходи до їх ідентифікації, оцінювання та усунення. Лише за умов комплексного дослідження можна розраховувати на справжнє реформування кримінального процесу в антикорупційному дусі. Беручи до уваги глибоку інтегрованість корупційних явищ в Україні у політичну, економічну, морально-

психологічну та інші сфери суспільного життя, передусім, у розрізі цього дослідження, особливу увагу привертає монографія В. С. Журавського, М. І. Михальченка та О. М. Михальченка «Корупція в Україні – не політика» [70]. У цій науковій праці корупція розглядається як багатовимірне та системне явище, що пронизує ключові інститути держави. Автори аргументовано доводять, що вона є не політикою в істинному сенсі, а «антиполітикою», яка підриває основи державного управління, руйнує соціальні зв'язки та спотворює ціннісні орієнтири сучасної української політичної системи, зокрема її євроінтеграційні прагнення та курс на сталий розвиток. Науковці акцентують увагу на тому, що системне бачення корупції вимагає окреслення базового системоутворюючого елементу, від якого залежить побудова дієвої антикорупційної моделі. Такий елемент, на переконання авторів, втілюється в інституційній ролі держави, яка не лише бере участь у створенні та реалізації правових і політичних засад боротьби з корупцією, а й здійснює координацію діяльності відповідних органів у межах, визначених Конституцією. Водночас дослідники підкреслюють, що механізми подолання корупції не можуть обмежуватися лише державними структурами – важливу роль відіграють також суспільство, медіа та інші суб'єкти, які здійснюють незалежний соціальний контроль та сприяють формуванню умов для ефективної протидії корупції [70, с. 125].

Також слід зазначити, що значний внесок у дослідження реформування антикорупційного законодавства України, зокрема в контексті міжнародно-правових зобов'язань держави, зробив П. П. Андрушко [14]. У своїх працях науковець проводить ґрунтовний аналіз національного законодавства крізь призму міжнародних стандартів та основоположних принципів у сфері боротьби з корупцією. Окрім загального законодавчого аналізу, дослідник зосереджується на характеристиці корупційних правопорушень, критично оцінює окремі антикорупційні положення з точки зору їх змістовного наповнення та юридико-технічної досконалості. Автор також пропонує конкретні шляхи вдосконалення правових норм, акцентуючи увагу на необхідності врахування особливостей їх

застосування щодо окремих категорій суб'єктів правопорушень. На слушне переконання науковця, говорити про завершеність реформ антикорупційного законодавства нині передчасно, адже досягнення поставлених цілей потребує подальших зусиль як на законодавчому, так і на практичному рівнях. Цей висновок залишається актуальним навіть попри те, що з часу проведення відповідних досліджень минуло чимало часу [13, с. 90-101].

Питання щодо запобігання кримінальним правопорушенням корупційного характеру, були предметом аналізу в монографії В. І. Борисова «Актуальні проблеми протидії корупції» (2012 р.). У цій праці автор детально розглядає понятійно-категоріальний апарат, що стосується корупційних правопорушень, класифікує їх за рівнем суспільної небезпеки та пропонує підхід до визначення суб'єктів відповідальності – зокрема, осіб, які надають публічні послуги в межах професійної діяльності. Крім того, автор аналізує антикорупційні стандарти, що стосуються прийняття кримінально-процесуальних рішень, порівнює досвід України з зарубіжною практикою, прагнучи таким чином окреслити ефективну модель національної антикорупційної політики. Важливим елементом праці є також характеристика методологічних основ, які використовуються для дослідження проблематики корупції, а також узагальнення висновків міжнародних моніторингових організацій щодо ефективності вітчизняних механізмів протидії цьому явищу. Попри те, що монографія була опублікована ще у 2012 році, вона зберігає наукову цінність як джерело базових теоретичних підходів. Проте, в контексті вивчення сучасних корупційних ризиків саме у кримінальному досудовому провадженні, її положення потребують оновлення з урахуванням нових викликів, інституційних змін та реформ [11].

У рамках означеного періоду привертає увагу одна з небагатьох наукових праць, спеціально присвячених питанням запобігання корупції в судовій гілці владі, а саме дисертація С. В. Прилуцького (2013 р.). У своєму дослідженні автор аналізує функціонування судової системи в умовах становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні. Особливу увагу приділено правовим основам взаємодії між державою і суспільством у процесі організації

та реалізації судової влади, а також питанням інституційної незалежності суддів як важливого чинника забезпечення справедливого правосуддя. Попри те, що дослідження С. В. Прилуцького не фокусується безпосередньо на досудовому провадженні, його акцент на незалежності судової влади має концептуальну цінність у ширшому контексті протидії корупції в системі кримінального правосуддя, адже формує загальні інституційні рамки, в межах яких функціонує уся ланка процесу – від розслідування до винесення вироку [157].

Серед новітніх наукових праць, що з'явилися після набуття чинності Закону України «Про запобігання корупції», особливу увагу заслуговує дослідження О. Ю. Бусол на тему: «Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період». Зазначена наукова розробка, яка з'явилася невдовзі після кардинальних законодавчих змін 2014 року, стала своєчасною з огляду на нові реалії антикорупційної політики. Значний акцент зроблено на неспроможності існуючих антикорупційних підрозділів у структурах державної влади ефективно реагувати на виклики корупційної злочинності. Як наслідок, дослідниця обґрунтовує недоцільність їх включення до складу виконавчих органів під час розробки антикорупційної стратегії. Крім того, висловлено аргументовану критику щодо назви профільного закону, вказуючи на те, що формулювання «Про запобігання корупції» не відповідає реальному змісту закону і фактично заперечує існування структурної корупційної злочинності в Україні [160; 40, с. 4-5].

Втім, попри концептуальну новизну і гостру аналітику, у роботі практично не розглядаються питання вдосконалення кримінально-правових інструментів, а також запобігання корупційним ризикам у межах кримінального досудового провадження. Таким чином, праця має вагоме значення як джерело критичного аналізу політичного та інституційного контексту антикорупційної політики.

У подальші роки важливе місце серед наукових розвідок з питань антикорупційної політики посіла колективна монографія під редакцією Ю. В. Ковбасюка та В. Л. Федоренка «Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади

і органах місцевого самоврядування» (2016 р.). Автори розглядають теоретичні засади антикорупційної політики, акцентують увагу на особливостях її законодавчого регулювання та організаційного забезпечення. Проаналізовано управлінський статус суб'єктів, уповноважених на запобігання корупції в системі публічної служби, а також правові механізми, серед яких – як адміністративно-правові, так і кримінально-правові інструменти протидії. Важливою складовою монографії є аналіз корупційної злочинності, представлений у вигляді теоретичного блоку, де також розглядаються міжнародні стандарти у сфері запобігання корупції та питання конфлікту інтересів у публічному секторі. Втім, незважаючи на широку тематику, дана праця має обмежене прикладне значення для аналізу корупційних ризиків безпосередньо у кримінальному досудовому провадженні, оскільки основна увага зосереджена на державному управлінні та публічній службі. Проте вона залишається цінною для формування загального інституційного фону антикорупційної політики, у межах якого функціонують суб'єкти досудового розслідування [57].

У процесі аналізу правових засад діяльності основних суб'єктів, що здійснюють протидію корупції в межах правоохоронної та судової систем України, заслуговує на увагу і дисертаційне дослідження Д. В. Єренка «Національне антикорупційне бюро України в механізмі запобігання корупції». Автор, на основі комплексного аналізу чинного законодавства та практики його реалізації, визначає фактичний обсяг функцій Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) у системі органів, покликаних запобігати корупційним правопорушенням. У розрізі дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, проаналізована робота є надзвичайно актуальною, адже піднімає питання організаційної ефективності НАБУ саме на етапі, коли приймаються критично важливі рішення: початок розслідування, визначення підслідності, обрання процесуального статусу особи тощо. Зміцнення повноважень НАБУ на цьому рівні може прямо впливати на зниження рівня корупційної вразливості досудового етапу [68].

Важливий внесок у теоретико-прикладне обґрунтування шляхів усунення корупційних ризиків у межах кримінального досудового провадження зроблено також в науковому дослідженні О. М. Михальченко «Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання». У результаті аналізу чинників, що зумовлюють відтворення корупційної злочинності, автор запропонував структурований підхід до класифікації детермінант, згрупованих відповідно до їх галузевого походження та впливу. Зокрема, науковець їх поділяє на соціально-економічні, політико-правові, організаційно-управлінські та інші. Такий підхід дозволяє не лише краще зрозуміти природу корупційних явищ, але й виокремити найбільш вразливі сфери, де ризики виникають системно [128].

З огляду на те, що кримінальне досудове провадження є стадією, у якій чинники корупційних ризиків можуть проявлятися через морально-психологічні характеристики учасників, організаційні прогалини та правову неоднозначність, дослідження О. М. Михальченко має практичне значення для розуміння, де саме та на якому етапі варто виявляти, прогнозувати й запобігати корупційним ризикам. Його класифікаційна модель може бути використана як методична основа для ідентифікації ризиків на рівні суб’єктів досудового розслідування, що підвищує актуальність цієї праці у нашому дослідженні.

Серед наукових праць, в яких розглядають основні аспекти запобігання та протидії корупції в Україні, варто звернути увагу і на дисертаційне дослідження В. М. Трепака «Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні». У роботі автор здійснив комплексний аналіз форм прояву корупції, її сфер поширення та характерних особливостей. Окремо подано характеристику корупційних діянь, а також типологію осіб, які, зазвичай, виступають суб’єктами таких правопорушень. Заслуговує на увагу і підхід дослідника до цілей антикорупційної політики: замість утопічного «викорінення» йдеться про досягнення рівня корупції, який не підриває основи державного та суспільного функціонування. У цьому контексті автор окреслив елементи системи протидії корупції й запропонував напрями її вдосконалення. Водночас, хоч ця наукова розробка і надає ґрунтовну концептуальну базу, однак для аналізу ризиків, які

виникають безпосередньо у кримінальному досудовому провадженні, вона ще потребує доповнення спеціалізованими прикладними дослідженнями [205].

У наступному році було представлено ще одне значуще дослідження, яке заслуговує на увагу в контексті формування підходів до усунення корупційних ризиків. Йдеться про дисертацію М. В. Кікалішвілі «Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності». У своїй праці автор здійснив масштабний аналіз наукових підходів до понятійного апарату запобігання і протидії корупції, звернувшись до плюралізму поглядів, які склалися в українській науковій думці. Зазначений науковець не обмежується лише теоретичним аналізом – навпаки, автор пропонує перелік чітких заходів, які мають на меті вдосконалити як стратегію, так і тактику антикорупційної діяльності в Україні. Серед запропонованих кроків – розробка сучасної та науково обґрунтованої Стратегії антикорупційного розвитку, створення незалежної судової системи, удосконалення системи антикорупційних органів та приведення у відповідність антикорупційних положень КК України. Не менш важливою є і пропозиція щодо заснування при Міністерстві юстиції України постійного науково-дослідницького комітету, що мав би системно вивчати явище корупції, його трансформації та пропонувати профілактичні заходи на основі аналітичних даних і наукових висновків. Показово, що автор не ігнорує гуманітарний аспект боротьби з корупцією – у роботі наголошується на необхідності формування антикорупційної правосвідомості громадян через просвітницьку роботу, роз’яснення механізмів запобігання та підтримку нульової толерантності до корупційних практик. Хоча дослідження має ширший за масштабом об’єкт – загальнодержавну антикорупційну стратегію – окремі його висновки є вкрай важливими саме для кримінального досудового провадження. Йдеться насамперед про пропозиції щодо КК України, усунення прогалин, що напряму впливають на ефективність кваліфікації, і, зрештою, – на можливості зловживань на етапі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [81].

Проблематика корупційних ризиків, зокрема, і корупційних кримінальних правопорушень, а також правопорушень, тісно пов'язаних із корупцією, активно опрацьовувалась у рамках кримінально-правової науки. З-поміж прикладів варто навести кандидатську дисертацію К. Г. Бикова на тему: «Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами» (2018 р.). У цій роботі автор не лише систематизує підходи до розуміння природи відповідних кримінальних правопорушень, але й пояснює соціальну обумовленість їх криміналізації. Зокрема, науковець окреслює систему підстав та принципів, що лежать в основі настання кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння майном службовими особами. Особливу цінність становить проведений автором аналіз правових систем країн-членів ЄС, який засвідчив тенденцію до розгляду зловживання службовим становищем як обставини, що обтяжує відповідальність. Наприклад, у КК Австрії таке зловживання автоматично тягне збільшення покарання наполовину, тоді як у Кримінальному кодексі Нідерландів – на одну третину. Це дозволяє зробити висновок про наявність сталого підходу до суворішого реагування на такі форми корупційної злочинності. У світлі дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, зазначене робота має своє значення, оскільки, дає нормативну і порівняльну базу для уніфікації підходів до трактування службових зловживань у досудовому розслідуванні та обґрунтування суворішої відповідальності за такі діяння [22].

Також вартує окремої уваги і дослідження Д. Г. Михайленка на тему: «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні», у якому здійснено спробу узагальнити сучасні наукові підходи до проблеми кримінально-правової протидії корупції. Автор обґрунтовує концепцію, що виходить за межі юридичного бачення: вона базується на міждисциплінарному аналізі, який охоплює філософські, соціологічні, психологічні, кримінологічні, економічні та політологічні компоненти феномену корупції. Зазначене дозволяє розглядати її не як ізольоване правове явище, а як комплексну соціальну патологію. У ході дослідження науковець сформував систему наукових

положень, що ґрунтуються на поєднанні емпіричних даних, законодавчого аналізу та синтезу наукової думки. Особливої уваги заслуговує запропонований ним механізм правової протидії корупції – інструмент, покликаний забезпечити реагування правової системи на різні рівні проявів корупційної злочинності. Цей підхід, у поєднанні з критичним аналізом чинного законодавства, дав змогу автору запропонувати нову редакцію статті про незаконне збагачення, яка, за його переконанням, відповідає як нормам Конституції України, так і основоположним принципам національного права [124].

З-поміж теоретико-прикладних досліджень, безпосередньо присвячених складам корупційних кримінальних правопорушень, заслуговує на увагу дисертація М. Б. Желік «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика». У цій роботі автор зосередився на юридичному аналізі складів кримінальних правопорушень, які об’єднані спільною ознакою. Особливістю дослідження стало розмежування подібних складів правопорушень, з огляду на формулювання, а також структуру диспозицій відповідних кримінально-правових норм. На підставі ґрунтовного аналізу автор дійшов висновку щодо недоцільності збереження у КК України формулювання «прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи». На його думку, враховуючи високий ступінь подібності законодавчих конструкцій, доцільно гармонізувати мовні формули складів кримінальних правопорушень, які охоплюють ці дії, – задля уникнення правової плутанини та підвищення передбачуваності застосування норм. Хоча дослідження має досить вузький фокус, його значення для кримінального досудового провадження не можна знецінювати. Уніфікація законодавчих конструкцій сприяє чіткості кваліфікації на стадії досудового розслідування, що, своєю чергою, знижує ризик неоднозначного тлумачення правових норм [69].

У цьому ж контексті доцільно звернути увагу на дисертацію М. В. Михайлова на тему: «Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень». У цьому дослідженні автор зосередився на структурному аналізі підкупу як явища, яке лежить в основі багатьох

корупційних діянь. Науковець класифікує різновиди підкупу, акцентуючи увагу на таких ключових елементах – предметі, суб'єктах, формі. До істотних ознак підкупу, на думку дослідника, належать: предмет – неправомірна вигода; сторони – принаймні двоє учасників (активний і пасивний), де останній, як правило, має спеціальний статус; а також змова, що характеризується незаконністю, добровільністю, взаємовигідністю та може бути як завершеною, так і «розірваною». Особливий акцент зроблено на змісті такої змови, що охоплює не лише спонукання до протиправних, але й до формально правомірних дій в інтересах того, хто пропонує вигоду. На нашу думку, розмежування ознак і основних форм підкупу, запропоноване автором, дозволяє підвищити точність правозастосування, а отже – і зменшити вразливість досудового процесу до корупційних впливів [125].

Також необхідно окремо відзначити і монографічне дослідження О. С. Бондаренко на тему: «Концепція кримінально-правової протидії корупції», у якому авторка пропонує системне бачення феномену корупційних кримінальних правопорушень та принципів їх подолання. Особливу увагу в роботі приділено класифікації таких правопорушень, з урахуванням їх внутрішньої диференціації за сферами прояву: політичній, економічній, судовій, освітній, медичній, спортивній, а також у діяльності правоохоронних органів. Таким чином, робота охоплює надзвичайно широкий спектр суспільних відносин, в яких корупція здатна порушувати баланс законності та справедливості. Окрім того, в роботі окреслено місце міжнародного співробітництва у формуванні дієвої антикорупційної політики, що дозволяє розглядати проблему не лише в межах національної юрисдикції, а й у глобальному правовому полі [38]. Для аналізу корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні ця монографія є вагомим теоретичним фундаментом, оскільки надає широке бачення проявів корупції в різних державних сферах, окреслює межі правового реагування та пропонує інструменти, які можуть бути адаптовані й застосовані саме на досудовій стадії

– там, де корупція нерідко проявляється в латентних, але ризиконебезпечних формах.

Не можна залишити поза увагою і ґрунтовне дослідження С. І. Богаченко на тему: «Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади». Це дослідження вирізняється тим, що акцентує увагу не лише на окремих правових нормах, а й на глибших суперечностях між практичною потребою вдосконалення антикорупційного законодавства та рівнем наукового осмислення корупційної злочинності в центральних органах влади. Така постановка питання дозволяє по-новому подивитися на проблему: не як на виключно юридичну, а як на комплексну, що охоплює організаційно-управлінський, нормативний та процесуальний рівні [25].

Автор приділяє увагу тонким аспектам розмежування кримінальних і адміністративних корупційних правопорушень, що має принципове значення для правозастосування, зокрема на стадії досудового розслідування, де нерідко виникає спокуса перекваліфікації за м’якшою ознакою. Цінним є також те, що в дослідженні запропоновано цілісний перелік заходів запобігання, які, на думку автора, можуть суттєво вплинути на криміногенну ситуацію в державі за умови їх реального впровадження. Мова йде не про абстрактні ініціативи, а про конкретні механізми, які включають удосконалення внутрішнього контролю, підвищення рівня прозорості діяльності державних службовців, а також системну зміну підходів до кадрової політики в органах виконавчої влади [26].

В рамках огляду кримінально-правового блоку наукових джерел варто зосередити погляд на працях, які безпосередньо присвячені проблемам реалізації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Одним із перших системних досліджень у цьому напрямі стала робота Д. М. Міських «Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України». У дисертації було проведено всебічний аналіз специфіки цього правопорушення, його ознак, меж криміналізації, а також практики застосування відповідних норм. Висвітлено складність доведення наміру у таких

провадженнях, а також колізії, зокрема, між антикорупційним законодавством і положеннями КК України [131].

Не менш значущим є дослідження Б. Г. Безгинського на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні». У своїй роботі автор здійснив ґрунтовний історико-правовий аналіз становлення інституту відповідальності за незаконне збагачення, виокремивши ключові етапи еволюції відповідної норми. Окрема увага приділена порівняльно-правовому досвіду іноземних держав, а також аналізу правових моделей боротьби з незаконним збагаченням, що функціонують у міжнародній практиці [21].

Серед новітніх наукових розвідок, дотичних до проблематики корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, у сфері кримінального права є дисертаційне дослідження В. М. Дубас «Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» (2023 р.) [65].

У своїй роботі автор запропонував класифікацію системи кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, розглядаючи кожну норму не ізольовано, а через призму її функціонального навантаження в межах загальної стратегії протидії. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти не лише нормативний зміст, а й практичну вагу конкретних статей КК України, що застосовуються до осіб, винних у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень. У роботі ретельно проаналізовано місце кожного з цих засобів у правовій системі, їхню ефективність і співвідношення між собою. Автор підкреслює, що лише комплексне застосування кримінально-правових механізмів може гарантувати не лише невідворотність покарання, а й загальну профілактику корупційної злочинності.

Водночас, найсуворішим з усіх інструментів, безперечно, залишається інститут кримінального покарання, роль якого детально досліджено у відповідному розділі. Особливу цінність праці В. М. Дубас становить звернення до практики Вищого антикорупційного суду. На основі аналізу конкретних кримінальних проваджень автор виявляє актуальні тенденції, які складаються при розгляді справ щодо корупційних кримінальних правопорушень: від

особливостей доведення вини – до дискусій навколо застосування окремих норм матеріального права. Водночас, найсуворішим з усіх інструментів, безперечно, залишається інститут кримінального покарання, роль якого детально досліджено у відповідному розділі. Особливу цінність праці В. М. Дубас становить звернення до практики Вищого антикорупційного суду. На основі аналізу конкретних кримінальних проваджень автор виявляє актуальні тенденції, які складаються при розгляді справ щодо корупційних кримінальних правопорушень: від особливостей доведення вини – до дискусій навколо застосування окремих норм матеріального права [64].

На противагу цьому, Т. І. Пономарьова, зауважує, що попри виконання окремих завдань Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, «внесені до кримінального законодавства зміни надмірно лібералізують кримінальну відповідальність осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та уклали угоду про визнання винуватості, і не повною мірою відповідають положенням та рекомендаціям європейських правових документів». На думку вченої, неврегульованість формулювань складів корупційних і пов’язаних із корупцією правопорушень і суперечливість наслідків їх учинення продовжують негативно впливати на ефективність кримінально-правового запобігання та вимагають перегляду підходів до кримінальної відповідальності та покарання [152, с. 96-107].

У контексті аналізу корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні це дослідження відіграє важливу роль, адже демонструє зв’язок між якістю досудового розслідування, обґрунтованістю пред’явлених обвинувачень та подальшою судовою оцінкою дій обвинувачених. Отже, запропонована класифікація та розгляд судової практики надають дієвий інструментарій для виявлення «вразливих» місць досудового розслідування, в яких виникають чи можуть виникати корупційні ризики.

У контексті аналізу корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні це дослідження відіграє важливу роль, адже демонструє зв’язок між якістю досудового розслідування, обґрунтованістю пред’явлених обвинувачень

та подальшою судовою оцінкою дій обвинувачених. Отже, запропонована класифікація та розгляд судової практики надають дієвий інструментарій для виявлення «вразливих» місць досудового розслідування, в яких виникають чи можуть виникати корупційні ризики.

З числа наукових праць, дотичних до проблематики корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, варто відзначити і напрацювання вчених-адміністративістів. Зокрема, В. Д. Гвоздецький у своїх дослідженнях зосереджується на адміністративно-правових та організаційних засадах протидії корупції, підкреслюючи необхідність комплексного підходу. На його думку, ефективна боротьба з корупцією має починатися не з окремих нормативних ініціатив, а з формування цілісної антикорупційної політики, що включає ідеологічне підґрунтя, чітке правове регулювання, а також налагоджені механізми організаційного впровадження. У своїй роботі автор детально аналізує правову природу корупційних правовідносин, надає характеристику типовим схемам корупційної поведінки в публічному секторі та формулює конкретні пропозиції щодо вдосконалення антикорупційного законодавства. Автор особливо акцентує на важливості не лише формального, а й функціонального оновлення механізмів запобігання – таких, що реально працюють у межах повсякденної діяльності органів публічної влади [48]. У контексті кримінального досудового провадження зазначені висновки набувають особливої ваги, адже саме на адміністративному рівні закладаються передумови для прозорості та доброчесності процесів, які відбуваються ще до передачі справ до суду.

На особливу увагу при розгляді механізмів подолання корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні заслуговує дисертаційне дослідження О. О. Косиці на тему: «Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні» (2019 р.). У роботі авторка розвиває концептуальний апарат, що стосується інституту викривачів, зокрема уточнює зміст таких понять, як «викривач», «правовий статус викривача» та «механізм забезпечення прав». Особливий акцент зроблено на адміністративно-правових інструментах, за допомогою яких гарантується реалізація та захист прав осіб, що повідомляють

про порушення. Авторці вдалося не лише деталізувати юридичну конструкцію викривання, але й виділити принципи, які мають становити його нормативну та моральну основу. Серед таких: добросовісність, доброчесність, достовірність, добровільність і обґрунтованість повідомлення. Поряд із цим, приділено значну увагу балансу між правами викривача та вимогами до його поведінки – зокрема наголошуючи, що у разі завідомо неправдивого повідомлення особа може бути притягнута до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової або навіть кримінальної відповідальності. Також цінним у роботі є і розгляд механізму забезпечення прав викривачів як частини юридичного механізму захисту прав людини. Авторка пропонує розглядати цей механізм як системне поєднання правових норм, процедур і організаційних елементів, що мають на меті створити умови для безпечного й ефективного викриття корупційних дій [92].

У контексті теми корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні зазначене дослідження є вкрай актуальним, адже саме на цьому етапі викривачі найчастіше стають джерелом ініціювання розслідувань або надають ключову інформацію щодо неправомірних дій службових осіб. Захист їхніх прав, запобігання тиску та зловживанням, а також нормативно-правове врегулювання їхньої ролі – важливі компоненти у зменшенні корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Близьким за тематикою до нашого дослідження є науковий доробок Ю. О. Реви на тему: «Антикорупційне декларування: теорія, правове регулювання, практика». У роботі здійснено аналіз антикорупційного декларування як одного з ключових елементів системи фінансового контролю за діяльністю службовців. Автор висвітлює еволюцію декларування в Україні, розкриває його правову природу, визначає місце як у сфері адміністративного права, так і в механізмах реалізації міжнародних антикорупційних стандартів. Ю. О. Рева звертається до низки теоретичних питань, формулюючи авторські визначення категорій, що формують зміст антикорупційного декларування, і здійснює детальний аналіз передумов переходу до електронної форми подання декларацій. У центрі уваги питання належного виконання обов’язку щодо

декларування майнового стану, зокрема через призму юридичної відповідальності за порушення цих вимог. Розгляд практичної реалізації норм, які регулюють декларування, супроводжується порівняльно-правовими спостереженнями, що ґрунтуються на досвіді зарубіжних країн. Зазначене дозволяє автору зробити обґрунтовані висновки про проблеми вітчизняного антикорупційного механізму передусім у частині перевірки достовірності даних та ефективності подальших санкцій [181]. Для теми корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні відповідна розвідка є важливою з огляду на процеси виявлення та документування фактів незаконного збагачення, приховування майна чи конфлікту інтересів, які нерідко лежать в основі кримінальних проваджень, відкритих щодо осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування.

Окремі вітчизняні монографічні дослідження присвячено аналізу проблематики запобігання корупційним ризикам у діяльності органів Національної поліції України через застосування адміністративно-правових засобів. Зокрема, заслуговує на увагу дисертаційне дослідження С. О. Шатрави, в якому, з огляду на міждисциплінарні наукові підходи, запропоновано авторське визначення поняття запобігання корупції в органах Національної поліції. Автор трактує цей процес як складову загальнодержавної антикорупційної політики, об’єднаної національною ідеєю подолання корупції. Передбачає стратегічний розвиток публічно-правових відносин, спрямованих на усунення, обмеження або нейтралізацію корупційних проявів серед посадових осіб поліції, а також системне застосування комплексу адміністративно-правових інструментів для досягнення цілей, визначених у межах функціонального призначення правоохоронного органу. Крім того, у зазначеному дослідженні визначено окремий правовий феномен – механізм мінімізації корупційних ризиків у діяльності поліції. Цей механізм розглядається як сукупність адміністративних правовідносин, спрямованих на постійний моніторинг нормативних актів, що містять дискреційні повноваження, двозначні мовні конструкції або інші юридичні дефекти, які потенційно створюють підґрунтя для зловживань. Його

реалізація передбачає виявлення та усунення причин і умов виникнення таких ризиків, зокрема шляхом розробки та внесення обґрунтованих пропозицій до нормативно-правових актів щодо чіткості дефініцій і правової узгодженості положень. Важливим досягненням дослідження є також розробка класифікації корупційних ризиків у діяльності органів поліції за низкою критеріїв: за рівнем поширеності (загальні та специфічні), за рівнем виникнення (державний, інституційний, індивідуальний), у процесі прийняття кадрових рішень, за функціональним навантаженням (оперативна, слідча, адміністративна діяльність), за характером ризику (потенційні, актуальні) тощо [223].

Такий науковий підхід не лише формує розуміння причин та умов виникнення корупційних ризиків, а й створює методологічне підґрунтя для запровадження дієвих механізмів їх нейтралізації в кримінальному досудовому провадженні. Варто також додати, що поряд із цим, О. В. Джафарова зосереджує увагу на загальних засадах кадрової політики, розкриваючи її зв'язок із виникненням корупційних ризиків у системі правоохоронних органів. Зокрема, авторка класифікує корупційні ризики, пов'язані з прийняттям кадрових рішень, на три основні групи: ризики, що виникають на етапі підбору кадрів; ризики, пов'язані з перебуванням працівника на посаді та виконанням службових обов'язків; ризики, що супроводжують процедуру звільнення працівників. Особливу увагу звернено на ризики, які можуть виникати під час проведення конкурсної процедури на посаду поліцейського, що створюють загрозу втрати довіри з боку суспільства. Такі ситуації породжують відчуття несправедливості, упередженості, непрозорості й недоброчесності у процесі добору кадрів, що суттєво підриває правомірність кадрових рішень та ефективність правоохоронної діяльності в цілому [58, с. 100-101]. Авторка наголошує на основних корупціогенних чинниках, що зумовлюють ризики на етапі оцінювання кандидатів, а також під час професійної діяльності вже призначених співробітників [58, с. 100-101]. Насамперед ідеться про: недостатню прозорість роботи конкурсних комісій; заангажованість осіб, уповноважених приймати кадрові рішення; відсутність чітких і єдиних процедур оцінювання кандидатів;

наявність суб'єктивізму при ухваленні рішень щодо просування по службі чи звільнення. Означуваний стан речей створює сприятливі умови для корупційних практик у сфері кадрового управління, які в подальшому негативно впливають на загальний рівень доброчесності системи кримінальної юстиції.

З-поміж наукових досліджень, пов'язаних із проблематикою корупційних ризиків у діяльності правоохоронних органів, варто виокремити і дисертаційну роботу Р. В. Мельничука на тему: «Адміністративно-правові засади запобігання корупційним ризикам в діяльності Національної поліції України» [122]. Автором, у зазначеному дослідженні сформульовано визначення поняття корупційних ризиків у роботі Національної поліції України, яке охоплює сукупність як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, що формуються у службовій діяльності працівників поліції та створюють умови для виникнення ситуацій, сприятливих до вчинення корупційних правопорушень. Науковцем проведено класифікацію таких умов за ознаками впливу – нормативно-правовими, кадровими, адміністративними та фінансовими, з розмежуванням між внутрішніми та зовнішніми ризиками. Крім цього, у роботі проаналізовано адміністративно-правовий статус Національної поліції України в контексті реалізації антикорупційних функцій. Особливої уваги заслуговує висвітлення діяльності структурних підрозділів поліції, безпосередньо відповідальних за протидію внутрішній корупції, зокрема Департаменту внутрішньої безпеки. Посадові особи цих органів, згідно з дослідженням, володіють широким спектром адміністративно-правових повноважень, що дає змогу ефективно впливати на зниження рівня корупційної вразливості в системі поліції [123].

З огляду на досліджувану нами проблематику, зазначена наукова праця становить неабиякий практичний інтерес для вивчення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, оскільки більша частина досудових розслідувань в Україні здійснюється саме органами та підрозділами поліції (слідчими, дізнавачами), а отже – наявність корупційних ризиків у цій структурі прямо впливає на законність і об'єктивність всього кримінального провадження.

Так само теоретико-прикладну цінність для нашого дослідження становить дисертація Р. С. Осипчук на тему: «Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції у Національному антикорупційному бюро України». У роботі авторка обґрунтовує, що функціонування антикорупційного органу, зокрема НАБУ, може бути ефективним за умов інтеграції в загальнонаціональну систему протидії корупції і належного ресурсного забезпечення. Наголошується на важливості матеріально-технічної бази, конкурентного рівня заробітної плати та прозорості внутрішньої організації, як критично важливих чинників, що нейтралізують не лише соціальні, а й інституційні передумови корупції. У дослідженні наведено конкретний приклад функціонування НАБУ як моделі, що в разі підтримання з боку держави демонструє високий антикорупційний потенціал. Авторка доводить, що саме такий комплексний підхід, який поєднує правові засоби з організаційними та економічними інструментами, може реально зменшити ризики корупційних зловживань [145]. У контексті кримінального досудового провадження це дослідження є вкрай важливим, адже стосується діяльності органу, який безпосередньо здійснює розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Забезпечення доброчесності та стійкості внутрішньої структури НАБУ, як і інших органів досудового розслідування, є запорукою зниження корупційних ризиків ще на ранніх стадіях.

У свою чергу, вагомий внесок у певне осмислення проблем корупційної злочинності здійснив П. Ю. Дем’як у дисертаційному дослідженні на тему: «Адміністративні правопорушення, пов’язані з корупцією, як фонові явища корупційних кримінальних правопорушень». У цій роботі автор сформував концепцію антикорупційної безпеки, яку пропонує розглядати як особливий об’єкт, уразливий як до кримінальних, так і адміністративних правопорушень, пов’язаних із корупцією. Такий підхід дозволяє більш комплексно охопити ті ділянки правовідносин, де починається корупційна активність – ще до моменту вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Окремо заслуговують на увагу запропоновані автором шляхи законодавчого уточнення дефініції «корупція». Зокрема, обґрунтовується доцільність розширення цього поняття. Дослідник

також порушує цікаве питання визначення мінімального розміру неправомірної вигоди, пропонуючи орієнтуватися на культурно-соціальні межі гостинності як критерій правової оцінки ситуації [56]. Актуальність розвідки у світлі теми корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні полягає у тому, що саме на стадії досудового розслідування найбільш ефективним є виявлення «фонових» проявів корупційної поведінки, які, хоч і не завжди утворюють склад кримінального правопорушення, проте часто слугують сигналом до ширшої системної проблеми. Запропонований автором підхід може сприяти розширенню інструментарію профілактики та своєчасному реагуванню на початкові прояви корупційної діяльності.

Поряд із цим, окрім теоретико-прикладних досліджень з кримінального права й адміністративного регулювання, доцільно звернути увагу й на наукові розробки суто криміналістичного та кримінального процесуального напряму. У цьому контексті особливо релевантною є кандидатська дисертація І. В. Бабій на тему: «Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище». У своїй роботі дослідниця зосередилась на особливостях досудового розслідування щодо осіб, які виконують особливо важливі функції в державних органах та установах. Як слушно зауважує авторка, відмінність цієї категорії кримінальних проваджень полягає у спеціальному статусі суб’єкта, адже йдеться про осіб, наділених владними повноваженнями та фактично уповноважених реалізовувати функції держави [19].

На її думку, необхідність особливого підходу до процесу щодо таких суб’єктів пояснюється не лише підвищеною суспільною небезпекою корупційних кримінальних правопорушень, а й підвищеною складністю доказування службових зловживань. Це дослідження є важливим для аналізу корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, оскільки саме ця категорія суб’єктів нерідко виступає фігурантами гучних корупційних скандалів. Вивчення процесуальних аспектів щодо службовців, які займають відповідальне становище, дає змогу сформувати чітке розуміння процесуальних

гарантій, меж професійної недоторканності та способів подолання можливих зловживань статусом у ході СРД.

Отже, наведені вище наукові праці становлять важливе підґрунтя для дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, формуючи вихідні теоретико-методологічні орієнтири у сфері протидії корупції. Завдяки міждисциплінарному підходу – від кримінального права, кримінології до адміністративного та кримінального процесуального виміру – окреслюються ключові напрями розробки ефективних засобів нейтралізації та усунення загроз, що виникають на стадії досудового розслідування.

Водночас, окрему категорію джерел складають навчальні посібники, які, попри освітню функцію, містять узагальнення та авторські інтерпретації сучасних викликів антикорупційної політики. Так, у виданні «Публічно-правова протидія корупції» представлено системний огляд корупційних кримінальних правопорушень, окреслено коло відповідальних суб'єктів, а також розглянуто правові засоби притягнення до відповідальності за вчинення корупційних діянь [202].

Цінним є й навчальний посібник А. В. Савченка «Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика)», в якому автор не лише подає визначення та класифікацію таких злочинів, а й розкриває особливості кримінально-правової відповідальності та специфіку покарання за їх вчинення [191].

Нарешті, посібник «Правові засоби протидії корупції» вирізняється глибоким висвітленням етичних та психологічних основ антикорупційної поведінки, зокрема, прокурора, а також містить докладний аналіз антикорупційних обмежень, заборон та підстав кримінальної відповідальності, що є надзвичайно важливим при дослідженні системи реагування на виявлені корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні [155].

Разом із зазначеними, варто згадати і підручник «Антикорупційний менеджмент», у якому висвітлено теоретико-правові основи формування антикорупційної стратегії в Україні. Автори аналізують не лише концептуальні

засади антикорупційного менеджменту, але й окреслюють шляхи його практичної реалізації в діяльності юридичних осіб публічного права. Особливий акцент зроблено на психологічних чинниках, що впливають на управлінські рішення в антикорупційній діяльності, а також на застосуванні дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності в контексті досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень [18].

Завершальну частину джерельної бази, дотичної до проблематики корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, складають методичні матеріали, що відіграють важливу роль у прикладному аспекті дослідження. Так, у рекомендаціях «Досвід країн Європейського Союзу щодо виявлення та розслідування відмивання злочинних доходів з використанням цифрової валюти (криптовалюти)» розглядається міжнародна практика реагування на нові форми корупційної активності, що є надзвичайно актуальним з огляду на цифровізацію суспільних процесів та, паралельно з цим, і кримінальних схем.

У свою чергу, методичка «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» містить алгоритм дій слідчого на всіх етапах досудового розслідування, що дозволяє уніфікувати практику та зменшити ризики процесуальних порушень [155].

Крім того, у науково-практичному коментарі до судової практики «Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов’язаних з корупцією» проведено чітку класифікацію найпоширеніших помилок при застосуванні положень законодавства у сфері запобігання корупції, що може бути корисним для вироблення чітких юридичних позицій у практиці досудового розслідування [66].

У сукупності, вищенаведені джерела формують багатовекторне підґрунтя для наукового аналізу корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, дозволяючи з різних наукових позицій охопити нормативно-правову, організаційно-практичну та психологічну складову антикорупційного процесу саме на етапі кримінального досудового провадження.

1.2. Поняття корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні

Забезпечення розвитку національної економіки, поступова інтеграція України до європейського економічного простору, а також формування рівноправних і взаємовигідних відносин з іншими країнами відповідають пріоритетним національним інтересам нашої держави [198]. Як учасниця Конвенції ООН проти корупції, наша держава взяла на себе зобов'язання формувати і реалізовувати послідовну, системну політику протидії корупції. Така політика має бути ефективною, злагодженою, відкритою до участі громадськості, і базуватись на принципах верховенства права, законності, доброчесності, прозорості та підзвітності [15].

Проте, на слушне зауваження І. І. Яцків, становлення сучасної правової, демократичної та соціальної держави поєднується з впливом як позитивних явищ, зокрема формування у свідомості людини інституту власності, зміцнення правосвідомості, розвиток сфери надання соціально-адміністративних послуг, так і негативних явищ – зростання рівня правопорушень, розвиток тіньової економіки, поява нових корупційних схем. Нині, суспільно-політичні процеси свідчать, що побудова демократичної держави супроводжується підвищенням рівня корупції. Перехідний тип, політична й економічна нестабільність часто крокують поряд зі збільшенням хабарництва, як різновиду корупційних явищ, виникненням нових корупційних відносин, в обхід антикорупційному законодавству. У країні, де відбуваються процеси демократизації, але не спостерігається вдосконалення законів, що регулюють конфлікт інтересів, корупція може послабити дію чинних актів та унеможливити прийняття нових. Водночас суспільство, що рухається у напрямі лібералізації економіки, але не здійснює відповідних реформ у державному та приватному секторі, є сприятливим середовищем для розквіту корупційної діяльності [230].

Після запровадження в Україні воєнного стану з 24 лютого 2022 року питання суспільної безпеки стало ще більш уразливим. При цьому корупція

зберігає статус однієї з найсерйозніших внутрішніх загроз для держави. Як вказують фахівці, за рівнем шкідливого впливу вона є співставною із загрозами національному суверенітету й територіальній цілісності. Її проникнення у всі сфери суспільного життя деструктивно впливає на ключові соціальні цінності, підриваючи як державну стабільність, так і добробут окремих громадян [10, с.133-145]. Зокрема, поширення корупційних проявів у правоохоронних структурах не лише паралізує нормальне функціонування державного апарату, але й ускладнює міжнародне партнерство України, погіршує інвестиційну привабливість. Результати соціологічних досліджень засвідчують, що саме висока корупційна насиченість і недовіра до правоохоронної та судової систем визначаються населенням і бізнесом як ключові бар'єри на шляху притоку іноземних інвестицій. Відповідно, слабка динаміка реалізації антикорупційної стратегії значною мірою стримує економічне зростання країни.

О. В. Волошенко справедливо підкреслює у своїх наукових працях, що проблема корупції є багатовимірною та комплексною, тому її дослідження має виходити за межі лише юридичної площини. На його думку, до вивчення цього суспільного явища слід залучати представників різних наукових галузей – економістів, соціологів, фахівців з державного управління, правознавців, а також практиків із відповідним досвідом [46]. Він також слушно наголошує на тому, що системні міждисциплінарні дослідження, спрямовані на виявлення та аналіз корупційних ризиків різного рівня, є не лише актуальними, але й надзвичайно затребуваними в умовах української правової дійсності. Попри очевидну важливість і суспільний запит, у науково-теоретичному та прикладному вимірі досі не сформовано уніфікованого чи загальновизнаного підходу до визначення поняття «корупційні ризики», зокрема в межах кримінального досудового провадження. Це створює труднощі як у сфері правозастосування, так і в розробці ефективних антикорупційних стратегій та інструментів реагування на корупційні загрози в системі правоохоронних органів. У розрізі здійснюваного дослідження, необхідно вказати на те, що вивчення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні дозволить не лише проаналізувати вже

досягнуті результати, а й виокремити нагальні питання, які потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Специфічною ознакою для визначення поняття «корупційний ризик» є загальне поняття «корупція». Зважаючи на багатогранність корупції, зокрема й у системі органів досудового розслідування, доводиться твердо констатувати про відсутність уніфікованого її визначення. Зазначене зумовлено впливом цілого комплексу факторів політичного, правового, соціального, економічного та психологічного характеру, що засвідчено у численних наукових працях [79].

На думку В. М. Трепака, для повного і коректного розуміння сутності корупції та похідних від неї категорій (наприклад, «корупційний ризик») доцільно здійснити критичний аналіз існуючих теоретичних підходів [204, с. 181–196].

Серед труднощів у дослідженні корупції необхідно виділити наявність численних і різноманітних наукових підходів до її розуміння. Це свідчить про багатовимірність і складність самого явища. Етимологічно термін «корупція» походить від поєднання латинських слів *correi* (що вказує на співучасть кількох осіб у спільних діях щодо одного об’єкта) та *rumpere* (переривати, руйнувати, порушувати). У результаті виникло слово *corrumpere*, яке стало позначати змову декількох учасників задля навмисного порушення функціонування суспільних або судових інституцій. Саме в цьому контексті корупція часто трактується як складова або прояв організованої злочинної діяльності [40].

З економічної точки зору, дослідники погоджуються принаймні в одному – корупція має руйнівний вплив на економічну систему держави. Вона перешкоджає формуванню здорового конкурентного середовища, гальмує відкритість ринків, уповільнює міжнародну економічну інтеграцію та загальний економічний розвиток [2, с. 117-119]. Щодо розуміння корупції у сфері публічного управління, то й тут спостерігається розмаїття поглядів. Відомий дослідник А. Хайденхаймер розглядає «корупцію» як категорію, що викликає наукові суперечки. Він звертає увагу на розбіжності у сприйнятті цього явища між країнами, що розвиваються, де воно набуло широкого поширення в умовах

трансформацій, і розвиненими державами, де усвідомлення та правове оформлення терміну відбувалося поступово, еволюційно [3].

Політологічний підхід у трактуванні корупції часто акцентує на її ролі у політичному житті держави. Так, І. В. Кушнарьов характеризує корупцію як одну з форм деструктивного впливу неформальних інститутів, яка полягає у використанні владних ресурсів політичними суб'єктами задля досягнення особистої вигоди в обхід публічних інтересів. Такий вплив особливо небезпечний за умов інституційної слабкості, коли формальні механізми контролю не спроможні стримати приватизацію публічних ресурсів [105].

На наш погляд, у юридичному дискурсі існує доцільність умовного поділу термінології, пов'язаної з корупцією, на дві основні категорії: по-перше, це наукові дефініції, які відображають теоретичні погляди вчених на природу явища; по-друге – нормативно закріплені визначення у правових актах. У межах даного дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні доцільним є зосередження уваги саме на теоретичних підходах. Метою такого аналізу є не лише окреслення наукових позицій, але й узагальнення практичних спостережень, які можуть слугувати основою для розробки ефективних антикорупційних механізмів у сфері кримінального процесу.

Так, за визначенням М. І. Мельника, корупція є суспільним явищем, яке охоплює комплекс проявів, пов'язаних із неправомірним використанням посадовими особами, які виконують функції держави, наданих їм владних повноважень та службових можливостей задля задоволення особистих або сторонніх інтересів. До цього поняття також включаються правопорушення, що сприяють вчиненню корупційних дій, або ж їх приховують чи толерують [120].

Зі свого боку, Є. В. Невмержицький і М. І. Камлик трактують корупцію як соціально-політичне явище, що формується під впливом політичних, економічних, соціальних та психологічних чинників і являє собою систему негативних уявлень, переконань та поведінкових моделей окремих осіб. Такі дії спрямовані на досягнення особистої вигоди або ж інтересів певної групи шляхом

зловживання владою, хабарництва, корупційного лобіювання чи надання необґрунтованих переваг всупереч суспільному благу [78].

І. М. Різак, у свою чергу, підкреслює, що корупція – це складне і багатовимірне соціальне утворення, яке проявляється у процесі реалізації владних повноважень тими, хто уповноважений діяти від імені держави, але використовує своє становище для задоволення власних або сторонніх інтересів. До того ж, корупція охоплює створення сприятливого середовища для вчинення таких дій, їх маскування або ж свідоме невтручання у їхню реалізацію [91].

Незалежно від термінологічного різноманіття, корупція в масовій свідомості асоціюється з деструктивними проявами. Вона є однією з найгостріших соціальних проблем сьогодення, особливо в контексті функціонування судових і правоохоронних інституцій. Вирішення цієї проблеми має першочергове значення, адже від ефективності антикорупційних дій залежить не лише стабільність держави, а й її подальша економічна й політична траєкторія [106].

У контексті проведеного дослідження варто звернути увагу на позицію І. В. Пиголенко, яка пояснює відсутність узгодженості у науковому трактуванні поняття корупції її комплексною природою. На думку дослідниці, корупція – це багатогранне, багаторівневе та системно організоване соціальне явище, що поєднує у собі економічні, правові, етичні й соціальні аспекти. Її вплив охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, зачіпаючи інтереси різних соціальних верств, уражаючи економіку, політичну систему, соціальне середовище й культурну площину. Водночас це – особливий різновид протиправної поведінки, злочин, що спрямований проти суспільних інтересів, державної влади, а також службових інтересів у системі публічної адміністрації. Його суть полягає у змові між посадовою особою та іншою стороною з метою незаконного отримання матеріальних чи нематеріальних вигод, що водночас формує середовище моральної деградації [150].

У міжнародно-правових актах, що стосуються запобігання та протидії корупційним проявам, універсального визначення цього явища також не

закріплено. Часто вони містять лише опис окремих його проявів. Так, Конвенція ООН проти корупції [171], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [172], а також Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [173] встановлюють нормативні підходи, що після їх ратифікації стали частиною національного законодавства. Наприклад, у документах Ради Європи корупція трактується як хабарництво або інша форма поведінки осіб, що наділені певними обов'язками в державному чи приватному секторі. Така поведінка полягає в порушенні цих обов'язків з метою отримання незаконної вигоди – як для себе, так і для третіх осіб [172; 18].

Згідно з Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією, це поняття включає як безпосереднє, так і опосередковане вимагання, пропонування, вручення або одержання хабарів, іншої неправомірної вигоди чи можливості її отримання, якщо це порушує належне виконання обов'язків особою, яка ці вигоди приймає або намагається одержати [173; 18].

У Міжамериканській конвенції проти корупції наголошується, що це явище підриває довіру до державних інституцій, завдає шкоди моральним основам суспільства, правовій системі та загальному розвитку особистості. У цьому документі державам-учасницям рекомендовано застосовувати превентивні інструменти, зокрема – впровадження механізму обов'язкової реєстрації доходів, майнового стану та фінансових зобов'язань осіб, які виконують публічні функції, із можливістю публічного доступу до таких відомостей [129].

Проте, Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності визначає базові ознаки корупційних дій, серед яких – пропозиція або надання, вимагання чи отримання будь-яких неправомірних переваг, незалежно від того, мають вони матеріальну чи нематеріальну форму, і незалежно від того, здійснені вони особисто чи через посередника [82].

Останніми роками під постійним тиском та за найбільшого сприяння різних міжнародних партнерів уповноважені вітчизняні суб'єкти владних повноважень розробили та впровадили у практичну площину значний

законодавчий масив, створили нову систему антикорупційних органів [122]. Спираючись на аналіз ратифікованих нашою державою міжнародних правових документів, законодавець підготував законодавче визначення поняття корупції. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», під корупцією розуміється «використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [160].

Аналіз законодавчого визначення дозволяє виокремити низку базових характеристик, що відображають сутність корупції як явища. Зокрема, йдеться про такі риси: свідоме, тобто умисне використання посадовою особою своїх владних повноважень і супутніх можливостей, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, як у сфері публічного, так і приватного управління; наявність конкретної мети – здобуття неправомірної вигоди, що може мати як матеріальну (гроші, майно, послуги, пільги, переваги), так і нематеріальну форму (вплив, статус, репутаційні бонуси тощо); погодження на отримання неправомірної вигоди чи прийняття її пропозиції або обіцянки – як особисто, так і на користь інших осіб; пропонування чи передача неправомірної вигоди представникам публічної влади – особам, що здійснюють державні або місцеві функції та підпадають під визначення суб'єкта корупції; ситуація, коли неправомірна вигода надається або пропонується за вимогою посадовця, з метою схилити його до вчинення протиправних дій, використовуючи надані йому владні ресурси або службове становище; обмежене коло суб'єктів – особами, які можуть бути відповідальними за корупційні діяння, є лише ті, хто виконує функції держави чи місцевого самоврядування, а також ті, кого закон прирівнює до таких осіб [85].

Таким чином, корупція як правове і соціальне явище виявляється через численні корупційні правопорушення. Як справедливо відзначає І. І. Яцків, термін «корупція» охоплює комплексне правопорушення, що включає в себе одночасно елементи кримінального, адміністративного та дисциплінарного правопорушення. Саме ця багатоаспектність і пояснює значну кількість різних визначень корупції у науковій літературі, а також труднощі з формуванням єдиного універсального підходу до її розуміння [232, с. 88-94].

Попри те, що з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» поняття «корупційні ризики» стало активно застосовуватись у наукових дослідженнях і правозастосовній практиці, його визначення безпосередньо у тексті закону відсутнє [160]. Така прогалина у законодавстві створює правову невизначеність, що, своєю чергою, може сприяти неоднаковому трактуванню цього поняття на практиці – зокрема в кримінальному досудовому провадженні.

У літературі, присвяченій ризик-менеджменту, ризик розглядається як можливість зазнати збитків або шкоди. Документом ISO/IEC Guide 73 Risk Management «корупційний ризик» трактується як комбінація вірогідності події та її наслідків [4]. В актах із питань господарської діяльності, ризик визначають як ймовірність виникнення негативних наслідків від проведення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них, що вимірюється у кількісних і якісних показниках. Ризики також розглядають як систему обставин і явищ, які створюють можливості для вчинення корупційного або пов’язаного з ним правопорушення [52, с. 16-19].

Однак, вперше офіційне визначення терміну «корупційний ризик» було надано в Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженій рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) від 02 грудня 2016 р. № 126. Згідно з нею, під корупційними ризиками слід розуміти ймовірність того, що відбудеться подія – корупційне правопорушення або правопорушення, пов’язане з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань. При цьому чинниками корупційного ризику визнавались умови та причини, які сприяють,

провокують або дозволяють службовій (посадовій) особі вчинити корупційне правопорушення під час виконання нею публічних функцій [165].

Згодом це рішення НАЗК втратило чинність, однак у 2021 р. було прийнято новий Наказ НАЗК від 28 грудня 2021 р. № 830/21 «Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками», у якому поняття корупційного ризику залишилося подібним за змістом: це імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність організації [158]. Тобто, у сучасній нормативній базі поняття «корупційний ризик» хоч і використовується, проте потребує подальшої систематизації та деталізації.

Натомість, у фаховій літературі вказане поняття також піддавалась опису, а отже відомі й спроби надати йому характеристику. Зокрема, А. В. Волошенко досліджує «корупційні ризики» з економічного погляду та вважає, що існування корупційного ризику як макроекономічного явища безпосередньо пов'язане із стратегічною невизначеністю економічної політики, неприйнятно пасивною реакцією на прояви економічної корупції з боку держави. В основі корупційних ризиків лежать поняття «небезпека» і «суспільні втрати». За підходом зазначеного науковця корупційний ризик в економічному розумінні – це імовірне відхилення фінансових параметрів й економічного процесу від загальнодержавних інтересів [47, с. 312–321]. Просторовим виміром такого ризику виступає територія, на якій здійснюється його оцінка. Залежно від масштабів поширення, корупційні ризики класифікують як загальнодержавні, регіональні або локальні. За галузевою ознакою розрізняють корупційні ризики, що виникають у різних сферах суспільного життя: політико-правоохоронній, економічній, освітній, медичній, юстиції, а також у системі формування та призначення посадових осіб у публічному секторі тощо [230].

Своєю чергою, А. М. Михненко визначає корупційні ризики як умови, що сприяють виникненню, розвитку, реалізації та поширенню корупційних практик у службовій та професійній діяльності суб'єктів корупційних правопорушень. Ці умови формуються внаслідок: застосування процедур, визначених чинним

процесуальним законодавством та іншими нормативними актами, зокрема підзаконними нормативно-правовими актами, відомчими наказами державних органів, а також внутрішніми документами юридичних осіб; неналежного виконання або свідомого ігнорування окремих положень процесуального законодавства й регулятивних норм; відсутності належного контролю або неефективного здійснення контрольних функцій щодо діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування [72]. Разом з тим, зазначене визначення, хоча й охоплює основні чинники формування передумов для корупційної поведінки, здебільшого зосереджується саме на зовнішніх регулятивних аспектах і не дає повного уявлення про структуру й внутрішній зміст самого поняття «корупційний ризик». У цьому контексті, як слушно зазначають окремі науковці, варто доповнювати такі підходи міждисциплінарним аналізом – із врахуванням інституційного, поведінкового, організаційного та правового вимірів прояву ризиків у сфері протидії корупції.

Науковці І. М. Погрібний та М. М. Новіков розглядають корупційний ризик як фактор, що поєднує умови і обставини, активізує корупційну ситуацію до корупційно-психологічного стану, спрямованого на корупційну угоду потенційних суб’єктів корупційного правопорушення [151, с.146–154]. І. І. Яцків відзначає, що корупційний ризик – це ймовірність учинення корупційних діянь і їх наслідки за конкретний проміжок часу [231]. А. В. Волошенко визначає корупційний ризик в якості «імовірного відхилення фінансових параметрів й економічного процесу від загальнодержавних інтересів [47, с. 312–321.]. На думку Ю. В. Дмитрієва під корупційними ризиками слід розуміти умови, які сприяють зростанню, розвитку, впровадженню та розповсюдженню корупційних практик в офіційній та професійній публічній діяльності, що склалися в результаті зазначених процедур у відповідних процесуальних законах та інших нормативних актах, включаючи статути, відомчі нормативні акти для уповноважених органів [60, с. 92–95].

На переконання К. Л. Бугайчука, корупційний ризик являє певну дію або стан, що створює сприятливе підґрунтя для вчинення різного роду корупційних правопорушень особами, які виконують функції держави чи місцевого самоврядування. У науковій та прикладній площині такі ризики класифікуються за різними критеріями. Один із підходів пропонує поділ на інституційні та загальносистемні корупційні ризики. Інституційні ризики стосуються конкретних чинників, які спонукають державного службовця до корупційної поведінки і які можуть бути усунуті шляхом внутрішніх організаційних заходів у межах відповідного органу влади. Натомість загальносистемні ризики пов'язані з недосконалістю побудови та функціонування всієї системи публічної адміністрації і виявляються переважно в процесах розробки, ухвалення та реалізації управлінських рішень [39, с.39–40].

На думку К. П. Заїки, корупційний ризик слід розуміти як сукупність явищ та обставин, що виникають у процесі діяльності суб'єктів публічної адміністрації та створюють потенційну загрозу вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення. Формування таких ризиків в Україні зумовлюється багатофакторним впливом, зокрема політичними, економічними, правовими, організаційно-управлінськими та соціально-психологічними чинниками. До ключових передумов їх появи належать: низький рівень правової культури та правосвідомості громадян, відсутність чіткої методики оцінки ефективності реагування на корупційні прояви, загальна соціально-економічна нестабільність, формальний підхід до притягнення особи до відповідальності, колізійність та недосконалість законодавства, надмірна концентрація делегованих повноважень у сфері антикорупційної політики, слабкий інституційний контроль, недостатня ефективність адміністративних процедур, поширення практик протекціонізму та лобіювання інтересів наближених осіб, а також неналежний рівень фінансового моніторингу суб'єктів публічної влади [71, с. 35–38].

На переконання С. М. Івасенка, ефективна оцінка корупційних ризиків передбачає дотримання певних стандартизованих процедур, які реалізуються через комплексні методики виявлення та аналізу потенційних загроз. Автор

виокремлює дві ключові моделі оцінювання таких ризиків. Перша – нормативно-правова, що полягає в ідентифікації корупціогенних факторів у чинних або запропонованих нормативно-правових актах, які регламентують ту чи іншу сферу діяльності. Друга – практична, пов'язана з оцінкою корупційних ризиків на основі фактичного здійснення публічного управління та адміністрування, зокрема в контексті контрольних і правоохоронних повноважень, що надає змогу виявляти конкретні приклади корупційної поведінки на практиці. Особливої актуальності набуває другий підхід у кримінальному досудовому провадженні, де характер реалізації повноважень уповноважених осіб (слідчих, прокурорів) може свідчити про існування прихованих корупційних схем. Водночас, за певних умов, ефективна антикорупційна політика вимагає поєднання обох моделей: одночасного аналізу законодавчих норм на предмет їхньої корупціогенності та оцінки реальної практики правозастосування [76].

Попри те, що згадані дослідники застосовують різні методологічні підходи до визначення поняття «корупційного ризику», у їхніх концепціях можна виокремити дві ключові характеристики цього явища, що мають принципове значення для подальшого наукового аналізу. По-перше, корупційний ризик постає як потенційна загрозлива обставина або сукупність чинників, що можуть мати різноманітну природу – від нормативно-правової та організаційної до соціально-економічної, адміністративної або політичної. Іншими словами, джерела виникнення корупційних ризиків не обмежуються виключно сферою правового регулювання, а охоплюють широкий спектр умов, які формують зовнішнє та внутрішнє середовище функціонування органів публічної влади. По-друге, кожен із таких чинників або їхнє поєднання створюють або посилюють ймовірність вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень. Це означає, що наявність корупційного ризику не обов'язково зумовлює настання події корупційного кримінального правопорушення, однак значно підвищує імовірність її виникнення внаслідок недостатньо ефективного механізму запобігання чи контролю. У цьому контексті корупційний ризик розглядається не як факт правопорушення, а як прогностична категорія, що

вимагає превентивного реагування та системного управління в межах антикорупційної політики.

Кримінальне досудове провадження – це початковий, але надзвичайно важливий етап у системі кримінального процесу, який охоплює весь комплекс заходів, спрямованих на виявлення ознак кримінального правопорушення, встановлення обставин його вчинення, збирання доказів, викриття винних осіб та забезпечення справедливості на подальших стадіях. На цьому етапі необхідно забезпечити ефективне, законне та об'єктивне розслідування кримінального правопорушення, захист прав людини, а також гарантії для сторін провадження (в тому числі й підозрюваного). Слідчі (дізнавачі) – проводять розслідування, здійснюють СРД та інші процесуальні дії; прокурор керує розслідуванням, погоджує процесуальні документи, контролює законність дій слідчих. Підозрюваний, захисник, потерпілий, свідки – особи, на яких безпосередньо впливає хід досудового розслідування. Слідчий суддя – не веде розслідування, але здійснює судовий контроль: зокрема, розглядає клопотання про обшук, арешт, застосування запобіжного заходу тощо [103].

Із набуттям чинності КПК України 2012 р. [103], порівняно з КПК України 1960 р. дізнання й досудове слідство як форми досудового розслідування набули оновленого змісту. Досудове розслідування сьогодні розпочинається з моменту надходження інформації про вчинене кримінальне правопорушення (або про таке, що готується), та внесенням її до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) [153]. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України (СБУ), НАБУ, ДБР. Відповідно до п. 1.3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, ЄРДР ведеться з метою забезпечення: реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; аналізу стану та структури

кримінальних правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів [166].

Проведення СРД, таких як допити, огляди, призначення експертизи тощо необхідне для встановлення усіх фактів та обставин вчинення кримінального правопорушення. Повідомлення особі про підозру – черговий процесуальний етап. Застосування запобіжного заходу, зокрема, тримання під вартою, домашній арешт – за рішенням суду. Закінчення розслідування – формування обвинувального акту або іншого рішення відповідно до КПК України. У процесі розслідування щодо частини діянь з ознаками кримінального правопорушення, зареєстрованих в ЄРДР, встановлюється відсутність події, складу кримінального правопорушення або інші реабілітуючі обставини. Відповідно, утворюються два основних масиви: обліковані кримінальні правопорушення, які закінчуються провадженням і розглядаються як показник обсягу кримінально караних діянь, та діяння, кримінальні провадження за якими закриті [96]. Кожен із зазначених етапів та прийнятих рішень визначає якість і об'єктивність усього подальшого кримінального провадження. Від їх законності напряму залежить: чи буде покарано винного; чи буде виправдано невинного; чи довірятиме суспільство системі правосуддя.

Узагальнюючи викладене, а також враховуючи положення законодавства, можна дійти висновку, що *корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні – це сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, що здатні прямо чи опосередковано впливати на об'єктивність, неупередженість і законність діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших зацікавлених осіб, створюючи потенційну можливість здійснення недоброчесної діяльності в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру.*

Відповідні ризики виникають не лише внаслідок однієї недосконалості нормативно-правового регулювання, а й через специфічну взаємодію чинників правової невизначеності, організаційної неефективності та впливу людського фактору. У цьому контексті важливо підкреслити, що корупційний ризик не є

лише фактом вчинення правопорушення, а радше передумовою, яка створює можливість для його виникнення та в подальшому залежно від конкретних умов та обставин, вони можуть реалізовуватися як у формі делінквентної поведінки (що включає адміністративні та дисциплінарні правопорушення), так і у формі злочинної поведінки (корупційні кримінальні правопорушення). Відповідні прояви суттєво ускладнюють ефективну реалізацію задекларованих стратегічних цілей та завдань держави («Про Стратегію національної безпеки України» [175], «Про Стратегію Економічної безпеки України» [174], «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [162], «Про Національну стратегію у сфері прав людини» [170] тощо).

Серед усіх суб'єктів кримінального провадження найбільш уразливими до проявів корупційних ризиків залишаються взаємовідносини між прокурорами та суддями, а також між прокурорами, слідчими, підозрюваними та потерпілими. Відповідна ситуація зумовлена насамперед концентрацією значного обсягу процесуальних повноважень саме в руках прокурора, який виконує ключову роль як процесуальний керівник, контролюючи дії слідчого, погоджуючи клопотання, а також представляючи державне обвинувачення в суді. Відповідні владні повноваження створюють нерівновагу у відносинах між учасниками провадження, яка може бути використана для досягнення особистих чи сторонніх інтересів. У такому контексті формуються передумови для виникнення неформальних домовленостей або тиску на процесуальні рішення, зокрема – при визначенні обсягу обвинувачення, процесуальній кваліфікації, прийнятті рішень щодо обрання запобіжного заходу, завершення досудового розслідування тощо [130, с. 293–299].

Фінансовим джерелом незаконних домовленостей, зазвичай, виступають самі підозрювані чи обвинувачені, а також їхні близькі родичі або зацікавлені особи – представники бізнесу, свідки чи навіть потерпілі. Мотивом такої участі є намагання вплинути на результат провадження на свою користь – зменшити обсяг обвинувачення, уникнути арешту чи зменшити розмір застави, закрити провадження на етапі досудового розслідування або забезпечити м'якіше

покарання в суді. Найбільш інтенсивно такі практики реалізуються на етапі досудового розслідування, коли інформація про кримінальне провадження є обмеженою, а процесуальна активність учасників – максимально високою. В умовах недостатнього зовнішнього контролю та нагляду, значний обсяг повноважень прокурора може трансформуватись у інструмент тиску або маніпуляцій, що відкриває шлях до утворення корупційних схем.

На думку Д. В. Гудкова, корупційні ризики мають низку характерних ознак, які суттєво ускладнюють боротьбу з проявами корупції в публічному секторі, зокрема й у сфері кримінального досудового провадження. Насамперед, він підкреслює, що суб'єктами корупційних діянь можуть виступати не лише державні службовці, а й інші особи, наділені функціями держави або прирівняні до них за своїм статусом. Саме ця широка категорія осіб, які мають доступ до владних повноважень, формує потенційне середовище виникнення корупційних ризиків. Корупція, за визначенням автора, ґрунтується на протиправному використанні наданих повноважень або на неправомірному наданні вигод, пільг чи переваг таким особам. При цьому основною метою вчинення корупційних правопорушень є досягнення матеріальної вигоди – як для себе, так і для третіх осіб, що вказує на корисливий характер таких діянь. Крім того, науковцем розроблено концептуальні підходи до структури механізму адміністративно-правового запобігання корупції, який він визначає як комплекс взаємопов'язаних засобів, закріплених у законодавстві, через які здійснюється правовий вплив на суспільні відносини, що характеризуються ризиками вчинення корупційних діянь [53]. З урахуванням наведеного, можна зробити висновок, що ефективна протидія корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні має враховувати не лише інституційні та нормативні чинники, а й широту суб'єктного складу, на яких потенційно поширюється дія цих ризиків.

Ознака всеохопності впливу як характеристика корупційного ризику у кримінальному досудовому провадженні свідчить про його розповсюдження та залучення широкого кола суб'єктів до потенційно корупційно небезпечних процесів. Йдеться не лише про ризики, пов'язані безпосередньо з діяльністю

слідчих, а й про ризики, які стосуються прокурорів, суддів, оперативних працівників, експертів, працівників апарату суду, а іноді – і адвокатів, тобто всіх, хто тією чи іншою мірою впливає на процесуальні рішення або забезпечує технічну чи адміністративну підтримку.

Основні аспекти цієї ознаки: комплексна залученість органів системи кримінального провадження. У межах одного провадження взаємодіють декілька інституцій – органи досудового розслідування, прокуратура, суд, експертні установи, інколи органи пробації, а також інші органи та підрозділи. Корупційні ризики, таким чином, не зосереджені лише в одному пункті – вони дифузно поширюються на всю вертикаль провадження. Механізм «ланцюгового впливу». Наприклад, якщо слідчий подає клопотання про обрання запобіжного заходу, прокурор його погоджує, а суддя – приймає кінцеве рішення (затверджує), то потенційний ризик зловживання може розглядатися на кожному з цих етапів. Взаємозалежність осіб уповноважених на здійснення розслідування. Слідчі нерідко залежать від рішень прокурора, прокурори – від рішень суду, а судді – від адміністративного ресурсу або тиску «зверху». У такій ієрархічній системі можливий як вертикальний, так і горизонтальний вплив, що ще більше ускладнює виявлення джерела корупційного тиску.

У розрізі цього, нами доводиться констатувати, що корупційні ризики в кримінальному досудовому провадженні мають високий ступінь поширеності, оскільки можуть виникати на різних етапах реалізації як правоохоронних, так і правозастосовних функцій органів досудового розслідування. Це обумовлено складністю та багатоступеневістю процесу, що включає в себе виявлення кримінальних правопорушень, збір доказів, прийняття процесуальних рішень та взаємодію між різними суб’єктами провадження. Зокрема, дослідження О. П. Шайтуро та О. О. Хань вказує на наявність корупційних ризиків у діяльності слідчих, прокурорів та інших учасників кримінального провадження, що може призводити до зловживань службовим становищем та порушення принципів законності та справедливості [220, с.325–335]. До того ж, аналіз сучасних підходів до розуміння корупційних ризиків у сфері публічного

управління свідчить про необхідність впровадження ефективних механізмів запобігання та протидії таким ризикам на всіх етапах кримінального провадження [88].

На наш погляд, однією із особливостей (характерних ознак) корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є їх латентний характер, що суттєво ускладнює процес виявлення, документування та доведення фактів порушень. Латентність у цьому контексті означає прихованість, непублічність і складність виявлення таких ризиків на етапах їх зародження чи реалізації. Найчастіше це пов'язано з тим, що корупційні дії здійснюються у тісно обмеженому колі осіб, які мають спільний інтерес і зацікавлені в збереженні умов таємності, злагодженості та узгодженості власних дій.

Особливо проблематичним є те, що значна частина корупційних ризиків не залишає формальних слідів у кримінальному процесуальному документуванні. Наприклад, неправомірні домовленості можуть мати усну форму, відбуватись поза межами офіційних приміщень або бути реалізовані через посередників. Крім того, сама по собі корупційна практика часто «маскується» під формально законні дії, що унеможливлює їх швидке і безпосереднє виявлення – зокрема, мова йде про ситуації, коли процесуальні рішення приймаються в межах дискреційних повноважень, проте з корисливою метою.

Ще однією причиною латентності корупційних ризиків є взаємна вигода для учасників процесу, а отже – відсутність бажання повідомляти про такі факти. Потерпілі або фігуранти справ, які «домовились» з представниками правоохоронної системи, зазвичай не мають мотивації розкривати ці домовленості, особливо у випадках, коли це йде їм на користь. Навіть у разі викриття таких схем, особи схильні замовчувати факт дачі або отримання неправомірної вигоди, побоюючись кримінального переслідування.

Усе це свідчить про те, що латентність є не просто властивістю окремих випадків корупційної поведінки, а системною рисою корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Саме тому боротьба з ними потребує не лише силових та правоохоронних методів, а й системних профілактичних

механізмів, спрямованих на зниження спокуси до зловживання владою, підвищення прозорості процедур, цифрову трансформацію процесів, а також створення умов невідворотності відповідальності навіть за найбільш приховані прояви корупції.

Інша характерна риса корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні – завчасне планування неправомірних дій. Це не ситуативне ухвалення рішень, а заздалегідь спланований процес, що передбачає продуману стратегію зловживання владою чи процесуальними повноваженнями з метою досягнення певної особистої чи корпоративної вигоди. На практиці це означає, що окремі службові (посадові) особи правоохоронної системи можуть вже на стадії початку досудового розслідування орієнтувати свої дії не на встановлення об’єктивної істини у справі, а на створення умов для отримання неправомірної вигоди в подальшому. Наприклад, штучне затягування слідства, обрання максимально обтяжливого запобіжного заходу, тиск на учасників провадження, маніпуляція з доказами або процесуальними строками – усе це може бути частиною заздалегідь визначеного сценарію, реалізація якого веде до корупційного результату. Крім того, завчасне планування корупційних схем часто передбачає залучення кількох посадових осіб, які перебувають на різних рівнях процесуальної вертикалі. Це створює ефект «замкнутого кола», у якому всі учасники покривають одне одного й координують свої дії. Така складність побудови корупційного механізму ще більше ускладнює його викриття та підвищує рівень шкоди, завданої державі та правосуддю. У результаті завчасно спланована корупційна діяльність стає передбачуваною і повторюваною, оскільки вона базується на типових процесуальних ситуаціях і слабких місцях правового регулювання. Вона також може набувати системного характеру, перетворюючись на «вбудовану» практику всередині правоохоронної або слідчої установи. Це вимагає принципово нового підходу до превенції корупції – з акцентом на раннє виявлення ознак змови, аналіз шаблонів поведінки слідчих, прокурорів та інших фігурантів, а також запровадження індикаторів ризику і цифрового моніторингу процесуальних рішень.

Таким чином, завчасне планування є ознакою високого рівня організації корупційних ризиків у досудовому провадженні, що потребує не лише правових, а й управлінських, аналітичних та технічних інструментів для їх ефективного виявлення та нейтралізації.

Отже, нами запропоновано авторське поняття корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні. Зазначені ризики, мають низку ознак, що дозволяють виокремити їх серед проявів в інших сферах, зокрема: високий ступінь поширеності (можуть виникати на різних етапах реалізації як правоохоронних, так і правозастосовних й інших функцій органів досудового розслідування); всеохопність впливу (у зону потенційного ризику потрапляють не лише слідчі, дізнавачі, детективи, прокурори, а й інші особи з правоохоронної та судової систем, які безпосередньо залучені до здійснення кримінального досудового провадження); реальність загроз (створюють реальні умови, які сприяють та підштовхують до вчинення корупційних кримінальних правопорушень або правопорушень, пов’язаних із корупцією, з боку службових осіб; латентний характер. Після виявлення ці явища визнаються як такі, що негативно впливають на верховенство права і законність діяльності органів досудового розслідування та суду, що, відповідно, вимагає вжиття уповноваженими суб’єктами спеціальних превентивних заходів. Крім того, необхідно підкреслити, що основні види корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є надзвичайно різноманітними.

1.3. Класифікація корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні

У науковій літературі корупційні ризики поділяють за різними ознаками класифікації. Зокрема, виділяють інституційні та загальносистемні корупційні ризики. До інституційних відносять ті фактори, які безпосередньо впливають на службову поведінку посадової особи, схиляючи її до корупційних дій, і усунення яких перебуває в межах повноважень адміністративного органу, де працює або

яким керує така особа. Загальносистемні (зовнішні) корупційні ризики стосуються недоліків в організації й функціонування системи публічного управління загалом, і розглядаються переважно у контексті ризиків, що виникають під час підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень [59]. За частотою прояву в діяльності службовців виділяють такі основні корупційні ризики: порушення норм професійної етики, конфлікти інтересів, відсутність ефективного контролю з боку керівництва, а також надмірна широта дискреційних повноважень [86].

Згідно з положеннями Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, проведення оцінки таких ризиків покладається на спеціально створену комісію з оцінки корупційних ризиків відповідного органу. До її складу включаються представники структурних підрозділів установи, а також, за згодою, можуть долучатися експерти та представники громадськості, які мають відповідні знання щодо функціонування внутрішнього та зовнішнього середовища органу влади й володіють досвідом роботи у відповідній сфері. Оцінювання корупційних ризиків органу влади здійснюється у кілька етапів: проведення організаційно-підготовчих заходів, виявлення (ідентифікація) корупційних ризиків, їх безпосередня оцінка та підготовка звіту за підсумками проведеної роботи. Ідентифікація корупційних ризиків у діяльності органу публічної влади включає аналіз низки аспектів, серед яких: організаційна структура установи; ефективність функціонування системи внутрішнього контролю; кадрова політика; реалізація контрольних та наглядових повноважень; дотримання вимог та обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції» тощо.

Основними джерелами інформації, які зазвичай використовуються для ідентифікації корупційних ризиків, є результати інтерв'ювання (зокрема, анонімного анкетування) співробітників органу влади; аналіз нормативно-правових та внутрішніх організаційно-розпорядчих документів; висновки перевірок і аудитів, проведених контролюючими органами; публікації медіа та соціальних мережах тощо. Надалі, за результатами ідентифікації здійснюється

формалізація корупційних ризиків, що передбачає опис функцій і завдань органу влади чи його окремих підрозділів, аналіз наявних механізмів контролю та характеристику конкретних ризиків. Підсумковий звіт з оцінки корупційних ризиків містить перелік виявлених ризиків, факторів, що їх зумовлюють, потенційних наслідків можливих корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, а також пропозиції щодо впровадження заходів для мінімізації або усунення виявлених ризиків [165].

У ході проведення цього дослідження стало очевидним, що встановити масштаби корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні надзвичайно складно. З огляду на це, крім офіційної статистичної інформації, додатково було залучено до аналізу результати соціологічних опитувань з метою отримання більш реалістичної картини видів корупційних ризиків та виявлення фактичних процесів кримінального характеру, що мають місце в діяльності правоохоронних органів.

Перед тим як перейти до розгляду відповідних показників, слід зазначити, що дослідження рівня корупції та особливостей застосування антикорупційного законодавства здійснюється спеціально уповноваженими органами у взаємодії з громадськими інституціями. До таких належать НАЗК та Національна рада з питань антикорупційної політики. Водночас, як справедливо наголошує М. І. Хавронюк, загальнонаціональні щорічні дослідження стану корупції відповідно до методики ООН залишаються неорганізованими й не впровадженими на рівні Кабінету Міністрів України [212].

В Альтернативному звіті щодо оцінки ефективності реалізації державної антикорупційної політики вказується, що Україна не виконала у повному обсязі рекомендації Третього раунду Стамбульського плану дій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у частині регулярного проведення досліджень корупції для забезпечення аналітичного супроводу розробки та моніторингу Антикорупційної стратегії. На сьогодні відсутній стандартизований підхід до дослідження проблем корупції, а також не створено

єдиного національного аналітичного центру з вивчення стану корупції та підвищення ефективності антикорупційної політики [12].

На нашу думку, наразі основними індикаторами, що відображають тенденції корупційних проявів у кримінальному досудовому провадженні, є статистичні дані щодо: а) кількості кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України та інших, пов'язаних із корупцією; б) адміністративних правопорушень (Глава 13-А КУпАП); в) громадської оцінки ситуації. Проте, перед аналізом таких статистичних показників необхідно зробити кілька важливих застережень щодо об'єктивності й достовірності вихідних даних. По-перше, корупція в кримінальному досудовому провадженні включає значну кількість складів кримінальних правопорушень, що ускладнює її комплексне дослідження. У зв'язку з цим основними джерелами інформації виступають звіти Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, ДБР, а також аналітичні публікації в медіа та наукові дослідження інших авторів. По-друге, складність аналізу корупційних ризиків зумовлена їх багатофакторною природою та комплексністю причин злочинної діяльності. По-третє, недостатня увага наукової спільноти до цієї проблематики зумовлює різні підходи правозастосовних органів та дослідників до класифікації і оцінки окремих видів корупційних ризиків, що суттєво ускладнює порівняльний аналіз і розробку єдиних системних заходів їх подолання.

Якщо взяти до розгляду в загальному кримінальні правопорушення у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то слід констатувати, що після трирічного періоду зниження з 16856 у 2013 р. до 14820 у 2016 р. (–10,6%) чисельність посягань зазначеної спрямованості в наступні три роки збільшилася до 20069 у 2019 р. (+35,4% до рівня 2016 р.). У 2020–2021 рр. вона скоротилася на 5,3% та 3,5% до 18330. У 2022 р. виявлення кримінальних правопорушень зазначеної спрямованості скоротилося одразу у 1,6 раза та було встановлено 11617 таких вчинків. Відсоток цих діянь серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшився за період аналізу з 2,9%

до 5,7% у 2021 р., а в 2022 році знизився до 3,2% [96]. В цілому, динаміка корупційних кримінальних правопорушень, є хвилеподібною: від стрімкого падіння (2013-2014 рр.), до стрімкого зростання (2015-го та 2024 р.), що обумовлено певними суспільно-політичними процесами, у тому числі, пов'язаними зі частковим скасуванням, відновленням і тимчасовим «призупиненням» підстав кримінальної відповідальності за їх вчинення.

За домінуванням у структурі злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, слід відразу виокремити три найбільш характерні блоки корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, які вчиняються під час здійснення кримінального досудового провадження: перший – охоплює склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 364, 365-2, 366 КК України, зокрема: зловживання владою та службовим становищем, зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, службове підроблення; другий – включає склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 КК України, зокрема: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, підкуп особи, яка надає публічні послуги, незаконне збагачення, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, зловживання впливом; третій – охоплює склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 366-2, 366-3, 367 КК України, зокрема: декларування недостовірної інформації, неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службова недбалість [97].

У розрізі дослідження видів корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні важливо враховувати й динаміку показників кримінальних правопорушень, що мають ознаки порушення правосуддя та супутніх процесуальних правопорушень, які нерідко є наслідком корупційних впливів або супроводжуються ними. Упродовж 2014–2024 років кількісні показники кримінальних правопорушень проти правосуддя демонстрували як періоди зростання, так і зниження, хоча загальні коливання були порівняно

незначними. Так, у 2014 р. відбулося зменшення їх кількості до 8 640 випадків (-15,9%), у 2015 р. спостерігалося зростання до 9 693 (+12,2%), у 2016–2017 рр. – знову спад до 8 589 (-11,4%). У наступні роки ці показники зросли до 10 310 (+20,0%). У 2020 р. кількість таких правопорушень скоротилася до 8 325 (-19,3%), у 2021 р. – ще знизилася на 13,5% до 7 198, а у 2022 р. – на 49,5%, склавши 3 636 випадків. Відносно загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень питома вага цього виду злочинів у середньому становила близько 2%, а в 2022 р. – лише 1%. Серед цих правопорушень у 2022 році 59,4% становили злочини (2 159 випадків), а 40,6% – кримінальні проступки (1 477 випадків). У попередні роки частка злочинів була суттєво вищою – 76,9% та 63,9% відповідно [96].

Протягом 2023–2024 років спостерігалося подальше зниження показників практично за всіма видами кримінальних правопорушень цієї категорії, причому темпи скорочення були доволі значними. Наприклад, кількість встановлених фактів незаконних дій щодо майна, яке перебуває під арештом, заставою або підлягає конфіскації (ст. 388 КК України), скоротилася до 183 випадків (-45,2%), хоча у 2014–2016 рр. спостерігалося їх зростання на 27,3% (з 686 до 873), а у 2017–2021 рр. – зменшення у 2,6 рази (до 334 випадків). Аналогічна тенденція зафіксована щодо втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України) – у 2024 р. зафіксовано 64 випадки (-47,5%), тоді як у 2014–2018 рр. цей показник зріс у десять разів – із 21 до 202 випадків, а у 2019–2024 рр. скоротився на 32% до 165 випадків [96].

Водночас, особливої уваги потребують й окремі категорії кримінальних правопорушень, що мають безпосередній зв’язок із потенційними проявами корупції в органах досудового розслідування, оскільки стосуються порушення прав підозрюваних, потерпілих чи інших учасників кримінального провадження, а також зловживань повноваженнями з боку службових осіб. До таких відносяться: завідомо незаконні затримання, приводи, арешти та утримання під вартою (ст. 371 КК України), кількість яких у 2024 р. знизилася до 94 випадків (-46,8%); притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності

(ст. 372 КК України) – 128 випадків (-62,5%); примушування до надання свідчень (ст. 373 КК України) – 18 випадків (-83,3%); порушення права на захист (ст. 374 КК України) – 54 випадки (-51,9%); постановлення завідомо неправосудних рішень суддями (ст. 375 КК України) – лише 4 випадки (-25%). Варто підкреслити, що до 2019 року кількість цих правопорушень демонструвала стале зростання, проте впродовж останніх чотирьох років спостерігається тенденція до зниження [96].

Усі зазначені дані свідчать про те, що такі кримінальні правопорушення тісно пов'язані з корупційними ризиками у кримінальному досудовому провадженні, оскільки більшість з них виникають саме внаслідок зловживань владними чи службовими повноваженнями, незаконного впливу на процес прийняття процесуальних рішень, а також порушення засад неупередженості та законності при здійсненні досудового розслідування. У розрізі цього, варто додати, що діяльність правоохоронних органів як елементу усього державного механізму характеризується специфічною владною природою. Саме через надання цим органам широких управлінських повноважень щодо реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, охорони прав і свобод громадян, забезпечення публічного порядку й громадської безпеки створюються передумови для виникнення значних корупційних ризиків [60].

Особливості діяльності правоохоронних органів зумовлюють можливість перетину інтересів окремих осіб, соціальних груп, суспільства загалом та держави. Таке зіткнення інтересів під час реалізації управлінських функцій може спричинити появу різних конфліктних ситуацій, що, у свою чергу, нерідко стає підґрунтям для вчинення корупційних правопорушень [27].

Як відзначає С. М. Івасенко, чинники, які зумовлюють формування корупційних ризиків у процесі регулювання економічних відносин адміністративно-правовими та кримінально-правовими інститутами передбачають: недосконаліть антикорупційного законодавства; складний економічний та політичний стан у країні, майнову диференціацію населення; розпорошення повноважень між органами контролю та відсутність єдиного

координуючого органу; стрімке збільшення кількості юридичних осіб з різними формами власності та іноземним капіталом; неефективність правоохоронних та фіскальних органів у запобіганні економічним правопорушенням і корупції; низький соціальний престиж державної служби та недостатній рівень матеріального забезпечення правоохоронців, особливо середньої та нижчої ланок, що веде до службової апатії та відсутності законних соціальних ліфтів; відсутність системного підходу до протидії злочинності та корупції, що зводиться до окремих кампаній, які не мають стійкого впливу; безкарність корупціонерів різних рівнів державної влади; відсутність норм, які б безпосередньо сприяли зниженню рівня економічних правопорушень і корупції. З погляду на результати багаторічних досліджень, основним фактором корупційних ризиків у взаємодії правоохоронців із населенням виступає схильність до застосування корупційних моделей поведінки. При цьому виокремлюють: схильність населення до використання корупційних механізмів для вирішення проблем; висунення корупційних вимог з боку правоохоронних органів; функціонування посередників, які, діючи від імені сторін, сприяють укладенню корупційних угод [76].

Результати анонімного опитування громадян показали, що близько кожен п’ятий опитаний (22 %) не планує звертатися до правоохоронних органів у випадках, коли йому або його близьким доведеться давати неправомірну вигоду з метою позитивного вирішення питань у межах кримінального провадження, особливо якщо ініціатива передачі такої вигоди виходить безпосередньо від самих громадян. Отже, фактично частина осіб, які обізнані щодо проявів корупції в органах досудового розслідування і потенційно могли б стати викривачами корупції, уникають звернення до компетентних органів. Основними причинами такої пасивності виступає як невіра у здатність правоохоронної системи притягнути винних до відповідальності, так і побоювання можливих ускладнень, які можуть виникнути у зв’язку з викриттям корупційних правопорушень. Відтак на суб’єктивному рівні сприйняття громадянами рівень корупції в органах досудового розслідування співмірний з

оцінками корупційної ситуації, що існує, наприклад, у митних органах, які традиційно сприймаються в суспільній свідомості як одні з найбільш уражених корупцією. Щодо перспектив подолання корупційних ризиків у сфері кримінального досудового провадження, думки громадян розділилися: 30 % опитаних вважають боротьбу з корупцією реальною, 48 % – не бачать такої можливості, тоді як 22 % не змогли дати визначеної відповіді. Найбільше песимістично налаштованих зафіксовано серед мешканців Східних регіонів України, де майже половина респондентів не очікує суттєвих змін. Разом з тим, в усіх регіонах країни переважає частка опитаних, які або не вірять у подолання корупції, або мають сумніви щодо цього. Серед найбільш дієвих заходів боротьби з корупцією, за результатами узагальненого опитування як серед правоохоронців, так і серед громадян, названо: посилення кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, ефективну діяльність спеціалізованих антикорупційних органів, а також запровадження юридичної експертизи нормативно-правових актів. Водночас менш результативними, за оцінками респондентів, визнаються періодичні атестації слідчих і прокурорів, підвищення їх кваліфікації чи зростання рівня заробітної плати. Загалом оцінювання громадянами ефективності антикорупційних заходів залишається помірним: жоден із запропонованих інструментів не отримав оцінок як достатньо дієвого чи повністю неефективного (додаток В).

Якщо поєднати загальну систему правоохоронних органів, у тому числі, і органів досудового розслідування, та отримані в ході дослідження емпіричні дані з науково-публіцистичними підходами до визначення корупційних ризиків та основних рівнів корупції, то можна запропонувати класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні за структурним принципом:

1. Корупційні ризики на найвищому рівні.

Корупційні ризики найвищого рівня виникають у керівній ланці правоохоронних органів та органів, що здійснюють досудове розслідування. Їхня суспільна небезпечність є найбільшою, адже вони безпосередньо впливають на інституційну стабільність, стратегічні напрями правосуддя та завдають

максимальної шкоди державі, суспільству й конкретній особі. Передусім ці ризики пов’язані з політичним впливом на кадрові призначення керівників ключових інституцій — директора Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Бюро економічної безпеки (БЕБ), Державного бюро розслідувань (ДБР), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) тощо, адже саме призначення на ці ключові посади часто супроводжується лобіюванням кандидатур за принципом особистої лояльності, політичної вигоди чи неформальних домовленостей. Подібна практика залишається поширеним явищем, особливо у країнах із перехідною демократією.

Як свідчить *Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine* (OECP, 2025), одним із найефективніших механізмів зниження таких ризиків є залучення представників громадськості та незалежних експертів до конкурсних комісій і процедур добору кадрів, що дозволяє мінімізувати політичний тиск і підвищує довіру до результатів відбору [144].

Найбільша шкода для держави проявляється у втраті незалежності правоохоронних органів та їх перетворенні на інструмент політичного впливу. Для суспільства це означає зниження довіри до правосуддя та формування атмосфери безкарності для “еліт”. Для конкретної особи — неможливість реалізувати право на справедливий суд та рівний доступ до правової захищеності.

Політичний вплив на цьому рівні проявляється не лише у кадровій політиці, а й у вирішенні резонансних кримінальних проваджень. Керівництво правоохоронних органів може втручатися у розподіл справ чи закриття проваджень шляхом неформальних домовленостей із впливовими політичними діячами та представниками великого бізнесу. Це породжує явище вибіркового правозастосування (*selective law enforcement*), коли рішення ухвалюються не на підставі доказів, а відповідно до політичної доцільності чи корпоративних інтересів

Як зазначає *Review of Anti-Corruption Reforms in Ukraine under the Fifth Round of Monitoring* (OECP), політичний та адміністративний тиск на прийняття

процесуальних рішень і надалі залишається одним із ключових викликів для незалежності досудового розслідування [6].

У такому взаємозв'язку, формуються корупційні мережі, що забезпечують неофіційний контроль над кримінальними провадженнями. Науковий дискурс називає їх «договірною юстицією», коли кінцевий результат залежить не від доказів, а від «оптимального» балансу політичних й економічних інтересів.

У підсумку корупційні ризики в кримінальному досудовому провадженні найвищого рівня: а) формують системну загрозу незалежності інститутів влади; б) підривають суспільну довіру до правосуддя; в) перешкоджають виконанню основних завдань кримінального провадження та ускладнюють притягнення до кримінальної відповідальності політично значущих та інших осіб.

2. *Корупційні ризики на середньому рівні (корупційна практика в кримінальному досудовому провадженні на рівні обласних управлінь).*

Середній рівень охоплює регіональні та територіальні підрозділи органів досудового розслідування й прокуратури, включно зі слідчими управліннями, обласними прокуратурами та місцевими представництвами таких спеціалізованих інституцій, як НАБУ, ДБР чи БЕБ. Посадові особи цих органів, не належачи до найвищого керівництва, проте володіючи значними дискреційними повноваженнями, здатні суттєво впливати на перебіг досудового розслідування. Їхня суспільна небезпечність полягає у викривленні регіональної правоохоронної практики та підриві довіри громадськості, що, хоча й поступається масштабом ризикам найвищого рівня, однак усе ж становить серйозну загрозу як для держави, так і для суспільства.

Типовими проявами таких ризиків є вибіркове ставлення до кримінальних проваджень: справи, які зачіпають інтереси місцевих еліт чи пов'язаних з ними бізнесових структур, часто блокуються, закриваються або штучно затягуються, тоді як «безпечні» провадження просуваються безперешкодно. Показовим прикладом є випадок у Черкаській області, коли прокурор отримав хабар за відмову у відкритті кримінального провадження щодо посадовця районної державної адміністрації [207]. Подібна вибірковість дозволяє процесуальним

керівникам забезпечувати «контрольований» розгляд тих чи інших кримінальних проваджень, змінюючи їхню процесуальну динаміку.

Проблемною є також наявна практика укладання неформальних угод між слідчими й прокурорами обласного рівня та окремими особами, в рамках яких узгоджується зменшення покарання, закриття проваджень або перекваліфікація обвинувачень на менш тяжкі склади злочинів. Так, *працівники ДБР у взаємодії з СБУ затримали та повідомили про підозру прокурору Фастівської окружної прокуратури Київської області, який вимагав хабар у приватного підприємства за закриття кримінальних проваджень. Прокурор здійснював нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування щодо підприємства. Він запропонував представнику компанії закрити кримінальне провадження за 30 тисяч доларів США. При цьому він вимагав дати наперед половину обумовленої суми, а решту хотів отримати вже після закриття справи. Взявши «аванс» у туалетній кабінці одного з ресторанів Києва, прокурор вирішив ще трохи заробити на підприємстві та повідомив бізнесменам, що проти підприємства розслідується ще одна кримінальна справа. За додаткові 15 тисяч він обіцяв «розв'язати питання» й щодо цієї справи, але це питання домовились обговорити після закриття першого провадження* [55].

Попри проведені реформи та офіційно задекларовані процеси «оновлення кадрів», проблема не була усунена повністю: у багатьох регіональних і територіальних підрозділах органів досудового розслідування та прокуратури й надалі залишаються посадові особи, які не пройшли належного антикорупційного відбору. Це сприяє збереженню старих неформальних зв'язків і відтворенню корупційних практик.

За даними НАЗК, основна частка виявлених корупційних правопорушень – понад 65 % – припадає на регіональний (середній) рівень, що свідчить про його найбільшу вразливість. Решта приблизно 35 % випадків розподіляється між найвищим рівнем, де корупція проявляється у формі політичного чи корпоративного впливу на стратегічні рішення, та низовим рівнем, де поширені побутові зловживання і безпосередній тиск на права та свободи громадян [136].

Окремо необхідно звернути увагу на досудові розслідування НАБУ, що підтверджують збереження корупційних практик у обласних прокуратурах. Зокрема, *детективи розпочало кримінальне провадження за фактом можливого незаконного збагачення начальника управління Київської обласної прокуратури, який оселився в котеджнему містечку під Києвом, де вартість житла починається від 20 млн грн. При цьому, щодо самого містечка було відкрито кримінальне провадження, яке й розслідувало управління прокурора. В 2021 році було арештовано низку земельних ділянок, у тому числі тих, які відносяться до зазначеного котеджнего містечка, нібито через земельні і природоохоронні проблеми. Але через рік арешт зняли, оскільки в листі Київської обласної прокуратури йшлося про те, що недостатньо доказів, які б свідчили про порушення природоохоронного законодавства на вказаних ділянках. Через півроку після зняття арешту в котеджнему містечку оселився прокурор. Будинок та дві земельні ділянки були оформлені на його батька* [133].

Ще одним проявом корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні на середньому рівні є зловживання службовими повноваженнями щодо інформації яка міститься в матеріалах провадження. Практика затягування передачі матеріалів слідства до суду, обмеження доступу до доказів для сторони захисту чи потерпілих, а також навмисна фрагментація СРД створює інформаційну асиметрію та істотно ускладнює повноцінний судовий розгляд. Як зазначено в аналітичному звіті НАЗК, значна кількість кримінальних проваджень супроводжуються систематичними порушеннями строків, що пов’язано саме із використанням таких механізмів [136].

Отже, корупційні ризики в кримінальному досудовому провадженні середнього рівня становлять серйозну загрозу як для об’єктивності досудового розслідування, так і для забезпечення принципу верховенства права і законності, оскільки створюють сталу інституційну практику прихованих домовленостей, вибіркового переслідування та різного роду процесуальних зловживань у межах обласної правоохоронної вертикалі.

3. *Низовий рівень (корупційні ризики на рівні місцевих органів).*

До цього рівня належить повсякденна діяльність слідчих, дізнавачів, оперативних працівників та керівників територіальних підрозділів поліції, ДБР, НАБУ, БЕБ і прокуратури, які безпосередньо здійснюють досудове розслідування. Їхня суспільна небезпечність полягає передусім у безпосередньому впливі на права та свободи конкретної особи, хоча масова поширеність таких зловживань також створює загрозу суспільній довірі та ефективності державних інституцій.

Найбільш поширеними проявами є вимагання чи отримання неправомірної вигоди за ухвалення процесуальних рішень - наприклад, за невнесення відомостей до ЄРДР, зміну правової кваліфікації чи уникнення застосування запобіжного заходу. Типовим прикладом цього є випадок, згідно з яким *військова прокуратура Київського гарнізону Центрального регіону України задокументувала факт вимагання та отримання офіцерами поліції неправомірної вигоди у розмірі 50 тисяч доларів США. Установлено, що організатор злочинної групи «перевертнів в погонах», оперуповноважений відділу викриття правопорушень у сфері легального обігу наркотиків Управління протидії наркозлочинності ГУ НП у м. Києві, капітан поліції М. висунув громадянину України вимогу про передачу йому грошових коштів в розмірі 50 тисяч доларів США. За вказану суму зловмисник обіцяв не реєструвати щодо останнього додатковий епізод за ст. 306 КК України та не ініціювати питання про обрання відносно нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою, оскільки в даний час щодо цього громадянина слідчим відділом Подільського УП ГУ НП в м. Києві проводиться досудове розслідування за ст. 311 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів». В ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій у подальшому встановлено, що «організатор» М. до своєї злочинної діяльності залучив ще двох офіцерів поліції – співробітників підрозділів ГУ НП в м. Києві. Обидва цих правоохоронці входили до складу групи слідчих та мали повноваження на прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо зазначеного громадянина України. Надалі двоє вищевказаних*

офіцерів поліції, діючи в інтересах організатора злочинного угрупування М., одержали від посередника всю суму неправомірної вигоди в розмірі 50 тисяч доларів США. Цей факт задокументовано під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Після отримання вказаної суми обох учасників злочинної групи – капітана поліції, старшого слідчого слідчого відділу та лейтенанта, слідчого відділення розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого відділу Подільського управління поліції ГУ НП у м. Києві затримано за оперативного супроводження співробітників Головного відділу по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Головного управління Служби безпеки України в м. Києві та Київській області [45]. Зазначений випадок яскраво демонструє використання слідчим та іншими правоохоронцями наданих їм повноважень для отримання неправомірної вигоди безпосередньо під час здійснення досудового розслідування.

Поряд із цим, фіксуються випадки фальсифікації матеріалів досудового розслідування з метою створення підстав для проведення СРД або вручення повідомлення про підозру на користь зацікавлених сторін. *Наприклад, за процесуального керівництва прокурорів Генеральної інспекції Офісу Генерального прокурора повідомлено про підозру виконувачу обов'язків керівника однієї з окружних прокуратур Запорізької області та слідчому поліції. Зазначеним особам інкриміновано притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, службове підроблення та несанкціоновану зміну інформації, яка обробляється в автоматизованих системах (ч. 2 ст. 372, ч. 1 ст. 366, ч. 3 ст. 362 КК України). За даними слідства, підозрювані, діючи за попередньою змовою, під час досудового розслідування стосовно особи у вчиненні хуліганства із застосуванням вогнепальної зброї, вирішили сприяти йому в уникненні кримінальної відповідальності за вчинені дії (ч. 4 ст. 296 КК України). Для цього слідчий підшукав чоловіка, на якого вони з прокурором вирішили перекласти відповідальність за вчинене іншою особою хуліганство. При цьому, слідчий штучно створив докази його обвинувачення, склав та підписав завідомо неправдиві процесуальні документи, в яких зазначив цього*

чоловіка. Також він змінив відповідні відомості в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. А прокурор, знаючи про непричетність цієї особи до вчиненого кримінального правопорушення, погодив та затвердив завідомо неправдиві документи. В подальшому прокурор скерував обвинувальний акт щодо завідомо невинної особи до суду для розгляду по суті. Внаслідок таких дій підозрюваних до кримінальної відповідальності притягнуто невинну особу, а особа яка вчинила кримінальне правопорушення уникла кримінальної відповідальності за тяжкий злочин [197].

Зловживання повноваженнями в кримінальному досудовому провадженні під час, або після проведення СРД також набули вже системного характеру. Наприклад, *на Вінниччині працівники ДБР затримали на хабарі керівника Тульчинської окружної прокуратури та його спільника – заступника голови райдержадміністрації. Чоловіки вимагали та отримали хабар від директора одного з держпідприємств за те, що не перешкоджатимуть здійсненню господарської діяльності, поверненню вилученого майна та закриттю кримінального провадження. Керівник прокуратури, маючи вплив на орган досудового розслідування та підпорядкованих йому прокурорів, вирішив скористатися повноваженнями. Аби не попастися, він залучив до справи свого товариша – заступника голови райдержадміністрації. Той і висунув підприємцю вимогу – передати 4 тисячі доларів США. Передача хабаря дійснювалась у два етапи: 2 тисячі доларів США – авансом, ще 2 тисячі – після формування прокурором підстав для закриття провадження та досягнення домовленості із місцевими слідчими суддями про скасування арештів на майно, вилучене у кримінальному провадженні* [132].

Отже, існує значна кількість видів корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні, які істотно порушують принципи справедливості, змагальності сторін, допустимості доказів та рівності учасників процесу. Проведена класифікація таких ризиків за критеріями структурного поділу та вертикальної ієрархії дозволяє не лише впорядкувати рівні потенційної корупційної вразливості, а й глибше охопити функціональні особливості та

механізми взаємодії між суб'єктами досудового процесу на кожній ланці системи. Означуваний підхід забезпечує комплексне уявлення про ієрархію корупційних загроз, дозволяючи розмежовувати рівень організаційної централізації, обсяг владних повноважень та характер контролю, що реалізується всередині кожного елемента правоохоронної вертикалі. На найвищому, або системному рівні, домінують загрози політичного чи олігархічного впливу на кадрову політику, розподіл резонансних проваджень та ухвалення стратегічних рішень щодо ходу досудових розслідувань. Тут формуються так звані мережі впливу, де корупція набуває характеру інструменту політичної боротьби або збереження корпоративних інтересів, а взаємодія суб'єктів відбувається через кулуарні домовленості, лобізм чи «телефонне право». На нашу думку, саме на цьому рівні починає формування середовище толерантності до процесуальних маніпуляцій, що поступово призводить до глибших структурних порушень усього механізму кримінальної юстиції. На середньому рівні корупційні ризики зосереджуються переважно у площині службових зловживань керівництва обласних управлінь, що мають розширену дискрецію у формуванні складів груп слідчих, розподілі проваджень та ухваленні рішень щодо їх закриття або передачі до інших юрисдикцій. У цьому контексті відносини між суб'єктами досудового розслідування часто набувають характеру договірних або корпоративно-партнерських зв'язків із місцевими впливовими особами, які забезпечують взаємовигідні обміни ресурсами чи захистом. На низовому рівні частіше переважають (порівняно із найвищим та середнім), прояви побутової корупції, що здійснюється слідчими, оперативними працівниками, або керівниками територіальних підрозділів правоохоронних органів під час ведення конкретних кримінальних проваджень. Як було зазначено, тут домінують такі практики, як вимагання неправомірної вигоди за закриття кримінальних проваджень, фальсифікація матеріалів розслідування, маніпулювання доказовою базою або незаконне затягування процесуальних строків. Специфіка взаємодії суб'єктів на цій вертикальній ланці зумовлена тісним контактом із підозрюваними,

потерпілими або їхніми представниками, що створює додаткові можливості для торгівлі процесуальними рішеннями.

Водночас, класифікація корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, що враховує не лише структурну ієрархію (вертикальну систему), але й часові характеристики проявів, дозволяє глибше зрозуміти механізми і динаміку корупції. Такий підхід – комбінування вертикальної (вищий, середній, низовий рівні) і часової (епізодичні, або систематичні прояви) класифікації – дозволяє персоналізувати стратегії управління ризиками, фокусуючись як на моментальних заходах реагування, так і на довготривалих.

Епізодичні корупційні ризики та прояви – це випадкові або однократні загрози та дії службових осіб, викликані конкретними обставинами, а не сталими корупційними схемами. Наприклад, *слідчого відділу Луцького відділу поліції головного управління Національної поліції у Волинській області викрили «на гарячому» – під час одержання від громадянина неправомірної вигоди у розмірі 200 доларів США. Так звану «винагороду» правоохоронець вимагав за закриття кримінального провадженнях* [114]. Подібні випадки нерідко виникають у ситуаціях, коли і сам потерпілий чи підозрюваний намагаються швидко «вирішити питання» і часова слабкість контролю та наявність дискреційних повноважень служить ідеальним полем для різного роду зловживання.

Водночас, наявність систематичного корупційного ризику та, відповідно і проявів корупції на регулярній основі є значно небезпечнішим, оскільки йдеться про вкорінену корупційну практику, коли незаконне збагачення службових осіб стає невід'ємним елементом їх професійної діяльності, зокрема, керівників правоохоронних органів, слідчих, прокурорів, оперативних працівників, а іноді й адвокатів, які працюють у зв'язці. Такі особи не просто реагують на вигідні ситуації, а свідомо формують умови для виникнення корупційних механізмів: «продають» процесуальні рішення, маніпулюють доказами, фальсифікують інші матеріали, затягують розслідування або, навпаки, штучно активізують СРД та інші процесуальні дії для тиску на фігурантів. У таких випадках часто існує встановлена тарифна сітка «послуг» – від закриття кримінальних проваджень,

перекваліфікації кримінальних правопорушень до створення підстав для оскарження вироків.

Характерним прикладом системних корупційних практик є *викриття слідчими територіального управління ДБР, розташованого у місті Києві та Миколаєві, спільно з працівниками Департаменту стратегічних розслідувань Нацполіції України за процесуального керівництва прокурорів Генеральної інспекції Офісу Генерального прокурора та оперативного супроводу Служби безпеки України прокурора одного з відділів військової прокуратури Південного регіону. За наявною інформацією прокурор через посередників налагодив механізм систематичного одержання неправомірної вигоди від підприємців, які займаються ввезенням транспортних засобів на територію України. Правоохоронці задокументували факт вимагання прокурором через посередника 10 000 доларів США та одержання 5 000 доларів США на банківський рахунок. Крім того, слідчі територіального управління ДБР, розташованого у місті Миколаєві, задокументували факт вимагання та одержання цим же прокурором неправомірної вигоди у сумі 2 500 доларів США від представника приватного підприємства* [195].

Подібний характер мала також діяльність *керівника слідчого відділення та слідчого Чернігівського міського відділу поліції. Оперативники Служби безпеки встановили, що керівник спільно з підлеглим систематично вимагали неправомірну вигоди від фігурантів кримінальних проваджень за сприяння у вирішенні питань під час проведення процесуальних заходів у ході розслідувань. Співробітники Служби безпеки України задокументували факт вимагання зловмисниками шестисот доларів від мешканця обласного центру. За вказану суму поліцейські обіцяли повернути раніше вилучене у межах кримінального провадження майно, на яке накладено арешт. Оперативники затримали слідчих поблизу місця роботи після одержання другої половини хабаря у гривневому еквіваленті* [208].

Отже, класифікація корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні за часовою ознакою – на епізодичні та системні – є важливою для

розуміння динаміки корупційних проявів у досліджуваній сфері. Це дозволяє не лише краще відстежувати такі ризики, але й диференціювати заходи запобігання: у випадку епізодичних проявів – працювати над усуненням наявних прогалин в процесуальному контролі, а у випадку системних – застосовувати комплексні антикорупційні стратегії і програми з акцентом на внутрішній контроль, аудит, цифровізацію процесів та ротацію кадрів.

Подальший науковий аналіз, дає можливість виділити й інші підвиди корупційних ризиків, а саме:

І. *Корупційні ризики, пов'язані з особистою зацікавленістю осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування* (стосуються типових ситуацій, коли слідчі, керівники органів досудових розслідувань чи прокурори використовують власні повноваження для отримання неправомірної вигоди).

Наприклад, *на Житомирщині Служба безпеки України спільно з обласною прокуратурою та Нацполіцією затримала на хабарі слідчого та оперативного співробітника Чуднівського відділення поліції. Старші лейтенанти вимагали від місцевого мешканця п'ять тисяч гривень за сприяння в уникненні кримінальної відповідальності за шахрайство. Співробітники Управління Служби безпеки України в Житомирській області затримали здирників у Чуднові поблизу відділка поліції після одержання частини хабара* [193]. У розрізі цього підвиду корупційних ризиків та діянь заслуговує на увагу і «побутовий корупційний обіг» в органах досудового розслідування, коли як винагорода використовуються офісні прилади (принтери, сканери), витратні матеріали (папір, картриджі), а також покриття особистих витрат працівників – наприклад, оплата пального для службового або приватного використання. Крім цього, трапляються і випадки прокурор, слідчий може умовити закрити провадження у обмін на навчання дитини в хорошій школі або інші аналогічні «подяки». У цьому контексті, доцільно зазначити і про «корупцію за традицією». Частина процесуальних керівників та осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування сприймає «подарунок» як належну винагороду за виконання службової активності, навіть якщо рішення є законним. Це призводить до нормалізації

хабарів як «ритуалу вдячності», що посилює процес нормалізації корупції на низовому рівні.

II. *Корупційні ризики, не пов'язані з особистою зацікавленістю осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування* (охоплює випадки, коли розслідування зазнає корупційного спотворення не через бажання отримати матеріальну вигоду, а через певний зовнішній вплив або внутрішнє переконання інших службових осіб).

У розрізі цього, необхідно вказати про наявні зловживання «під тиском». Зазначений тип корупційних ризиків виникає, коли прокурор або слідчий ухвалює процесуальні рішення під зовнішнім тиском, зокрема, політичних лідерів, керівництва або впливових осіб, що мають певні важелі впливу. Прикладом служить справа «Роттердам+», яка викликала широкомасштабний суспільний резонанс. Спеціалізована антикорупційна прокуратура неодноразово закривала це провадження, незважаючи на численні докази збитків [192; 177]. Слід зауважити, що ці рішення викликали критику з боку громадськості і медіа, а також піддавалися судовому оскарженню. Тоді відкрито заявляли про тиск з боку олігархічних структур і впливу на політичному рівні. Якщо припустити, що зазначене дійсно мало місце, то застосовувані форми тиску не лише підривають довіру до інституцій правосуддя, а й свідомо інституціоналізують корупцію як норму прийняття процесуальних рішень.

Окремий блок корупційних ризиків у системі досудового розслідування становлять рішення, ухвалені під впливом особистих переконань або суб'єктивних уявлень слідчого чи прокурора про доцільність кримінального переслідування. У таких випадках службова особа, діючи поза межами правової логіки, керується власними моральними оцінками, знайомствами, співчуттям чи особистим ставленням до підозрюваного, що спотворює принцип об'єктивності та неупередженості кримінального процесу. Зловживання цього характеру часто відбувається у формі необґрунтованого закриття кримінальних проваджень, коли службова особа переконана у «незначності» вчиненого діяння або у необов'язковості його переслідування. Наприклад, прокурор може закрити

провадження стосовно особи, яка є його особистим знайомим або родичем, вважаючи, що кримінальне переслідування у даному випадку є «соціально несправедливим» попри наявність фактичних доказів складу кримінального правопорушення. Особливу небезпеку створює те, що такі рішення дуже складно юридично оскаржити, оскільки вони формально ґрунтуються на дискреційних повноваженнях органів досудового розслідування та прокуратури. Це дозволяє приховати корупційний підтекст за ширмою нібито законного службового розсуду, чим активно користуються корумповані працівники системи. Саме через це подібна форма корупції часто ідентифікується не в межах офіційної статистики, а через адвокатську практику, внутрішні службові спостереження та аналітичні огляди правозахисних організацій. Такі практики є проявами «м'якої форми» корупційної поведінки, яка хоч і позбавлена класичних ознак матеріального підкупу, однак створює широке підґрунтя для толерантності до зловживань службовим становищем та загальної деформації правосуддя.

Поряд із цим, одним із поширених корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні є конфлікт інтересів. Антикорупційне законодавство визначає, що потенційний конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання таких повноважень; реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання повноважень [160]. Отож, досить логічним є висновок провідних міжнародних організацій, НАЗК, та вітчизняних вчених, що неналежне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та державними обов'язками службових осіб, так само як і порушення встановлених чинним антикорупційним законодавством заборон та обмежень, стає джерелом корупції [135; 149; 143].

Керівники правоохоронних органів зобов'язанні запобігати виникненню конфлікту інтересів у діяльності підлеглих, а в разі виникнення – сприяти його оперативному вирішенню. Безумовно конфлікт інтересів може виникнути в низці напрямів професійної діяльності працівників правоохоронних органів, однак варто звернути увагу на найбільш корупціогенних ланках, які слугують першочерговою ціллю компетентних структурних підрозділів щодо здійснення запобігання корупційним ризикам. Передусім, мова йде про виникнення конфлікту інтересів при розгляді звернень, проведенні службових розслідувань та перевірок, при спільній роботі близьких осіб, прийняття на роботу, звільненні з роботи, застосуванні заохочень, дисциплінарних стягнень, наданні наказів і доручень. Акцентуємо увагу на потенційних корупціогенних чинниках, які досить часто присутні при прийнятті на роботу, переміщенні по службі, присвоєнні чергового звання, застосування дисциплінарних стягнень та заохочень щодо працівників правоохоронних органів.

С. О. Шатрава та О. В. Джафарова слушно зауважують на низці можливих корупційних ризиків на цьому етапі зокрема: 1) непрозора система формування самих конкурсних комісій. До їх складу входять, а то й очолюють, одіозні посадовці, що самі замішані на створенні корупційних схем в органах влади. Такі комісії не мають довіри у суспільства. Відповідно наведена обставина слугує однією з підстав для скасування наказу про звільнення зі служби в поліції; 2) недосконаліть системи оцінювання кандидатів. Правильність відповідей на тести визначає автоматизована система, а результати інших етапів – члени комісії на свій особистий розсуд. Будь-який орган державної влади зобов'язаний Конституцією України діяти виключно у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України; 3) перешкоди вільного доступу кандидатів до проходження всіх етапів. Кандидати, що не набрали достатню кількість балів на першому етапі та другому етапі, не допускаються до наступних етапів і не мають змоги продемонструвати свою відповідність посаді; маніпулятивність й упередженість в оцінюванні; 4) невизначеність конкурсних процедур. На етапі проведення співбесіди з метою оцінки досвіду, компетенції, особистих якостей

конкурсанта, члени комісії на свій розсуд визначають таймінг та кількість запитань, створюючи нерівні можливості для учасників тощо [58, с. 100–101; 222, с. 249-251].

Ураховуючи вищевказане, можна стверджувати, що причини корупційних ризиків мають як об'єктивні (організаційні, нормативні, системні), так і суб'єктивні (морально-психологічні, особистісні) ознаки. Відтак, одним лише застосуванням покарання не вдасться ефективно нейтралізувати відповідні загрози – потрібна цілісна система попередження, контролю та формування нульової толерантності до корупційних проявів на всіх рівнях кримінального провадження.

Необхідно додати, що в умовах зростаючого правового нігілізму, дефіциту довіри до правосуддя, все частіше на практиці фіксуються випадки, коли головним інструментом захисту підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному провадженні стають не правові знання чи професійна майстерність адвоката, а система особистих контактів та неформальних зв'язків у правоохоронних органах і судах. Особливо виразно ця тенденція проявляється серед адвокатів, які мають досвід попередньої служби в поліції, прокуратурі чи судовій системі. Наприклад, *за даними слідства, адвокат намагався за 5 тисяч доларів США домовитися з прокурором Хмельницької спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Західного регіону про укладення угоди про визнання винуватості для підозрюваного, яка передбачала покарання без позбавлення волі. Прокурор невідкладно повідомив про таку пропозицію керівництво і надалі діяв спільно з іншими правоохоронцями з метою документування злочину. Під час передачі частини обіцяної суми в 1,5 тисяч доларів США адвоката затримано в службовому кабінеті прокурора. Затриманому було повідомлено про підозру та обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з правом внесення застави»* [146].

У цьому контексті звернемо увагу на те, що адвокатський корпус за останні роки значно поповнився колишніми співробітниками органів досудового розслідування, процесуального керівництва та судового розгляду. Багато з них,

покинувши службу, не втратили контактів зі своїми колишніми колегами. У низці випадків такі взаємини виходять за межі звичайного спілкування і перетворюються на канали потенційного корупційного впливу – зокрема, через узгоджені дії з метою забезпечення вигідного для сторони захисту результату. В окремих випадках йдеться про недопущення відкриття кримінального провадження, «потрібну» кваліфікацію кримінального правопорушення, вплив на слідчого, прокурора або суддю й організацію уникнення обвинуваченим відповідальності. Тобто, адвокат у такому контексті з постаті, що має забезпечувати правовий захист клієнта в межах законодавства, може трансформуватися в посередника для реалізації тіньових домовленостей. Внаслідок цього формується «паралельна юстиція», в якій кінцевий результат не є наслідком правової аргументації, а визначається через особисті знайомства, відпрацьовані «вдячності» або зв'язки, що базуються на взаємній вигоді.

Ще одним прикладом цього, є *випадок як слідчі ДБР затримали адвоката під час надання неправомірної вигоди. За інформацією працівників Управління забезпечення особистої безпеки, правник за 2 000 доларів США намагався вирішити питання щодо закриття кримінального провадження відносно свого клієнта, яке розслідують слідчі ТУ ДБР у м. Полтаві за фактом смертельної дорожньо-транспортної пригоди, повернення раніше вилученого автомобіля та фальсифікацію відповідних експертних досліджень. З метою викриття протиправної діяльності адвоката, слідчий ДБР звернувся до керівництва територіального управління, після чого діяв під контролем правоохоронців. Під час передачі коштів адвоката затримано. Грошові кошти виявлено та вилучено у повному обсязі* [206].

Означуваний процес глибоко деформує не тільки адвокатську етику, але й дискредитує весь інститут кримінального судочинства, що має базуватись на принципах верховенства права, незалежності та справедливості. Розгалужена система корупційних зв'язків, що виникає між учасниками провадження, значно посилює корупційні ризики в межах досудового розслідування, створюючи атмосферу кримінальної процесуальної нерівності та безкарності. Своєю чергою,

це дискредитує принципи правової держави, знижує довіру суспільства до правоохоронної та судової системи і вимагає системних змін щодо підвищення прозорості, контролю та доброчесності всіх учасників кримінального провадження.

Якщо розглядати види корупційних ризиків за територіальним розподілом, то найвищий рівень загроз утримується у двох областях – Київська, та Одеська; середній рівень – Закарпатська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Черкаська; низький рівень – Волинська, Івано-Франківська, Житомирська область. Загалом аналіз інформації отриманої від правоохоронних органів, а також результати цього дослідження дозволяють стверджувати наступне: а) корупційні ризики в кримінальному досудовому провадженні не знають географічного обмеження, а існують у всіх областях; б) найбільше корупційних або інших пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень вчиняється у містах, де зосереджується основний фінансово-економічний потенціал держави й найбільша популяція та густота населення. Звісно, що найбільшої уваги потребує м. Київ, яке увібрало в собі спектр політичних процесів, характерних для держави в умовах воєнного стану й відрізняється особливою специфікою, що визначається його роллю як столиці держави та центру правоохоронного, правосудного, соціально-політичного та економічного життя країни.

Отже, у ході проведеного аналізу встановлено, що система кримінального досудового провадження в Україні є вразливою до широкого спектру корупційних ризиків, які мають складну, багаторівневу природу та проявляються як на інституційному, так і на індивідуально-поведінковому рівнях. Виділено основні категорії та класифікації таких ризиків. Особливу загрозу становлять ті корупційні ризики, що виникають внаслідок зловживань дискреційними повноваженнями слідчих, прокурорів та інших учасників кримінального процесу, ухвалення ними рішень під впливом особистих переконань, зовнішнього тиску, корпоративних інтересів чи політичної доцільності. Також суттєвим джерелом ризиків є недосконаліть законодавчого регулювання, прогалини у системі внутрішнього контролю, недостатня ефективність

превентивних заходів та розбалансованість антикорупційної політики. Значною проблемою залишається толерантність суспільства до корупції, що знижує рівень готовності громадян до викриття корупційних правопорушень у сфері досудового розслідування.

Висновки до розділу 1

1. Незважаючи на значну кількість наукових праць, які зачіпають питання антикорупційної діяльності в цілому, у вітчизняній юридичній науці досі бракує цілісних, системно вибудуваних досліджень, що були б повністю присвячені вивченню корупційних ризиків саме у кримінальному досудовому провадженні. Лише поодинокі роботи частково стосуються цього питання, досліджуючи, наприклад, суб'єктів корупційних правопорушень, проблеми підкупу, антикорупційного нагляду чи кваліфікації кримінальних правопорушень. Водночас, залишається не розробленою єдина класифікація корупційних ризиків на стадії досудового розслідування, майже не висвітлено специфіку їх проявів в умовах воєнного стану, змін у судово-правовій системі та переформатування функціонування правоохоронних органів. Також бракує інструментарію щодо формування механізму нейтралізації таких ризиків, ураховуючи нові загрози для незалежності й процесуальної самостійності слідчого. У цьому контексті постає об'єктивна потреба в проведенні сучасного, міждисциплінарного дослідження з метою розробки адаптивної системи виявлення та усунення корупційних ризиків у межах кримінального провадження, що особливо актуально в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

2. Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні є складним і багатогранним явищем, яке охоплює зовнішні та внутрішні чинники, що здатні прямо чи опосередковано впливати на об'єктивність, неупередженість і законність виконання повноважень усіма учасниками кримінального провадження. Ці ризики мають системний характер, адже випливають із дисбалансу між повноваженнями та відповідальністю осіб, прогалин у

нормативно-правовому регулюванні, а також слабкого механізму контролю й звітності. У теоретичному аспекті корупційні ризики не можуть бути зведені виключно до проявів неправомірної вигоди, адже вони включають ширший спектр зловживань, що підривають довіру до системи правосуддя, порушують принципи змагальності, рівності та верховенства права.

В науковій доктрині прийнято трактувати корупційні ризики у досудовому кримінальному провадженні як юридично значущі умови або обставини, що потенційно можуть спричинити ухвалення упереджених, незаконних чи несправедливих рішень, зумовлених зацікавленістю службових осіб. У цьому контексті надзвичайно важливо не лише фіксувати факти кримінальних корупційних або інших пов’язаних із корупцією правопорушень, а й виявляти причини та умови (детермінанти), а також фактори, що створюють підґрунтя для їх виникнення. Враховуючи специфіку кримінального провадження, корупційні ризики тут мають особливу суспільну небезпеку, оскільки можуть стосуватися не лише окремих суб’єктів, а й впливати на правомірність усього кримінального процесу, підриваючи його об’єктивність, змагальність і неупередженість.

3. Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні можна класифікувати за різними критеріями. Найбільш поширеною є класифікація за процесуальними етапами, відповідно до якої виділяються ризики: на стадії внесення відомостей до ЄРДР, в ході, або після проведення СРД, під час прийняття процесуальних рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею тощо. Також можна говорити про ризики, пов’язані з прямим корисливим інтересом посадових осіб, зловживанням владними або службовими повноваженнями, недостатнім контролем з боку керівника органу досудового розслідування, прокурора та суду. Особливу небезпеку становлять корупційні ризики, пов’язані з впливом на досудове розслідування з боку зацікавлених осіб через недосконаліть автоматизованих систем, недоступність даних для зовнішнього моніторингу та відсутність належної прозорості.

Крім зазначених типів, виокремлюються структурні ризики, що пов’язані з організаційною побудовою органів досудового розслідування, частково

розмитістю розподілу відповідальності, неефективністю процедур оскарження бездіяльності чи рішень, а також впливом політичних та злочинних інтересів на кадрові призначення та процесуальні рішення. Така багаторівнева класифікація дозволяє краще окреслити профіль потенційних загроз, визначити слабкі місця в загальній системі кримінального провадження та розробити й впровадити механізми запобігання. Розуміння різновидів корупційних ризиків, їх динаміки та взаємозв'язку з іншими елементами кримінального процесу має слугувати науковою основою для обґрунтування подальших пропозицій щодо мінімізації їхнього впливу.

Основні результати розділу опубліковані у працях [32; 34; 36; 35].

РОЗДІЛ 2.
КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ НА ЕТАПАХ КРИМІНАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Корупційні ризики на етапі внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань

Забезпечення доброчесності в роботі працівників правоохоронних органів виступає одним із основних елементів зниження корупційних ризиків на ранніх етапах кримінального провадження, зокрема – під час внесення відомостей до ЄРДР. У межах сучасних теоретико-правових підходів та відповідно до чинного законодавства під доброчесністю розуміють орієнтацію діяльності посадових осіб на захист публічного інтересу, що передбачає відмову від будь-якого домінування приватних інтересів при реалізації своїх службових повноважень [159].

На думку В. С. Бігуна, саме поняття «доброчесності» є досить новим для української правозастосовної практики, воно ще перебуває на стадії наукового і практичного наповнення змістом. Але закріплення доброчесності в нормативно-правових актах фактично перетворює етичний стандарт на юридичний обов'язок, тобто здійснюється своєрідна юридизація етики, коли моральна вимога набуває обов'язковості під загрозою юридичної відповідальності. Відповідно держава шляхом юридичного примусу вимагає від своїх службовців дотримання стандартів доброчесної поведінки [23, с. 25–29].

Дослідники О. П. Голота, Ю. Є. Репіло та інші науковці обґрунтовано наголошують, що саме доброчесність і прозорість виступають ключовими інструментами мінімізації корупційних загроз у діяльності органів досудового розслідування, зокрема при прийнятті рішення про реєстрацію кримінального провадження. Доброчесність передбачає не лише дотримання встановлених етичних принципів, але й здатність діяти неупереджено, об'єктивно й відповідально в межах визначених законом повноважень. Її формування є

процесом виховання та професійної підготовки службовців, оскільки навіть високий рівень професійних навичок не компенсує відсутність моральних цінностей. У сучасних умовах доброчесна поведінка працівника досудового розслідування передбачає чесне, повне та якісне виконання своїх обов'язків, відповідно до внутрішніх стандартів професії та вимог законодавства. Лише за умови дотримання цих принципів процеси, пов'язані з прийняттям процесуальних рішень, можуть вважатися прозорими та законними [44].

Крім особистих якостей самих працівників, впровадження доброчесності потребує також чіткої політичної волі керівництва органів правопорядку, впровадження антикорупційної освіти, створення дієвих професійних дискусійних платформ та аналітичних груп, спрямованих на виявлення і попередження корупційних практик на початкових етапах кримінального процесу. Саме внесення відомостей до ЄРДР часто виступає критичною точкою, де рішення слідчого чи прокурора щодо відкриття чи невідкриття провадження створює умови для виникнення корупційних ризиків, зловживання владою та порушення прав учасників процесу.

Принцип доброчесності є фундаментальним для антикорупційної політики, що закріплюється у численних актах українського законодавства, котрі регулюють сферу публічного управління та діяльність правоохоронних органів. Зокрема, Закон України «Про запобігання корупції» висуває до керівника НАЗК вимогу бездоганної доброчесності, що включає як моральні, так і професійні якості, рівень освіти, ділову репутацію та стан здоров'я, який дозволяє ефективно виконувати службові обов'язки [160]. Такі критерії доброчесності, безперечно, є однаково актуальними і для працівників правоохоронних органів, які несуть відповідальність за законність прийняття рішень на початкових етапах кримінального провадження, зокрема – під час внесення відомостей до ЄРДР.

Положення Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» окреслюють необхідність створення професійної, доброчесної та стійкої до корупційних проявів публічної служби. Одним із практичних механізмів зміцнення

доброчесності публічної служби визначено проведення перевірок доброчесності – моделювання службових ситуацій, що дозволяють оцінити поведінку службовця в умовах можливих корупційних спокус. Такі перевірки мають на меті не лише запобігання корупційним проявам, а й оцінку дотримання етичних стандартів, посадових обов'язків та виявлення потенційних чинників, що можуть сприяти вчиненню правопорушень [161].

Антикорупційний напрям відображається в низці актуальних нормативних документів, серед яких є Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20 червня 2022 року, який визначає доброчесність як основоположну цінність, що повинна реалізовуватися на всіх рівнях публічного управління, зокрема в органах досудового розслідування та на стадії внесення відомостей до ЄРДР.

У документі передбачено всебічну антикорупційну концепцію, що поєднує нормативне регулювання, внутрішній та зовнішній контроль, громадське обговорення та експертну участь. Особлива увага приділяється заходам професійної доброчесності, зобов'язанням щодо фіксації рішень про реєстрацію справ, стандартам протидії конфлікту інтересів. Запроваджуються: зміцнення внутрішнього контролю, регулярні навчання сектору правоохоронців, введення єдиних стандартів дій і щоквартальна звітність щодо реалізації антикорупційних заходів [162].

Деталізовані підходи до запобігання корупційним ризикам відображено також у положеннях Антикорупційної програми Національної поліції України на 2019–2021 роки. Аналіз змісту цього нормативного документа дозволяє окреслити основні категорії корупційних ризиків середньої та високої пріоритетності, що безпосередньо стосуються ймовірної недоброчесності працівників поліції на різних етапах їхньої службової діяльності, включаючи стадію реєстрації кримінальних правопорушень у ЄРДР [199].

Серед основних корупційних ризиків у цьому контексті виділяють наступні:

По-перше, можливість прояву недоброчесності при розгляді звернень, заяв, скарг та запитів громадян, що потребує дотримання вимог абз. 4 ст. 7 Закону України «Про звернення громадян» [168]. Для їх нейтралізації передбачено заходи з контролю кількісного та якісного змісту звернень, систематичні тренінги й інформування співробітників поліції щодо типових порушень антикорупційного законодавства, а також обов'язкове попередження персоналу про юридичну відповідальність за вчинення корупційних діянь. Проведення таких навчань із практичного розбору корупційних ситуацій є невід'ємною складовою превентивної антикорупційної діяльності.

По-друге, існує ризик неправомірного використання службової інформації поліцейськими в особистих інтересах. Для мінімізації таких ризиків передбачено здійснення перевірок наявності службових документів, обмеження неофіційних контактів із громадянами, запровадження суворого протоколювання комунікацій та зміцнення інформаційно-комунікаційної безпеки в межах функціонування «Інформаційного порталу Національної поліції України».

По-третє, особливої актуальності набуває ризик зловживань під час прийняття рішень про внесення або невнесення відомостей до ЄРДР. Оскільки на цьому етапі закладаються процесуальні підвалини всього подальшого кримінального провадження, суб'єктивне ухилення слідчих від обов'язкової реєстрації кримінальних правопорушень може бути інструментом прихованої корупції, способом маніпуляції доказовою базою або навіть торгу щодо початку або не початку кримінального провадження.

Від Антикорупційної програми Національної поліції України коректним переходом стало впровадження ширшого галузевого підходу – Антикорупційна програма Міністерства внутрішніх справ України на 2023–2025 роки, затверджена відповідним наказом МВС від 28 лютого 2023 р. та оновлена Наказом від 29 лютого 2024 р. № 134. Програма охоплює всі підрозділи МВС України, включно з Національною поліцією, і містить чітко виокремлений модуль оцінки корупційних ризиків у кримінальному провадженні. Згідно з Програмою МВС України, однією з ключових цілей є підвищення прозорості й

ефективності на етапі реєстрації кримінальних проваджень у ЄРДР: визначено обов'язкові процедури аудиту внесених даних, стандарти контрольованого реєстрування проваджень і заходи відповідальності за невиправдану або затриману реєстрацію. Передбачено також регулярні навчання персоналу МВС, включно з поліцейськими слідчими, щодо дотримання етичних норм і механізмів протидії неправомірному впливу [16].

Паралельно з МВС, оновлена Антикорупційна програма Національної поліції України на 2025–2027 роки продовжує традицію оцінки корупційних ризиків з присвяченим модулем саме для стадії реєстрації проваджень, де акцент робиться на прозорості, внутрішньому контролі та ранньому виявленні зловживань службовим становищем [17]. Водночас, сьогодні спостерігається зупинка попередньої позитивної тенденції в діяльності правоохоронних органів через зростання індикаторів корупції. Серед громадян, які зверталися до таких органів (прокуратура, Національна поліція, СБУ та інші), 28,5 % повідомили про власний досвід корупційних ситуацій, тоді як у 2023 р. цей показник становив 23,4 % – приріст на 5,1, хоча він і не досяг статистичної значущості. Також зростання помітне щодо контактів із потенційно корупційним елементом: таку згадку зробили 30,5 % респондентів (проти 25,3 % у 2023 році; +5,2). Розрив між цими двома показниками є мінімальним, що дозволяє оцінити обидві форми взаємодії як подібне «відчуття» корупції [89].

Щодо потенційно корупційного контексту, відзначається загальне зниження частоти описаних ситуацій у період 2021–2023 років. Проте 2024 р. до анкетування були включені додаткові випадки корупційної поведінки, що вплинуло на загальні показники корупційного досвіду. Серед тих, хто контактував із правоохоронцями, 8,6 % зізналися, що самі виступали ініціаторами корупційних відносин (або 28,1 % від тих, хто мав такий досвід). У 2023 році ці показники були вищі – 9,9 % і 39,2 % відповідно. При цьому правоохоронці, на думку респондентів, ініціюють корупційні прохання значно частіше: 24,3 % опитаних стверджують, що їх або членів сімей просили надати неправомірні вигоди (гроші, подарунки, послуги) (у 2023 році – 19 %). Крім того,

серед всіх зафіксованих корупційних випадків правоохоронці були ініціаторами у 79,7 % ситуацій, тоді як торік цей показник становив 75,1 % [89].

Хоча обсяг вибірки не дозволяє стверджувати про статистично значущі зміни, спостерігається зростання корупційної активності правоохоронців, що відповідає загальному тренду підвищення рівня корупційного досвіду в цьому секторі. У зв'язку з цим, виникає закономірне запитання: як так відбувається, що попри існування врегульованих норм, стратегічних документів, численних антикорупційних програм і процедур контролю, у кримінальному досудовому провадженні зберігається значна кількість корупційних ризиків, зокрема саме на початковому етапі, такому як внесення відомостей до ЄРДР? Адже, здавалося б, наявність чітко прописаних стандартів повинна була б унеможливити будь-які зловживання. Проте практика свідчить, що навіть найкраща нормативна база не здатна ефективно нейтралізувати весь спектр загроз, притаманних діяльності правоохоронних органів та зокрема, органів досудового розслідування.

Як слушно зазначає Т. О. Лоскутов, чинне регулювання початку досудового розслідування, закріплене у ст. 214 КПК України, не відповідає європейським стандартам ефективного офіційного розслідування, зокрема вимогам своєчасності та невідкладності. Надання слідчому чи прокурору можливості упродовж 24 годин не вносити відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР фактично блокує проведення будь-яких процесуальних дій (окрім огляду місця події у невідкладних випадках) та створює часовий проміжок, упродовж якого втрачається можливість швидкого збору доказів і оперативного реагування. Європейський суд з прав людини у низці рішень (*«Яременко проти України»*, *«Муравська проти України»*, *«Яценко проти України»*) наголошує, що ефективність розслідування безпосередньо пов'язана з датою його початку та швидкістю перших дій. Таким чином, передбачена законом затримка старту розслідування не лише знижує його результативність, але й створює додаткові можливості для зловживань, у тому числі корупційного характеру [113].

Насамперед необхідно розуміти, що саме прийняття рішення про внесення або відмову у внесенні відомостей до ЄРДР є фактично «пусковим механізмом» усього кримінального провадження. Саме на цьому етапі і визначається, чи розпочнеться офіційне розслідування, які процесуальні права та обов'язки будуть реалізовані сторонами тощо. Службова особа яка уповноважена на здійснення розслідування, наділена широким простором розсуду при прийнятті рішення, може піддатися впливу сторонніх осіб – як з числа зацікавлених фігурантів, так і з боку внутрішнього керівництва чи інших осіб. Додатковим фактором залишається відсутність належної прозорості багатьох процесуальних рішень, що ускладнює громадський контроль за законністю дій слідчих, дізнавачів та прокурорів. Тому й виникають ситуації «торгівлі» за внесення або невнесення матеріалів провадження до ЄРДР. Крім того, значну роль відіграють і внутрішні організаційно-управлінські недоліки. Це і кадрові ризики, пов'язані з рівнем доброчесності конкретних слідчих та прокурорів; і недостатній рівень внутрішнього аудиту процесу реєстрації; і відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності за умисні відмови від внесення відомостей до ЄРДР, які у багатьох випадках не визнаються правопорушеннями, а трактуються як прояв розсуду слідчого. Доводиться констатувати, що навіть за наявності сучасної антикорупційної стратегії, державних програм та методичних рекомендацій, у кримінальному досудовому провадженні на етапі реєстрації проваджень у ЄРДР залишаються численні корупційні ризики, що вимагають окремого аналізу.

Насамперед звернемо увагу на перешкоди у прийнятті та реєстрації заяви про вчинення (або про таке, що готується) кримінального правопорушення. Попри вимоги ч. 1 ст. 214 КПК України, яка зобов'язує уповноважену особу невідкладно внести відомості до ЄРДР [103]. На практиці, як вже було зазначено нерідко спостерігається протилежне: навмисне затягування процедури, ігнорування заяв або ж повне уникнення реєстрації. Типовими проявами цього є відмови в прийнятті заяв, посилання на нібито неналежну підслідність, вимоги надати додаткові документи, не передбачені законом, або ж направлення

заявника в інший орган. Такі дії, що на перший погляд мають адміністративно-процедурний характер, фактично перетворюються в службову недбалість, або інше, зокрема, ознаки корупційного діяння.

Хоча, за загальним правилом ч. 4 ст. 214 КПК України відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається, така можливість у слідчого чи прокурора є. Згідно ч. 5 ст. 55 КПК України, за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у ч. 1 цієї статті, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді [103].

Як слушно зазначають О. П. Шайтуро та О. О. Хань цьому можуть сприяти: а) наявність конфлікту інтересів у посадової особи, яка приймає заяву чи повідомлення або у його колеги. Можуть бути ситуації, коли у заяві як суб'єкт кримінального правопорушення вказується родич, знайомий такої особи або ж така поведінка є формою вимагання неправомірної вигоди у потерпілої особи за початок процедури кримінального переслідування винної особи (особливо коли кримінальним правопорушенням потерпілому завдано шкоду у значному розмірі та для нього важливим постає питання її відшкодування). Ці обставини можуть стати підставою і для відмови слідчим або прокурором у визнанні особи потерпілим у кримінальному провадженні. б) існуюча обліково-статистична система щодо розкриття кримінальних правопорушень. Безперспективність розкриття кримінального правопорушення та доведення обставин справи призведе до «погіршення» такої статистики органу досудового розслідування, невиконання плану та негативних дисциплінарних наслідків з боку керівництва; в) недосконаліть нормативно-правового регулювання процедури прийняття та реєстрації заяв про вчинені кримінальні правопорушення [220, с. 325–335].

Особливо загрозливою повна відмова від внесення відомостей до ЄРДР. У таких випадках штучно створюється проміжок часу, протягом якого можна «домовитись» щодо подальшої долі заяви. Так звана «зупинка на вході»

фактично виконує функцію корупційного фільтра: провадження, що можуть зашкодити інтересам впливових або вигідних осіб, умисно не реєструються. З особливою увагою слід розглядати ситуації, коли взагалі не відбувається фіксації події в будь-якому вигляді: ні письмово, ні в журналі обліку, ні у внутрішніх базах. У такому разі сама подія звернення до правоохоронного органу юридично «не існує», що унеможливлює будь-яку подальшу перевірку чи контроль за діями посадовців.

У цьому контексті показовими є висновки Т. О. Лоскутова, який підкреслює, що чинна модель фіксування рішень на початковому етапі досудового розслідування є надмірно формалізованою й у низці випадків не відповідає реальним умовам діяльності правоохоронних органів. Науковець обґрунтовує, що вимога невідкладного оформлення постанови про початок розслідування чи здійснення технічної фіксації за відсутності передумов для цього фактично створює перешкоди для своєчасного реагування на повідомлення про кримінальне правопорушення та може негативно впливати на ефективність кримінального провадження. З огляду на це Т. О. Лоскутов обґрунтовує необхідність спрощеної, альтернативної моделі фіксації, яка мінімізує можливості для маніпуляцій процедурними формальностями і, відповідно, для корупційних зловживань на початковій стадії провадження [110, с. 340-345].

Проте, в іншому випадку, серед основних корупційних ризиків можна визначити й непередбачену у КПК України можливість оскаржити певні дії та рішення осіб, які ведуть кримінальне провадження. Йдеться, навпаки про внесення до ЄРДР відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Внаслідок цього є «замовні кримінальні провадження», за яких певні процесуальні дії виконуються виключно з метою отримання корупційних винагород (наприклад, тиск на конкурентів, вилучення документів, доступ до певної інформації та її розголошення тощо) [116, с. 168–177].

Водночас, одним із корупційних ризиків, що виникає на початковому етапі досудового розслідування, а саме з моменту реєстрації кримінального

правопорушення у ЄРДР, – є умисна зміна кримінально-правової кваліфікації правопорушення на менш тяжку. Подібна практика, що на перший погляд має виключно правову природу, насправді теж нерідко зумовлена корупційними ризиками та чинниками. Здійснення первинної кваліфікації кримінального діяння покладається на прокурора або слідчого, які володіють широкими повноваженнями щодо внесення даних до ЄРДР [103].

Це надає їм можливість впливати на подальшу правову долю провадження ще до фактичного проведення СРД. Наприклад, діяння, що має ознаки тяжкого злочину, може бути штучно перекваліфіковане, або відразу зареєстроване як менш небезпечне. Така зміна кваліфікації створює можливості для пом'якшення або повного уникнення кримінальної відповідальності в подальшому, особливо якщо справа не набула широкого суспільного резонансу. Крім того, менш тяжка кваліфікація дає змогу уникнути проведення окремих СРД, застосування запобіжних заходів тощо. Штучна перекваліфікація, або ще приховування тяжкого злочину, нерідко здійснюється на основі таємних домовленостей, коли службові особи отримують неправомірну вигоду за «м'яке» процесуальне реагування. Водночас, така практика значно підриває довіру до правоохоронної та судової систем, формує у громадськості відчуття вибіркового правосуддя та безкарності, а також унеможливлює належний захист потерпілих.

Також одним із серйозних корупційних ризиків на початковому етапі досудового розслідування є зловживання відповідальним прокурором своїми процесуальними повноваженнями, при визначенні підслідності кримінальних правопорушень. Подібна практика веде до свідомого порушення територіальної юрисдикції, коли матеріали кримінального провадження передаються не до необхідного органу досудового розслідування, який згідно з законом має здійснювати досудове розслідування, а до іншого, можливо потенційно лояльного чи менш контрольованого, але у будь-якому умисному випадку це здійснюється з метою досягнення певного бажаного результату чи уникнення відповідальності.

Як аргументує В. В. Романюк, зміна прокурором підслідності є *винятковою* процедурою, яка допускається лише за наявності передбачених законом підстав та належного мотивування постанови. Формальне або необґрунтоване доручення розслідування іншому органу суперечить вимогам ст. 36 і ст. 110 КПК України та неминуче тягне визнання отриманих доказів недопустимими, оскільки досудове розслідування здійснюється неуповноваженим органом [186, с. 356–360] .

Практика порушення правил підслідності тягне за собою низку серйозних наслідків. Найбільш відчутним серед них є юридична нікчемність отриманих доказів – у багатьох випадках суди визнають їх недопустимими.

Також доречно зазначає В. В. Романюк, зміна прокурором підслідності повинна розглядатися як виняткова процедура, що допускається лише за наявності чітко визначених у законі умов та за умови належного мотивування постанови відповідно до вимог КПК України. Невиконання цих вимог призводить до недотримання правової процедури й тягне визнання зібраних доказів недопустимими, оскільки досудове розслідування фактично здійснюється неуповноваженим органом [185, с.108–117].

Зміна прокурором підслідності у кримінальному провадженні може мати місце лише у випадку, коли орган, визначений у ст. 216 КПК України, фактично здійснював досудове розслідування, однак воно визнано неефективним. Якщо з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР досудове розслідування у цьому провадженні здійснювалося неуповноваженим на те органом, а уповноважений орган будь-яке досудове розслідування, яке б можна було визнати неефективним, не здійснював, то постанова прокурора про визначення підслідності є немотивованою, а докази, здобуті у ході досудового розслідування, – недопустимими. На цьому наголосив Верховний Суд [75].

Одним із малодосліджених, проте вкрай значущих корупційних ризиків, що супроводжують початок досудового розслідування, є відсутність прозорого і автоматизованого механізму визначення конкретного слідчого (групи слідчих), уповноваженого здійснювати кримінальне провадження. На практиці це рішення

приймається в «ручному режимі» – керівником досудового розслідування. Такий підхід фактично відкриває можливість суб'єктивного впливу на подальший хід розслідування вже на самому його початку. Крім того, брак чітких регламентів і автоматизованих процедур у системі розподілу справ між слідчими не лише ускладнює перевірку обґрунтованості таких призначень, а й суттєво підриває довіру до доброчесності процесу в цілому. Формальне дотримання закону не виключає корупційних домовленостей, коли провадження навмисно передається конкретному слідчому з урахуванням особистих або службових зв'язків, з метою досягнення бажаного результату чи блокування ефективного розслідування.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що розголошення відомостей досудового розслідування у контексті корупційних ризиків, становить одну з найбільш прихованих, проте суттєвих загроз для ефективності кримінального досудового провадження, особливо на його початковому етапі. Позаяк, але саме в цей час формується критично важлива інформаційна база, яка визначає види СРД, тактичні операції із затримання злочинців тощо. Несанкціоноване розкриття цих даних, незалежно від того, здійснене воно слідчим, прокурором чи іншим учасником провадження в багатьох випадках виступає не випадковим порушенням, а усвідомленим предметом обміну на неправомірну вигоду. Особливо загрозливим є розголошення відомостей з метою попередження фігурантів провадження про майбутні дії правоохоронців, що дозволяє їм знищити докази, узгодити показання або переховуватись. У сукупності це підриває фундаментальний принцип змагальності та рівності сторін, що є основою справедливого судового процесу.

2.2. Корупційні ризики на етапі досудового розслідування

Досудове розслідування є складним етапом кримінального провадження, в якому за допомогою СРД та інших процесуальних дій збираються основні докази, кваліфікується діяння, встановлюються підозрювані та потерпілі, вирішуються питання щодо обрання запобіжних заходів. У цьому підрозділі

дисертаційного дослідження нами планується здійснити ґрунтовний аналіз основних видів, механізмів та проявів корупційних ризиків, які виникають в процесі розслідування, з урахуванням специфіки кожної процесуальної стадії, особливостей проведення окремих СРД, організаційних рішень та реалізації повноважень. Кримінальні процесуальні норми орієнтовані на добросовісного правозастосувача, а сама процесуальна форма виступає розгалуженою системою гарантій правосуддя, а також охорони прав і законних інтересів громадян. Виходячи з цього, від службових осіб очікується, що вони діятимуть неупереджено, не прийматимуть жодної вигоди й забезпечуватимуть прозорість у своїх рішеннях [148, с. 401–434].

Однак, у зв'язку з рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, в умовах правозастосування в цій сфері існує реальний простір для проявів корупції та зловживань владою. Зокрема, результати наукових досліджень підтверджують, що у кримінальному процесі виникають корупційні ризики, зумовлені, зокрема, недосконалістю положень КПК України, який передбачає надмірно широкі дискреційні повноваження для правозастосувачів, через перенасичення нормативного матеріалу оціночними судженнями та неоднозначною термінологією [87].

Насамперед, акцентуємо увагу на тому, що питання строків досудового розслідування регулюється положеннями ст. 219 КПК України [103]. Розумні строки мають забезпечувати ефективність, справедливість та своєчасність кримінального процесу, а їх недотримання – порушує права учасників провадження та може стати підставою для його закриття [80, с. 98–103]. Водночас на практиці саме строковий режим досудового розслідування часто виступає джерелом численних корупційних ризиків. Це пов'язано, перш за все, із високим рівнем дискреційних повноважень слідчого, прокурора та слідчого судді у вирішенні питань продовження строків розслідування, їх обґрунтування та контролю. Одним із поширених корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні є штучне затягування досудового розслідування з метою уникнення притягнення особи до кримінальної відповідальності через

сплив строків. Слідчі та прокурори іноді навмисно не вживають належних СРД, зволікають із виконанням процесуальних дій, не повідомляють особі про підозру, дозволяючи таким чином спливати строкам. Натомість, зворотна ситуація – штучне продовження строків з метою утримання особи у статусі підозрюваного, підтримання обмежувальних заходів (арештів майна, запобіжних заходів), продовження тиску тощо. Деякі провадження свідомо ведуться до межі закінчення строків, після чого фігурантам пропонуються неправомірні вигоди для закриття провадження на підставі спливу строків або передачі справи до суду з неконкурентоспроможною доказовою базою. Таким чином реалізується практика «вирішення питання» шляхом фактичного саботажу розслідування.

У цьому контексті варто врахувати позицію Т. О. Лоскутова, який зазначає, що під час воєнного стану практичні працівники нерідко продовжують діяти суто формально, застосовуючи норми КПК без урахування їхнього реального функціонального призначення. Такий формалізм, на думку науковця, знижує результативність кримінального провадження та призводить до ігнорування ключових процесуальних гарантій. Автор підкреслює, що за відсутності чітко визначеної в КПК засади розумності значна частина процесуальних рішень ухвалюється без урахування конкретних обставин воєнних дій, що створює ризики вибіркового реагування, недодержання строків, а інколи й ухилення від належного виконання службових обов’язків. Унормування цієї засади, навпаки, сприяло б можливості діяти виходячи із здорового глузду та потреб оперативного реагування, водночас зберігаючи баланс між ефективністю та дотриманням процесуальних гарантій [112, с. 350-355].

Продажність ухвал окремих слідчих суддів щодо погодження (або відмови у погодженні) продовження строків досудового розслідування створює ще один вразливий сегмент корупційних ризиків. Слідчий суддя, користуючись значною дискрецією в оцінці достатності обґрунтування продовження строків, фактично впливає на подальшу долю провадження, що також може стати предметом корупційних торгів [107, с. 119-122]. При цьому, системною проблемою є відсутність дієвого механізму зовнішнього моніторингу строків досудового

розслідування. Окремі реєстри чи звітність у цій сфері залишаються формальними, що унеможливлює оперативне виявлення зловживань строками розслідування.

Водночас, необхідно вказати, що СРД становить основу досудового розслідування, оскільки саме завдяки їх проведенню здійснюється збирання фактичних даних для формування належної доказової бази. Хоча КПК України детально регламентує порядок здійснення таких дій (Глава 20), практика свідчить, що саме під час їх проведення існує підвищений рівень корупційних ризиків, які залежать як від особливостей реалізації повноважень органів досудового розслідування, так і від ступеня їх процесуальної автономії.

Наприклад, слідчі можуть навмисно уникати *допиту* осіб, показання яких потенційно можуть спростувати обґрунтованість підозри або поставити під сумнів законність зібраних доказів. Натомість надається перевага лише тим свідкам, які дають вигідні для розслідування або певних зацікавлених сторін показання. Поряд із цим наявні випадки свідомого перекручення змісту показань у протоколах допитів з метою формування потрібної доказової бази. У ряді проваджень встановлюються й факти тиску на свідків або підозрюваних.

Крім цього, процедура пред’явлення для впізнання є одним із важливих засобів отримання доказів у кримінальному провадженні та передбачена ст. 228–230 КПК України [103]. Метою такої слідчої дії є перевірка спроможності свідка, потерпілого або інших учасників кримінального провадження впізнати особу чи об’єкт, які мають значення для встановлення істини у провадженні. Хоча процедура має чітке законодавче врегулювання, на практиці вона є досить вразливою з точки зору формування корупційних ризиків, які стосуються як підготовки до цієї дії, так і її проведення та фіксації результатів. Одним із основних джерел корупційних ризиків є саме формування групи осіб або об’єктів, серед яких проводиться впізнання. Слідчий уповноважений відбирати осіб, які будуть присутні під час пред’явлення. За наявності корупційних домовленостей може бути сформовано групу так, щоб впізнання відбулося більш імовірно або, навпаки, не відбулося. Наприклад, у випадках, коли необхідно

«підтвердити» вину підозрюваного, до групи включаються особи, які значно відрізняються за зовнішніми ознаками, що штучно спрощує процес ідентифікації. З іншого боку, коли існує зацікавленість у тому, щоб особа була не впізнана, група підбирається так, що всі учасники максимально схожі один на одного. Також корупційні ризики виникають на етапі підготовки до впізнання при інструктуванні того хто впізнає. Слідчі можуть навмисно або приховано впливати на потерпілих чи свідків шляхом навідних запитань, попередніх коментарів чи демонстрації певної інформації до проведення слідчої дії. У разі отримання неправомірної вигоди чи виконання «замовлення», слідчий може сприяти створенню умов для отримання потрібних процесуальних результатів впізнання. Проблемним є і процес фіксації результатів. У протоколах іноді свідомо спрощується опис ходу СРД, не вказуються певні аспекти її проведення, які можуть свідчити про порушення процедури. В окремих випадках фіксуються лише бажані результати, без точного зазначення деталей впізнання, що спотворює об’єктивність зібраних доказів і в подальшому ускладнює перевірку їх достовірності у суді. Крім того, корупційні зловживання можливі й у випадках фальсифікації самої необхідності проведення впізнання. Іноді службові особи органів досудового розслідування ініціюють таку дію без реальної доказової потреби, виключно з метою створення процесуального тиску.

Позицію серед корупційно вразливих СРД займає й *обшук* (ст. 234–236 КПК України) [103]. Зважаючи на його втручальний характер, він часто використовується не лише як спосіб збору доказів, а й як потужний інструмент впливу на особу та її діяльність. На стадії підготовки до обшуку можуть прийматись рішення про вибір об’єктів обшуку за результатами таємних переговорів з певними зацікавленими сторонами, що дозволяє уникнути обшуків у приміщеннях, де фактично можуть міститись докази злочинної діяльності. У процесі проведення обшуку можливим є вилучення майна, що не має жодного стосунку до розслідуваної події, але становить комерційний чи особистий інтерес для окремих учасників досудового розслідування. Крім того, окремі речі можуть не фіксуватися у протоколі обшуку або навмисно знищуватися для

уникнення їх подальшої оцінки судом. Практика свідчить, що обшук іноді стає предметом корупційних переговорів щодо кінцевих висновків щодо результатів проведеної дії.

Таким чином, процес проведення окремих СРД у кримінальному досудовому провадженні, попри процесуальну врегульованість, залишається значною сферою виникнення і розвитку корупційних зловживань. Це обумовлено широким обсягом дискреційних повноважень органів досудового розслідування, відсутністю дієвих інструментів зовнішнього контролю, а також високою цінністю інформації, що збирається в результаті таких дій, як для процесуальних цілей, так і для сторонніх інтересів поза межами кримінального провадження.

При цьому, на нашу думку, особливу небезпеку становить вплив слідчого або прокурора чи іншої особи на зміст формулювання питань, що ставляться перед *судовим експертом*. Невірно або формально сформульовані питання можуть свідомо обмежити обсяг дослідження, підштовхнути експерта до помилки чи бажаного для сторони обвинувачення або захисту результату, що деформує не лише об'єктивність експертного дослідження, але й усю доказову базу кримінального провадження. З огляду на авторитетність висновку експерта для суду, такі зловживання можуть істотно вплинути на кінцевий результат судового розгляду. Ще одним проблемним аспектом є відсутність ефективних процедур оскарження змісту та якості експертних висновків, що практично унеможливлює притягнення судових експертів до відповідальності за надання необґрунтованих, або поверхових висновків. Наявність подібного «імунітету» певним чином стимулює зловживання службовим становищем як з боку самих експертів, так і з боку суб'єктів досудового розслідування, які можуть вступати з ними у корупційні домовленості.

У цьому контексті, варто додати, що додатковим джерелом корупційних ризиків є неформальне «сприяння» при прискоренні або, навпаки, затягуванні строків проведення судової експертизи. Оскільки строки проведення експертиз безпосередньо впливають на темпи досудового розслідування, а інколи – і на

можливість зміни запобіжного заходу для підозрюваного, то оперативність отримання висновку нерідко стає предметом незаконних торгів між сторонами процесу, експертними установами та слідчими.

Корупційні ризики під час призначення та проведення судових експертиз актуалізуються у складних економічних, фінансових та інших провадженнях, де результати експертного дослідження можуть мати вирішальне значення для встановлення складу кримінального правопорушення, розміру збитків чи визначення суб'єктів відповідальності.

Надалі, зазначимо про таку процесуальну дію, як повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки, відповідно до основних положень Глави 22 КПК України, це один із основоположних етапів у кримінальному досудовому провадженні. Саме з цього моменту особа офіційно набуває статусу підозрюваного, активізується процесуальна діяльність сторін, з'являється коло прав і обов'язків, які істотно впливають як на подальший перебіг розслідування, так і на можливість застосування примусових заходів, зокрема запобіжних заходів, обмежень прав та майнових інтересів [103].

В практиці ЄСПЛ сформувалися наступні підходи до трактування обґрунтованої підозри:

– наявні факти або відомості, які здатні переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити це правопорушення [41, с. 118–122; 182; 200];

– факти, що викликають підозру, ще не досягають такого рівня, який є необхідним для засудження особи або навіть для пред'явлення їй обвинувачення, що відбувається на наступних етапах кримінального процесу [200; 7]. Разом із тим, як зазначає ЄСПЛ, «вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у кримінальному правопорушенні, свідчити проти

інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри» [182].

У вітчизняному законодавстві положення ст. 278 КПК України закріплює обов'язок слідчого, прокурора негайно вручати повідомлення про підозру особі, якщо зібрані під час досудового розслідування докази дають достатні підстави вважати, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення [103]. Водночас кримінальна процесуальна норма допускає певний простір розсуду посадових осіб у питанні моменту виникнення достатніх підстав для повідомлення про підозру, що відкриває можливості для корупційних зловживань.

Передусім слід зазначити, що ухвалення рішення про повідомлення особі про підозру значною мірою залежить від внутрішньої оцінки доказів слідчим або прокурором, тобто – від суб'єктивного сприйняття достатності доказової бази. Такий елемент дискреції створює простір для зловживань, оскільки можливе як безпідставне затягування самого моменту повідомлення (з метою створення додаткового тиску, шантажу, досягнення неправомірної вигоди), так і передчасне повідомлення особі про підозру (наприклад, для створення приводу).

Одним із джерел корупційних ризиків є можливість використання статусу «неофіційного» підозрюваного. У низці зафіксованих випадків, незважаючи на зібрану доказову базу, слідчі свідомо зволікають із врученням повідомлення про підозру, створюючи простір для переговорів із фігурантами провадження. У таких умовах особи можуть пропонувати неправомірні вигоди з метою затягування цього процесу або уникнення офіційного процесуального статусу, що дозволяє уникати обмежень, притаманних підозрюваним, зокрема арештів активів, допитів у якості підозрюваних, обмеження виїзду тощо.

З іншого боку, як вже було зазначено, передчасне вручення повідомлення про підозру іноді використовується як інструмент зовнішнього тиску. Це може бути засобом політичної боротьби, зведення рахунків, впливу на бізнесові структури, зловживання у конкурентних економічних конфліктах. У такому разі корупційний ризик виникає не лише через неправомірне рішення слідчого або прокурора, а й через зовнішній вплив третіх осіб на правоохоронний орган.

Особливе підґрунтя для корупційних зловживань створює також порядок затвердження повідомлення про підозру. У низці випадків прокурори або керівники органів досудового розслідування впливають на процес ухвалення остаточного рішення про підозру, що знову-таки відкриває можливості для торгівлі процесуальними рішеннями, зокрема шляхом внесення або невнесення підозри, зміни її обсягу, формулювання фабули та правової кваліфікації діяння. Крім того, корупційні ризики супроводжують практику складання повідомлення про підозру без належної доказової бази, за відсутності реальної перспективи доведення вини особи у суді. Такі випадки теж стають певним підґрунтям для подальшого застосування тиску з метою отримання неправомірної вигоди за закриття провадження чи зміну кваліфікації кримінального правопорушення.

Додатковим чинником є ризик зловживань під час виклику особи для вручення підозри. Слідчі можуть використовувати так звані «псевдовиклики» із створенням навмисних перешкод для явки особи до органу досудового розслідування, що дає можливість оголошення її в розшук або вжиття інших заходів примусу – також у рамках корупційних домовленостей.

Таким чином, аналіз положень Глави 22 КПК України крізь призму корупційних ризиків дає підстави стверджувати, що стадія повідомлення особі про підозру є однією з найбільш вразливих до зловживань та зовнішніх впливів у всьому процесі досудового розслідування. Саме на цій стадії зосереджуються значні повноваження органів досудового розслідування та прокуратури, які можуть бути використані не лише у межах закону, але й у протиправних цілях, що вимагає підвищення рівня внутрішнього та зовнішнього контролю за процедурою повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Своєю чергою, незалежний судовий контроль, об’єктивне і незалежне досудове слідство неможливі без наявності слідчого судді, об’єктивного і незалежного дослідника обставин вчиненого кримінального правопорушення. Роль інституту слідчого судді багатоаспектна і полягає у забезпеченні режиму законності при провадженні, захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина, привнесенні елементів змагальності у досудове

провадження. Діяльність слідчого судді повною мірою має відповідати вимогам об'єктивності, справедливості, постійності, пронизувати все досудове провадження аж до прийняття провадження суддею, який вирішуватиме її по суті, що відбиватиметься на підвищенні ефективності забезпечення законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина [183, с. 288–291].

О. Г. Шило зазначала, що «мета діяльності слідчого судді встановлюється при тлумаченні п. 18 ст. 3 КПК України – забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Тут доречно звернути увагу на те, що запровадження інституту слідчого судді в КПК України означало модернізацію механізму здійснення судової діяльності у досудовому провадженні в кримінальному процесі, його оптимізацію та підвищення ефективності» [227, с. 79-91]. Однак, відразу зауважимо, що у процесі аналізу наукових джерел нами було виявлено, що серед дослідників існують різні підходи до оцінки повноти правового врегулювання повноважень слідчого судді, а також функціонування інституту судового контролю.

Наприклад, М. В. Даньшин підкреслює, що «повноваження слідчого судді в КПК України не мають вичерпного регулювання. У цьому законі навіть не передбачено окремої статті, яка б визначала процесуальний статус слідчого судді у кримінальному провадженні. Закріплення в Конституції України пріоритету прав і свобод людини, її гідності, життя, здоров'я, недоторканності та безпеки не може бути ефективним без належних механізмів їх забезпечення, одним із яких є діяльність слідчого судді, спрямована на недопущення порушення прав учасників кримінального процесу» [54, с. 157–163].

У свою чергу, Н. З. Рогатинська вважає, що «інститут слідчого судді є одним із ключових елементів у системі нового КПК України, проте існує чимало складних питань, особливо стосовно практичного впровадження окремих норм закону в цій сфері» [183, с. 288–291].

У зв'язку з чим, надалі пропонуємо розглянути види корупційних ризиків на етапах досудового розслідування у тому числі за участі слідчого судді, або

через відсутність здійснення ним дієвого контролю, зокрема, під час визначення заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів. До речі, оскільки в чинному КПК України відсутнє нормативне визначення поняття «заходи забезпечення кримінального провадження», у наукових джерелах пропонують різні доктринальні підходи до його тлумачення. Так, В. І. Фаринник вважає, що під цим терміном слід розуміти «державно-правові примусові заходи, передбачені кримінальним процесуальним законодавством, що застосовуються уповноваженими суб'єктами відповідно до вимог закону щодо підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків та інших осіб, залучених до кримінального процесу, з метою недопущення протиправної поведінки, фіксації доказів, реалізації завдань кримінального судочинства та ефективності провадження» [210, с. 133−142]. У підручниках ця категорія також тлумачиться як передбачені КПК засоби примусового впливу, які можуть бути застосовані уповноваженими органами та посадовими особами за наявності підстав, у визначеному законом порядку для подолання обставин, що перешкоджають досягненню цілей кримінального провадження, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень досудового слідства і суду [101].

О. М. Бондаренко, своєю чергою, визначає ці заходи як примусові дії, що передбачають обмеження прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу, які впроваджуються уповноваженими особами в межах та на підставах, передбачених законом, з метою забезпечення ефективності провадження [37].

Водночас, Н. Р. Бобечко класифікує непримусові заходи забезпечення кримінального провадження на кілька категорій. Зокрема, до заходів інформаційного характеру вона відносить повідомлення та виклики в межах кримінального процесу; до механізмів забезпечення неупередженості учасників – інститути самовідводу, відводу та відсторонення присяжного. У свою чергу, до організаційно-технічних заходів належать дії на кшталт розшуку особи чи проведення ексгумації. Заходи, спрямовані на захист учасників провадження, включають прослуховування телефонних розмов, захист конфіденційності

інформації про особу та можливість проведення закритого судового розгляду. Окрему групу становлять заходи, які дають змогу отримувати та перевіряти докази без примусу – такі як пред'явлення для впізнання, допит, отримання пояснень, витребування документів, речей, а також вивчення ревізійних висновків чи актів перевірок [24, с. 27–38].

На нашу думку, під заходами забезпечення кримінального провадження доцільно розуміти процесуальні дії, які можуть застосовуватися як у формі примусу, так і без нього, та мають на меті підвищення ефективності кримінального провадження. Основне призначення полягає в активізації участі суб'єктів, запобіганні та припиненні їхнього ухилення від виконання обов'язків, встановлених кримінальним процесуальним законом, а також у недопущенні створення перешкод для здійснення правосуддя та інших процесуальних порушень. Не вдаючись детально до наукової дискусії, у розрізі здійснюваного дослідження, наведемо приклади таких заходів. Питання тимчасового вилучення майна та накладення арешту на нього є важливими складовими досудового розслідування та врегульовані нормами КПК України. Зокрема, відповідні процедури передбачені у ст. 234–236 (обшук та тимчасовий доступ до речей і документів), ст. 160–174 (накладення арешту на майно), а також у ст. 168 КПК України, що визначає порядок тимчасового вилучення майна [103]. Нормативно означувані механізми запроваджені задля забезпечення досягнення завдань кримінального провадження, зокрема – збереження речових доказів, забезпечення можливого відшкодування шкоди потерпілим або майбутньої конфіскації майна. Водночас, саме на цих етапах формується значна кількість корупційних ризиків, пов'язаних із прийняттям рішень, які істотно зачіпають майнові інтереси учасників кримінального процесу.

Одним із найбільш вразливих аспектів є широкі дискреційні повноваження слідчого (детектива) та процесуального керівника (прокурора) при вирішенні питання про вилучення, арешт або повернення майна. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 168 КПК України, під час проведення обшуку, огляду чи інших дій може здійснюватися тимчасове вилучення майна [103]. Доля такого майна у

подальшому значною мірою залежить від волевиявлення органів досудового розслідування – чи буде майно визнане речовим доказом, чи підлягатиме поверненню власнику.

Особливо важливе значення має застосування арешту на майно відповідно до ст. 170 КПК України. Згідно з її положеннями, арешт майна – це «тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна». Процедура ініціювання арешту майна належить до компетенції слідчого, прокурора, які звертаються до слідчого судді з відповідним клопотанням [103].

О. С. Котова влучно виокремлює ознаки арешту майна, які розкривають його сутність, визначають місце в системі заходів кримінального провадження і розкривають його роль в кримінальній процесуальній діяльності. Зокрема, вчена називає наступні ознаки накладення арешту на майно в кримінальному провадженні: «1) арешт майна застосовується посадовими особами, які ведуть кримінальне провадження; 2) підстави, умови та мета його застосування передбачені в законі; 3) арешт має примусовий превентивно-забезпечувальний характер; 4) є примусовим заходом, що пов’язаний з обмеженням прав особи, на майно якої може бути накладений арешт; 5) застосовується, якщо немає іншого менш обтяжливого для особи заходу; 6) застосовується, якщо обмеження права власності є розумним та співмірним завданням кримінального провадження; 7) підстави його застосування тісно пов’язані з нормами кримінального законодавства; 8) об’єктом примусового впливу є право власності на майно; 9) ступінь примусового впливу залежить від тяжкості вчиненого злочину, наявності ризиків та особи, щодо якої застосовується; 10) у зв’язку з примусовим

характером має ускладнену кримінальну процесуальну форму, включаючи судовий контроль за дотриманням прав осіб та законністю його застосування» [94, с. 141–149].

Водночас, за відсутності належного контролю службові особи можуть: 1) умисно не включати до переліку арештованого майна цінні активи; 2) обирати лише частину майна для забезпечення провадження; 3) занижувати оцінку вартості майна, створюючи підґрунтя для збереження активів у власності зацікавлених осіб. Крім того, у процесі подальшого розгляду таких клопотань судом, часто вирішальне значення мають обґрунтування слідчого та прокурора, які можуть носити формальний характер, залишаючи за слідчим суддею широкий простір для власної оцінки доводів. Ця обставина створює додаткові умови для корупційного впливу на стадії прийняття судового рішення.

Окремої уваги заслуговує етап зняття арешту та повернення майна, що врегульовано ст. 174 КПК України [103]. У багатьох випадках саме ці рішення приймаються під впливом зовнішніх неформальних домовленостей, оскільки право на звернення з клопотанням про скасування арешту мають як сторони процесу, так і особи, чиє майно арештоване. Практика свідчить, що нерідко такі звернення супроводжуються спробами підкупу або впливу на органи досудового розслідування чи суд для ухвалення вигідного рішення про звільнення майна від арешту. Наприклад, *у Києві до працівників Служби безпеки України звернувся чоловік та повідомив про вимагання хабара співробітником столичної поліції. За цим фактом слідчі Центрального апарату ДБР, під процесуальним керівництвом Офісу Генерального прокурора, розпочали кримінальне провадження. Цей факт було кваліфіковано за ч. 3 ст.368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) КК України. У рамках кримінального провадження оперативники Київського міського управління Департаменту внутрішньої безпеки Нацполіції встановили, що до протиправної діяльності причетний слідчий Оболонського УП ГУНП у місті Києві. За «вирішення питання» про повернення вилученого автомобіля Audi Q7 капітан поліції забажав тисячу доларів США. Відразу після одержання*

другої частини від загальної суми поліцейського затримали працівники внутрішньої безпеки, СБУ у Києві та Київській області та слідчі ДБР. Кошти, надані як неправомірну вигоду, вилучено [156]. Додатковим джерелом виникнення корупційних ризиків є нечіткість і розпливчастість критеріїв, на підставі яких майно визнається речовим доказом (ст. 98 КПК України), а також відсутність уніфікованих стандартів оцінки законності та обґрунтованості застосування арешту. Ці фактори дозволяють суб'єктам досудового розслідування довільно визначати правову кваліфікацію майна, що безпосередньо впливає на процесуальні наслідки для власника.

Крім цього, корупційні ризики виникають і при поверненні тимчасово вилученого майна, якщо протягом встановленого законом строку (48 годин відповідно до ч. 5 ст. 171 КПК України) прокурор не звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт [103]. У такому разі майно підлягає поверненню, що відкриває можливість для зловживань з боку органів розслідування з метою незаконного збереження вилученого або «узгодженого» повернення на користь власника. Важливим чинником, який посилює зазначені ризики, залишається також відсутність ефективних внутрішніх систем аудиту та дисциплінарного контролю за правомірністю дій слідчих і прокурорів на стадії реалізації заходів забезпечення кримінального провадження.

Поряд із цим, тимчасовий доступ до речей і документів, як один із заходів забезпечення кримінального провадження, під час реалізації якого можливе виникнення корупційних ризиків, врегульовано ст. 159–166 КПК України. Цей захід відіграє важливу роль у процесі досудового розслідування, оскільки спрямований на забезпечення можливості отримати від фізичних чи юридичних осіб документи, або інші предмети, що мають значення у кримінальному провадженні [103].

Як справедливо зазначають Г. І. Глобенко та А. В. Рось, тимчасовий доступ до речей і документів є одним із найпоширеніших заходів, який активно використовується правоохоронними органами на практиці. Згідно з аналізом судової практики, приблизно 70% усіх клопотань, що розглядаються слідчими

суддями під час досудового розслідування, стосуються саме цієї процесуальної дії. Крім того, щороку частка таких клопотань демонструє тенденцію до зростання. Це пояснюється тим, що речі й документи часто мають суттєве доказове значення, тому доступ до них необхідний для з'ясування фактів учиненого правопорушення, а також для встановлення осіб, причетних до його вчинення [50, с. 32–33; 189, с. 316–318].

Подібну думку висловлює і А. В. Чуб, який наголошує, що більшість клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме 71,7% від загальної кількості розглянутих судами, стосуються саме тимчасового доступу до речей і документів [219].

Суб'єктом застосування тимчасового доступу до речей і документів відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України є сторони кримінального провадження, тобто сторона обвинувачення та сторона захисту. Відповідно суб'єктами застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень є прокурор, слідчий, дізнавач, підозрюваний, його захисник, законний представник. Проте, як зазначалося раніше, в правозастосовній практиці зрідка зустрічаються випадки, коли сторона захисту звертається з клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і документів. Це зумовлено низкою факторів, основними серед яких є нечіткість нормативно-правової регламентації загальних положень застосування тимчасового доступу до речей і документів, а також збирання доказів стороною захисту в кримінальному провадженні; можливість отримати ті ж самі відомості в простіший спосіб – шляхом направлення адвокатського запиту [94, с. 141–149]. З огляду на що тимчасовий доступ до речей і документів як засіб збирання доказів в основному використовують прокурор, слідчий, дізнавач [109].

Як відзначають В. В. Романюк та С. Є. Абламський, у практиці досудового розслідування істотні труднощі виникають саме на етапі отримання електронних доказів шляхом тимчасового доступу: суди часто відмовляють у задоволенні таких клопотань через порушення вимог ст. 93 КПК України щодо послідовності

дій, неналежне обґрунтування значення документів для провадження, а також недоведеність неможливості отримання охоронюваної законом інформації іншим способом. Такі недоліки безпосередньо впливають на питання допустимості електронних доказів, створюючи додаткові ризики їх подальшого виключення з доказової бази [187, с. 140-150].

На перший погляд, зазначений захід на достатньому рівні контролюється слідчим суддею, який надає дозвіл. Проте практична реалізація супроводжується низкою корупційних загроз, які виникають як до моменту звернення за дозволом, так і в процесі реалізації ухвали суду. Одним із джерел формування корупційних ризиків виступає стадія підготовки клопотання про тимчасовий доступ. Слідчий або прокурор має можливість самостійно визначати перелік документів і речей, до яких планується отримати доступ, а також обґрунтовувати їх значення для досудового розслідування. У разі існування певної корупційної зацікавленості, клопотання можуть складатися таким чином, щоб: цілеспрямовано виключити окремі документи чи речі з переліку, залишаючи їх поза зоною офіційного контролю; навпаки – включити ті документи, які не мають доказового значення, але стосуються особистої діяльності учасників процесу, з метою використання отриманої інформації поза межами розслідування.

Відбір осіб чи установ, у яких планується отримання документів, також може носити упереджений характер. Наприклад, органи розслідування можуть не звертатися до установ, які володіють основними доказами, або навмисне ініціювати доступ до документів лише в частини учасників правовідносин, залишаючи основні активи чи докази поза увагою. Нерідко трапляються ситуації, коли обсяг тимчасового доступу стає предметом корупційних домовленостей. Наприклад, перед внесенням клопотання узгоджується виключення певної фінансової документації, переписок, аудиторських висновків тощо, що могли б свідчити про участь окремих осіб у правопорушенні.

У деяких випадках сам факт звернення за тимчасовим доступом до документів певної юридичної особи або посадової особи слугує елементом прихованого тиску. Особливо це актуально у сфері підприємницької діяльності,

коли оголошення про намір отримати доступ до банківських рахунків, бухгалтерських звітів чи договорів стимулює суб'єктів до певних переговорів із правоохоронними органами. У розрізі цього, варто додати, що отримані під час тимчасового доступу документи та відомості нерідко використовуються поза межами кримінального провадження – як інструмент шантажу, для отримання конкурентних переваг, для передачі третім особам, які мають зацікавленість у господарській або фінансовій інформації. Наявність такого ризику особливо виражена у розслідуваннях кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. В послідуючому, отримавши певні речі чи документи в порядку тимчасового доступу, слідчі та прокурори набувають фактичного володіння над ними. Відсутність ефективних механізмів контролю з боку захисту та суду за подальшою долею цих документів створює додаткові можливості для їх знищення, фальсифікації або незаконного використання на користь третіх осіб.

Таким чином, процедура тимчасового доступу до речей і документів, яка з процесуальної точки зору покликана бути об'єктивним і захищеним джерелом доказової інформації, у практичній площині залишається значною зоною корупційних ризиків.

У переліку заходів забезпечення кримінального провадження важливе місце посідає і тимчасове обмеження особи у користуванні спеціальним правом. Відповідно до ст. 148–151 КПК України, такий захід може застосовуватися у випадках, коли існує необхідність обмежити підозрюваного або обвинуваченого у праві керувати транспортними засобами, або займатися певними видами діяльності, користуватися зброєю тощо. Його мета – запобігти можливості продовження протиправної діяльності, уникненню відповідальності або перешкоджанню розслідуванню [103]. Незважаючи на те, що тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом є важливим заходом запобігання новим правопорушенням, практика його застосування свідчить про наявність істотних корупційних ризиків, які супроводжують як ініціювання, так і скасування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Відповідно до ст. 151 КПК України, з клопотанням про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом до слідчого судді звертається прокурор або слідчий за погодженням із прокурором. Водночас закон містить загальний перелік обставин, за наявності яких такий захід має бути ініційований [103]. Своєю чергою, це створює простір для суб'єктивного підходу до оцінки доцільності застосування обмеження та дозволяє службовим особам ухилятися від його застосування стосовно окремих підозрюваних, зокрема за наявності певного зовнішнього тиску чи корупційних домовленостей. На практиці нерідко трапляються ситуації, коли однакові за змістом кримінальні правопорушення призводять до застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом стосовно одних осіб, тоді як щодо інших – такий захід не застосовується. На нашу думку, така вибірковість має не правовий, а, скоріше позапроцесуальний характер, зумовлений різними домовленостями, зв'язками, інтересами або прямим отриманням неправомірної вигоди.

При цьому, фіксуються випадки, коли тимчасове обмеження спеціального права використовується як форма тиску на підозрюваного чи обвинуваченого. Наприклад, можливість позбавлення ліцензії або дозволу на зайняття певною професійною діяльністю стає своєрідним інструментом шантажу для схилення особи до укладання угоди, дачі неправомірної вигоди чи компромісних рішень у провадженні. Особливо часто таке застосування спостерігається щодо водіїв та суб'єктів підприємницької діяльності. Доводиться констатувати, що суттєвою проблемою є обмежений характер зовнішнього контролю за законністю та обґрунтованістю застосування такого заходу. У низці випадків відповідні рішення ухвалюються без належної перевірки обґрунтування клопотання органів досудового розслідування. Варто додати, що так само і положення ч. 1 ст. 154 КПК України надають слідчому та слідчому судді значну свободу розсуду при вирішенні питання про тимчасове відсторонення від посади особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. До того ж, у чинному КПК України законодавче визначення відсторонення від посади відсутнє. Означувану прогалину намагаються

заповнити науковці. Так, О. Сидорчук розкриває зміст цього заходу через аналіз його правової природи та механізму реалізації. Він вважає, що відсторонення від посади має тимчасовий і вимушений характер і полягає у забороні особі, яка займає певну посаду в органах державної влади, місцевого самоврядування чи працює в установах, організаціях, підприємствах, виконувати свої службові обов'язки. Таке обмеження здійснюється на підставах і у порядку, що визначені положеннями КПК України [194, с. 28-32]. Подібної точки зору дотримується і В. І. Фаринник [209, с. 162-171].

У науковій літературі висловлюється думка про доцільність розмежування поняття відсторонення від посади у широкому та вузькому значеннях [209, с. 162-171]. Зокрема, в широкому розумінні цей захід трактується як форма забезпечення кримінального провадження, суть якої полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного або обвинуваченого до виконання своїх трудових чи службових функцій протягом визначеного періоду. Такий захід, як правило, запроваджується за рішенням слідчого судді або суду з метою припинення правопорушення, усунення чи попередження неправомірної поведінки, яка може мати місце з боку особи, що обіймає посаду, у випадках, коли вона здатна знищити або сфальсифікувати важливі речові докази, тиснути на свідків або іншим чином перешкоджати досудовому розслідуванню [99; 100; 209, с. 162-171].

Натомість у вузькому тлумаченні відсторонення від посади розглядається як примусовий тимчасовий захід, що полягає у забороні посадовій особі виконувати свої професійні обов'язки та застосовується до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення [98; 209, с. 162-171]. Однак, певна дискреційність створює додаткові умови для потенційних зловживань. Практика показує, що окремі службові особи, які вчинили неправомірні дії, нерідко продовжують обіймати свої посади через наявність «законного» шляху уникнення процедури відсторонення, у тому числі через поновлення на займаній посаді [116].

Окремі слід вказати про корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні на етапі застосування запобіжних заходів (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт та тримання під вартою). Аналіз нормативно-правової бази, що регулює застосування таких заходів, висвітлює цілу низку елементів, які потребують вдосконалення з огляду на забезпечення об'єктивності, правомірності та прозорості процесу [130, с. 293-299].

Так, у гл. 18 КПК України поряд із загальними положеннями про запобіжні заходи визначені підстави та процесуальний порядок їх обрання, скасування або зміни. Але аналіз положень цієї глави демонструє, що термін «запобіжні заходи» на законодавчому рівні не знайшов своє визначення. Законодавець обмежується наведенням у ч. 1 ст. 176 КПК України переліку заходів, які є запобіжними [103].

Цікавою є інтерпретація запобіжних заходів, запропонована Ю. М. Грошевим. Він розглядає їх як одну з форм превентивних заходів у системі забезпечення кримінального провадження, що застосовуються судом або слідчим суддею за наявності законних підстав і відповідно до визначеного порядку щодо підозрюваного чи обвинуваченого. Суть цих заходів полягає в обмеженні конституційних прав і свобод таких осіб з метою забезпечення належного виконання ними процесуальних обов'язків та недопущення потенційної протиправної поведінки [100].

В науково-практичному посібнику «Процесуальні особливості застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування» авторський колектив обґрунтовано підкреслює, що запобіжні заходи посідають місце найбільш суворих серед усіх заходів кримінального провадження [179]. Вони визначаються як передбачені КПК України примусові засоби впливу, що застосовуються за наявності відповідних підстав у межах процедури, визначеної законом, з метою подолання або попередження обставин, які можуть заважати досягненню завдань кримінального процесу та знижувати його ефективність [102; 179].

Тобто, у поданому визначенні акцентовано увагу на підвищеній суворості запобіжних заходів порівняно з іншими заходами забезпечення провадження. Це

свідчить про більш суттєве втручання в права та свободи підозрюваних і обвинувачених при їх застосуванні. При цьому слушно наголошують, що такі заходи не слід розцінювати як форму покарання в межах кримінального провадження [179].

Проте, дискреція у виборі запобіжних заходів, хоча й передбачена законом, може призводити до ухвалення недостатньо обґрунтованих рішень, що негативно позначається на рівні довіри суспільства до системи правосуддя. Більше того, відсутність чітких критеріїв для визначення запобіжного заходу відповідно до ступенів ризику, наявних обставин кримінального провадження та тяжкості правопорушення дозволяє суддям приймати рішення, виходячи із суб'єктивного тлумачення наданих їм повноважень. Суддя може вільно обирати між м'якими заходами (особиста порука) та більш суворими (тримання під вартою), що відкриває можливість для ухвалення необґрунтованих рішень, мотивованих особистою вигодою. Крім цього, наприклад, ч. 1 ст. 180 КПК визначає, що особиста порука надається особам, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру. Цими самими суб'єктами наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише у тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру. Критерії визначення відмінностей у зазначених дефініціях відсутні [116, с. 168-177].

У цьому контексті заслуговують уваги висновки Т. О. Лоскутова, який аналізує нормативні дефекти регулювання ізоляційних запобіжних заходів у період воєнного стану. Науковець підкреслює, що чинні положення КПК України щодо затримання та тримання під вартою мають неповний і суперечливий характер, що створює умови для неоднакового тлумачення й застосування на практиці. Зокрема, невизначеність критеріїв «безпосередності» затримання та колізії між статтями 176, 183 і 208 КПК України фактично розширюють дискреційні можливості слідчого та прокурора й можуть сприяти ухваленню рішень, які не завжди ґрунтуються на об'єктивних обставинах провадження. У таких умовах обмеження свободи або застосування інших суворих запобіжних заходів ризикує набувати вибіркового характеру, що, своєю

чергою, посилює ймовірність виникнення корупційних практик у сфері досудового розслідування [111, с. 349-354].

Особливої уваги потребує також питання відсутності належних механізмів контролю та обґрунтованості прийняття рішень про застосування запобіжних заходів. В. М. Юрчишин зазначив, що «у процесуальній літературі виділяються такі характерні риси судового контролю: 1) суд під час досудового провадження впливає на вирішення питань, пов'язаних з реалізацією кримінальної відповідальності, запобігаючи домінуванню сторони переслідування; 2) здійснюється незалежним, неупередженим та об'єктивним органом державної влади; 3) судді не відповідальні за якість попереднього слідства та розкриття злочинів; 4) судді професійно компетентні у питаннях законодавства» [229, с. 248-259].

У цьому контексті показовими є висновки Д. М. Цехана, який звертає увагу, що корупційні ризики у сфері застосування запобіжних заходів зумовлюються не лише дискреційністю слідчого, прокурора чи суду, а й особливим процесуальним статусом окремих учасників кримінального провадження. Як зазначає дослідник, чинне законодавство встановлює для адвокатів низку спеціальних гарантій – зокрема особливий порядок проведення окремих слідчих дій щодо них, специфічну процедуру повідомлення про підозру, а також обов'язок інформування органів адвокатського самоврядування, – що фактично ускладнює оперативність і повноту досудового розслідування. На практиці такі процедурні винятки нерідко створюють додаткові можливості для затягування процесу, уникнення відповідальності або впливу на перебіг кримінального провадження, що суттєво знижує ефективність судового контролю та підвищує вразливість стадії обрання чи зміни запобіжних заходів до корупційних проявів [215, с. 108-116].

Разом із тим у ч. 2 ст. 177 КПК України законодавець визначає підставу застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні. «Вона включає в себе два компонента, які не є взаємовиключними, а навпаки – доповнюють один одного» [188, с. 105-115]. Це, по-перше, «наявність обґрунтованої підозри

у вчиненні особою кримінального правопорушення», та, по-друге, «наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії», передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [103].

Іншими словами, «під підставами обрання запобіжних заходів слід розуміти два види фактичних даних (доказів): докази, що встановлюють факт настання минулої події, і докази, що встановлюють можливість настання майбутньої події. До першої групи підстав відносяться докази, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення і ступінь небезпеки особи, яка його вчинила. До другої – докази, що доводять можливість підозрюваного ухилятися від слідства і суду та відбування покарання, можливість перешкоджання розслідуванню чи вчинення нових протиправних дій» [211]. Враховуючи вищевикладене, серед основних корупційних ризиків, які проявляються на практиці можна виділити наступні:

Вибір виду запобіжного заходу. Маючи можливість обирати між заходами різної суворості, як, наприклад, особисте зобов'язання або тримання під вартою, слідчий, прокурор та суддя можуть застосувати суб'єктивний підхід у прийнятті рішення. Така дискреція створює умови для можливих зловживань, зокрема через отримання неправомірної вигоди, що може негативно впливати на справедливість та об'єктивність кримінального процесу. Особливо це стосується використання заходів на кшталт особистого зобов'язання, поруки, застави та домашнього арешту. Тут проблема не лише у виборі виду запобіжного заходу, але й у тому, що, зокрема, домашній арешт, за умов надмірної свободи дій суддів, часто не забезпечує належного нагляду за підозрюваним. Такий захід дозволяє зберігати підозрюваним контакти із зовнішнім світом, що сприяє потенційним зловживанням із процесом досудового розслідування. Відсутність обмежень на свободу комунікації та переміщення за межами визначеного місця, фактично підриває ефективність нагляду і може використовуватися для уникнення відповідальності [228, с. 202-220].

Визначення розміру застави. Недостатня регламентація всього механізму визначення розміру застави надає слідчим суддям значну свободу розсуду, що часто призводить до диспропорції між розміром застави, тяжкістю злочину та фінансовими можливостями підозрюваного. Це створює умови для ухилення від відповідальності за рахунок використання фінансових ресурсів, що підриває принцип рівності перед законом. З огляду на це, під час дослідження не варто залишати поза увагою і співробітників суду. Вони теж схильні до корупційних ризиків з огляду на їх взаємодію з багатьма учасниками кримінального провадження. Співробітники суду можуть виступати як посередники, вимагаючи неправомірну вигоду в обмін на забезпечення справедливого судового розгляду, і ділитися нею з суддею-співучасником. Вони можуть вимагати або отримувати неправомірну вигоду в обмін на розкриття певної інформації. Працівники суду можуть робити певні дії за грошову винагороду, навмисно затримувати або не передавати певні документи. Також існує ризик того, що співробітники суду можуть «сприяти» втраті, викраденню або підробці доказів, наявних у суду по кримінальних провадженнях.

Окремо варто звернути увагу на те, що згідно з ст. 217 КПК України, у процесі досудового розслідування кримінального правопорушення допускається об’єднання кількох кримінальних проваджень в одне або, навпаки, виділення окремих епізодів у самостійні провадження за умови доцільності такого рішення. Це надає органу досудового розслідування, а також процесуальному керівнику широкі повноваження при визначенні структури кримінального провадження, черговості дослідження окремих епізодів та осіб, обсягу матеріалів, що підлягають подальшому розслідуванню чи судовому розгляду. Незважаючи на те, що передбачений законом механізм об’єднання і виділення кримінальних проваджень покликаний оптимізувати процесуальні процедури та забезпечити ефективність розслідування, означувана процедура створює низку корупційних ризиків, які можуть бути використані для досягнення неправомірних цілей.

Саме в межах такого рішення можуть реалізуватись домовленості щодо: ізольованого розгляду окремих епізодів із метою зняття відповідальності з

певних учасників; штучного злиття проваджень з метою затягування розслідування або зміни підслідності; усунення з процесу небажаних доказів чи свідків шляхом розподілу матеріалів між окремими провадженнями. Окремо слід звернути увагу на проблематику координації між правоохоронними органами. Наприклад, у провадженнях, де фігурують епізоди, підслідні різним органам досудового розслідування (зокрема, НАБУ, ДБР, Національна поліція України), можливість об'єднання чи виділення матеріалів може використовуватись як засіб перерозподілу підслідності в обхід наявних процедур визначення юрисдикції. З урахуванням зазначеного, виникає необхідність запровадження законодавчих змін, які б мінімізували можливості для зловживань та підвищили рівень правової визначеності у питаннях об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що відповідно до ст. 290 КПК України, після завершення розслідування слідчий, прокурор зобов'язані надати стороні захисту, підозрюваному, потерпілому та їхнім представникам повний доступ до всіх матеріалів кримінального провадження. На цій стадії учасники процесу формують свою правову позицію, аналізують зібрані докази тощо. Разом із тим, стадія ознайомлення з матеріалами кримінального провадження теж супроводжується низкою системних корупційних ризиків, які обумовлені як організаційно-процесуальними, так і поведінковими чинниками.

Одним із найбільш поширених ризиків є приховування речових доказів, чи окремих процесуальних документів, які містять інформацію, здатну поставити під сумнів обґрунтованість підозри, викрити незаконність зібраних доказів або довести порушення прав сторони захисту. Слідчий або прокурор можуть свідомо не долучати частину матеріалів до ознайомлення, а залишати їх у внутрішніх матеріалах провадження чи в кімнаті зберігання речових доказів. У деяких випадках приховування таких матеріалів і об'єктів є результатом домовленостей із іншими фігурантами провадження в обмін на отримання неправомірної вигоди. Окремим діянням із корупційним підтекстом є свідоме затягування строків ознайомлення підозрюваного та його захисника з матеріалами

провадження. Відповідне здійснюється шляхом обмеження часу для роботи з матеріалами, створення незручних графіків, обмеження кількості осіб, які можуть одночасно працювати з документами, затримок у видачі копій тощо.

Протилежна ситуація – навмисне пришвидшення процедури ознайомлення із матеріалами у великих за обсягом провадженнях. Захисту пропонується за короткий строк ознайомитись із великими масивами документів (сотні або тисячі томів), що фактично позбавляє можливості повноцінно вивчити зібрані докази. Ще одним ризиком є зловживання при збереженні конфіденційності матеріалів досудового розслідування на етапі ознайомлення. Певні документи можуть навмисно передаватись третім особам.

Таким чином, етап ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, попри його визначальне значення для забезпечення прав сторін, зберігає велику кількість корупційних ризиків, пов’язаних із доступом до доказів, регулюванням темпів ознайомлення, а також зловживанням кримінальними процесуальними правами [228, с. 202-220].

Закриття кримінального провадження є однією з основних форм завершення досудового розслідування, що передбачена главою 25 КПК України (ст. 280–284 КПК України). В інших випадках КПК України визначає вичерпний перелік підстав для закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України), серед яких – відсутність складу або події кримінального правопорушення, не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати тощо. У розрізі цього, одним із найбільш поширених корупційних ризиків є ухвалення рішення про закриття провадження без наявності законних підстав в обмін на неправомірну вигоду від підозрюваних чи третіх осіб. Зловживання дискрецією дозволяє службовим особам використовувати закриття як механізм уникнення відповідальності фігурантів кримінальних проваджень.

Корупційним зловживанням може бути й свідоме формування умов для закриття кримінального провадження. Наприклад, невиконання СРД, зволікання зі збиранням доказів, свідоме знищення речових доказів, ігнорування клопотань

тощо. В такий спосіб створюється ситуація, коли через відсутність достатніх доказів слідчий або прокурор отримують підставу для закриття провадження. У окремих ситуаціях закриття кримінального провадження використовується як проміжний етап для виведення з-під процесуального контролю певних матеріалів чи речових доказів (після закриття провадження вилучене майно підлягає поверненню).

Отже, досудове розслідування є найбільш корупційно вразливою стадією кримінального провадження. Корупційні ризики супроводжують практично всі етапи цієї діяльності – від внесення відомостей до ЄРДР, проведення СРД, повідомлення про підозру, здійснення заходів забезпечення кримінального провадження та обрання запобіжних заходів, до завершення розслідування.

Висновки до розділу 2

1. Початковий етап кримінального провадження – момент внесення відомостей до ЄРДР та визначення кваліфікації вчиненого (або такого що готується) діяння є особливо вразливою до корупційних ризиків. Обумовлено це наявністю у слідчих та прокурорів (керівників територіальних підрозділів правоохоронних органів) широких дискреційних повноважень (з одного боку де-юре, а з іншого як це відбувається де-факто), що дозволяють затримувати або відмовляти у реєстрації заяв про кримінальне правопорушення (або про таке, що готується). В правоохоронній практиці наявні численні випадки, коли фактично очевидні ознаки кримінального правопорушення не фіксуються у реєстрі, що породжує бездіяльність органів розслідування. Такі дії або бездіяльність можуть бути обумовлені не тільки службовою недбалістю, а й зовнішнім впливом – політичним, економічним або суто через особисту зацікавленість в отриманні неправомірної вигоди. Відсутність ефективного механізму негайного реагування та контролю за реєстрацією кримінальних правопорушень посилює ці ризики.

Наслідком корупційних зловживань є нерівність громадян у доступі до правосуддя, порушення прав потерпілих та фактичне уникнення кримінальної

відповідальності певними особами. Судова практика свідчить, що навіть у разі оскарження бездіяльності правоохоронців, суди часто формально підходять до розгляду таких скарг, не забезпечуючи швидке і повне поновлення порушених прав, або навіть свобод громадян. У зв'язку з цим необхідним є запровадження автоматичних процедур обліку звернень про кримінальні правопорушення, розподілу проваджень (за аналогією яка функціонує в органах судової влади), встановлення чітких процесуальних строків та створення незалежного механізму перевірки відмов у внесенні відомостей до ЄРДР, з можливістю оперативного реагування на виявлені порушення. Такий підхід дозволить істотно зменшити корупціогенність на цьому етапі.

2. Найбільша концентрація корупційних ризиків у кримінальному провадженні спостерігається на стадії досудового розслідування, де приймається більшість основних процесуальних рішень та від чого і залежить судова перспектива. Зокрема, до високоризикових дій належать визначення процесуального статусу учасників, обрання запобіжних заходів, призначення і формування висновків судових експертиз, закриття кримінальних проваджень, узгодження угод про визнання винуватості тощо. У практиці мають місце ситуації, коли ці рішення приймаються не з огляду на об'єктивність доказової бази, а під впливом особистого інтересу і зацікавленості в результатах досудового розслідування, що підриває довіру громадян до правоохоронної системи. Ризики посилюються в умовах інформаційної закритості розслідування, відсутності ефективного контролю за діями слідчих з боку прокурора, а так само за діями прокурора, з боку процесуальних керівників вищого рівня.

Особливо критично виглядає стан справ у резонансних кримінальних провадженнях, пов'язаних із бюджетними коштами, чи участю політично впливових осіб, де прийняття кримінальних процесуальних рішень часто супроводжується непрозорістю або різного роду маніпуляціями, зокрема, з доказами. Для усунення таких ризиків доцільним є впровадження чітких процесуальних алгоритмів щодо проведення основних СРД, прийняття за їх результатами процесуальних рішень, посилення ролі слідчого судді не лише під

час обрання запобіжного заходу, а й як реального превентивного механізму контролю за дотриманням прав і свобод усіх учасників провадження. У свою чергу, означувані новели мають певні застереження, які слід детально пропрацювати, оскільки, надмірна формалізація процесуального нагляду призводить до ситуацій, коли слідчі судді, прокурори чи керівники органів досудового розслідування, не в змозі ефективно виявляти корупційні зловживання слідчих (дізнавачів), або самі є суб'єктами ризику.

Основні результати розділу опубліковані у працях [32; 29; 31; 28; 33; 30].

РОЗДІЛ 3.
ПРИЧИНИ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЗАСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ

3.1. Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні

Попри те, що протягом останніх років в Україні було запроваджено низку інституційних, законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на подолання корупції, ця проблема залишається глибоко вкоріненою в ключових сферах суспільного та державного життя. Однією з найбільш вразливих у цьому контексті, як вже було зазначено у попередніх підрозділах дослідження є сфера кримінального досудового провадження. Корупційні ризики в даному випадку зумовлені низкою глибинних причин – як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Зокрема, сюди належать недосконаліть законодавчого регулювання, організаційна непрозорість діяльності правоохоронних органів, низький рівень правової культури, брак дієвого нагляду з боку громадськості та медіа, а також персоніфікована відповідальність, яка нерідко нівелюється через кругову поруку усередині системи. З огляду на це, вкрай важливим є детальний аналіз чинників, що породжують або сприяють корупційним проявам в органах досудового розслідування, адже лише розуміння першопричин дозволить сформулювати ефективні засоби усунення.

Як слушно зауважує С. А. Шалгунова, між етапами вивчення кримінальних правопорушень та організацією діяльності із запобігання їм завжди наявний обов'язковий проміжний етап – встановлення причинного зв'язку між явищами [221]. Саме виявлення причин, які сприяють виникненню кримінальних правопорушень, у тому числі, корупційних ризиків є передумовою для розробки ефективних превентивних заходів. Особливого значення це набуває у сфері кримінального досудового провадження, де корупційні ризики можуть істотно впливати на законність і неупередженість правосуддя. Своєчасне виявлення та

усунення таких причин має не лише правове, а й вагоме соціальне значення. Успішне усунення чинників, що сприяють виникненню корупційних ризиків, знижує ймовірність повторення аналогічних або споріднених правопорушень у майбутньому, тим самим сприяючи формуванню довіри до правової системи загалом [141].

Ю. В. Дмітрієв у своїх працях наголошує, що досліджуючи поняття корупційного ризику більшість науковців схильні зводити його до переліку факторів та причин, що породжують та стимулюють можливість державного службовця вступити у корупційні відносини, водночас залишаючи поза увагою сферу їх виникнення та наявність обов'язкової загрози настання негативних наслідків від їх проявлення; і пропонує корупційними ризиками вважати сукупність умов та факторів, що закладені у системі державного управління та які визначають можливість виникнення корупційної поведінки і створюють небезпеку настання негативних наслідків для життєвоважливих інтересів особистості, суспільства, держави [61, с. 126-131].

Корупція є вкрай складним і суперечливим явищем, а тому й причини, що її зумовлюють, вирізняються багатогранністю. Їхнє вивчення та оцінювання складне в першу чергу тим, що кількість об'єктивних показників, придатних для характеристики цих причин, є вкрай обмеженою. Окрім того, прояви корупції не зводяться до впливу чогось одного конкретного, а є наслідком взаємодії цілого комплексу обставин, які важко чітко відокремити й оцінити за рівнем впливу. Варто також зазначити, що окремі чинники, які формують підґрунтя для корупції, водночас можуть бути її породженням. Так, недостатній економічний розвиток може стимулювати поширення корупції.

Аналогічно, політична нестабільність часто сприяє посиленню корупційних проявів, хоча водночас саме корупція може призводити до розхитування політичної системи й дестабілізації суспільства. Окрему увагу слід звернути на те, що умови, які сприяють виникненню корупційних ризиків, не лише впливають на розвиток причин корупційної злочинності, але в окремих випадках самі здатні виступати як чинники її формування. Насамперед варто

відзначити, що умови злочинності як соціально-правового явища виявляються через призму особистісного сприйняття: залежно від індивідуальних психічних особливостей людини ті самі умови можуть або призвести до виникнення причин корупційної поведінки, або залишитися нейтральними. Саме це пояснює, чому за однакових соціальних, економічних, політичних чи правових обставин одні особи вдаються до корупційних кримінальних дій, тоді як інші – ні. Додатково важливо враховувати, що у структурі причин корупційних ризиків, виділяють також криміногенні ситуації, які можуть мати вирішальне значення у формуванні злочинного наміру. Криміногенна ситуація – це конкретна життєва обстановка, що виникає безпосередньо перед вчиненням кримінального правопорушення або у момент його здійснення, і яка, взаємодіючи з уже наявними причинами та умовами, може стати вирішальним поштовхом до учинення суспільно небезпечного діяння [104].

Суспільство як складна система поділяється на кілька структурних рівнів: людство загалом (макрорівень), соціальні групи разом із створеними ними інститутами (мезорівень) та окремі особи (мікрорівень) [217, с. 149–151]. Такий підхід, на нашу думку, обґрунтовує поділ причин корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні, відповідно на три рівні. У межах кожного з них, залежно від змістових характеристик, пропонується виокремити кілька основних груп таких причин.

І. *Державний* (макрорівень) – передбачає події, явища та процеси, що спричиняють виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні та водночас є похідними від причин, які визначають рівень корупційної злочинності в країні загалом. На думку О. В. Шевченка, до таких належать: поширений правовий нігілізм, низький рівень політичної та правової культури, недоліки у нормативному регулюванні публічної служби, нестабільність політичного устрою та кримінальної політики, неефективний добір кадрів, лобіювання інтересів окремих соціальних груп, слабкість інститутів громадянського суспільства, а також надмірна бюрократизація й корупційність управлінського апарату та судової системи [225, с. 122–132].

На нашу думку, з числа загальних політичних причин, що обумовлюють виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, необхідно виокремити кілька основних аспектів. По-перше, це політична нестабільність, яка проявляється в нестійкості політичних інститутів, частковій заангажованості політичної системи, а також у порушенні балансу між функціями та повноваженнями гілок влади. Зазначене викривлення у структурі державного управління неминуче позначається на ефективності реалізації владними органами своїх завдань, зокрема в сфері протидії корупції. Звичайним прикладом наслідків подібної дисфункції є несвоєчасне або повне ігнорування проведення щорічних оцінок рівня корупції відповідно до загальнонаціональної методики, розробленої на основі стандартів ООН, що має здійснюватися Кабінетом Міністрів України. Основні корупційні проблеми й найпоширеніші корупційні схеми часто залишаються прихованими від суспільства, що, в свою чергу, формує сприятливе підґрунтя для зловживань владними повноваженнями та ухвалення неправомірних рішень. До того ж, можна помітити й відсутність належного парламентського і громадського контролю за діями службових осіб органів виконавчої та судової гілки влади. Значні затримки з оприлюдненням Національної доповіді про виконання Державної антикорупційної програми, брак парламентських слухань і фактичне ігнорування положень Закону України «Про запобігання корупції» у частині реалізації антикорупційної політики лише поглиблюють проблему [57].

Особливої уваги потребує питання політичної волі. Її просто не вистачає як у сфері профілактики кримінальних правопорушень загалом, так і щодо протидії корупційній злочинності, що частіше проявляється в безсистемному законодавчому підході, недосконалості механізмів реалізації антикорупційної політики та хибному стратегічному плануванні [119, с. 374]. Варто наголосити, що саме наявність рішучої та послідовної політичної волі вищого керівництва держави є фактично основним чинником ефективної боротьби з корупцією в правоохоронних та судових органах. За її відсутності навіть найпрогресивніше

антикорупційне законодавство залишатиметься лише формальністю, а діяльність спеціалізованих інституцій – імітацією боротьби з корупцією.

Водночас, залежність правоохоронних органів від політичного впливу – одна з основних причин формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Діяльність органів досудового розслідування часто опиняється в політичному полі зору, де ухвалення рішень нерідко зумовлюється не виключно законом і доказами, а політичною доцільністю, впливом вищого керівництва або зовнішнім тиском з боку зацікавлених суб'єктів. Такий стан речей породжує низку небезпечних тенденцій: використання кримінального провадження як інструменту політичного переслідування чи тиску на опонентів; відмова від порушення справ проти впливових осіб або свідоме «гальмування» резонансних розслідувань, пов'язаних із представниками влади чи бізнесу; формування «вертикалі» у органах досудового слідства, де керівні посади займають особи, наближені до певних політичних сил. У зв'язку з чим, важливо забезпечити інституційну незалежність органів досудового розслідування, зокрема через прозору процедуру призначення вищого керівництва, гарантії непідконтрольності політичним структурам, чітке розмежування повноважень, а також ефективні механізми контролю.

Нормативно-правові. По-перше, це недосконаліть нормативно-правової бази, її не повна відповідність Конституції. По-друге, відсутність комплексного механізму превентивного впливу. Окрему проблему становлять й численні прогалини, суперечності та розмитість формулювань у законодавстві, яке визначає відповідальність за корупційні правопорушення та регулює діяльність антикорупційних органів. Значного негативного впливу завдає і вибіркове застосування норм права, що, з одного боку, сприяє поширенню злочинності у сфері службової діяльності, а з іншого – зумовлює ситуацію, коли переважно виявляються лише прояви «дрібної» корупції, тоді як масштабні корупційні дії маскуються під формально правомірні рішення. Усе це створює сприятливий ґрунт для формування корупційних практик, у тому числі й у самих правоохоронних органах [119].

З числа загальних правових причин, що зумовлюють корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні, доцільно виокремити й наступні. По-перше, це часті та необґрунтовані зміни у законодавстві, а також надмірна кількість і складність нормативно-правових актів, які регулюють управлінську, розпорядчу та інші сфери діяльності. Така фрагментарність і заплутаність правового регулювання створює сприятливе середовище для неоднозначного трактування норм, що, у свою чергу, відкриває простір для зловживань. По-друге, важливим чинником є поширення правового нігілізму – як серед осіб, що уповноважені на виконання функцій держави, так і серед інших учасників правовідносин, включаючи громадян. Знецінення правових норм, невіра в ефективність правосуддя та низький рівень правової культури сприяють легітимізації корупційної поведінки на рівні суспільної свідомості [127].

Сучасна антикорупційна політика, що реалізується на рівні вищого державного керівництва, здебільшого зводиться до формального маніпулювання законодавчими ініціативами під виглядом їхнього «вдосконалення», а також до спонтанних, несистемних змін в інституційній структурі органів кримінальної юстиції, зокрема правоохоронних органів. Це свідчить про відсутність узгодженої, стратегічно виваженої політики щодо запобігання корупції. Цілком закономірно, що в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки чітко окреслено низку ключових проблем, пов’язаних із якістю законодавства. Зокрема, наголошується на тому, що: безсистемність змін у законодавстві у сфері боротьби з корупцією суттєво знижує ефективність правозастосування (2.1.2); положення чинних нормативно-правових актів, а також їхні проєкти потребують подальшого доопрацювання з метою усунення потенційних корупціогенних чинників (2.1.3) [162].

Досвід протидії корупції, накопичений в Україні за останні роки, демонструє її низьку ефективність. Практичний аналіз засвідчує, що застосовувані підходи не узгоджуються з реальними першопричинами поширення корупції, а також не враховують потенційно ефективні напрями її попередження та подолання [190, с. 69-73].

З огляду на викладені чинники, особливо в контексті кримінального досудового провадження, постає об'єктивна потреба у впровадженні багаторівневої системи стратегічного планування протидії корупційним ризикам. Така система повинна базуватися на міжгалузевій та міжрегіональній координації, орієнтуватись на узгоджену сукупність планових і прогностичних програмних документів, а також передбачати можливість здійснення аналізу та оцінки результатів антикорупційної діяльності.

Соціально-економічні. Зазначені причини посідають вагоме місце в системі причин корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. З метою забезпечення стабільності функціонування державних інституцій, держава постійно ініціює та впроваджує заходи, покликані сформувати прозорі й цивілізовані економічні відносини, підвищити ефективність механізмів бюджетного наповнення, забезпечити належну роботу фінансових установ та стимулювати розвиток підприємницької діяльності. Передбачається, що через удосконалення економічної системи можна досягти підвищення добробуту громадян, а отже – зменшення мотивації до корупційної поведінки. Однак, попри позитивні зрушення в окремих секторах, фінансово-економічна ситуація в державі залишається нестабільною. Фактично вона створює сприятливе середовище для збереження та розширення корупційних практик, зокрема у кримінальному досудовому провадженні [20; 213].

Окремо слід наголосити на соціально-економічній поляризації населення, яка продовжує посилюватися. Значний розрив у рівні доходів між різними верствами суспільства спричиняє соціальну напругу, формує недовіру до державних інституцій та створює передумови для зростання криміногенної нестабільності [115, с. 187-191]. У таких умовах службові особи уповноважені на здійснення розслідування, можуть бути більш схильними до різного роду зловживань, підкупу та інших корупційних дій, що ставить під сумнів ефективність системи кримінальної юстиції. Тобто, соціально-економічні та інші диспропорції в суспільстві не лише сприяють загальному підвищенню рівня злочинності, але й безпосередньо впливають на інтенсивність корупційних

ризиків у процесі досудового розслідування, що потребує системної уваги на рівні державної соціально-економічної та антикорупційної політики.

II. *Галузевий* (мезорівень) – охоплює безпосередні причини корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні.

Організаційно-управлінські. Одним із ключових чинників, що сприяють криміналізації суспільних процесів та стимулюють зловживання службовим становищем і різноманітні форми корупційної діяльності, традиційно вважається управлінська неефективність [119]. У цьому контексті особливе значення мають організаційні передумови, які безпосередньо впливають на формування корупційних ризиків у сфері кримінального досудового провадження.

У Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки обґрунтовано акцентовано увагу на низку проблем, що перешкоджають ефективному функціонуванню інституційної антикорупційної інфраструктури. Зокрема, наголошується, що інститут уповноважених підрозділів (або осіб) з питань запобігання корупції не реалізовує свого потенціалу через недостатність гарантій їхньої організаційної автономності, що ускладнює виконання покладених функцій (проблема 2.1.4). Ще однією суттєвою вадою виявилася низька ефективність попередніх заходів із перевірки декларацій, здійснення контролю та моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави, що також позначилося на загальному рівні довіри до антикорупційної системи (проблема 2.4.3). Окремий блок проблем у Стратегії присвячений питанню захисту викривачів корупції, що є критично важливою складовою антикорупційної політики. Серед основних недоліків зазначено: брак суспільної поваги до викривачів, а також недостатність знань серед потенційних викривачів щодо правових механізмів захисту їхніх прав (проблема 2.6.1); відсутність належної поінформованості щодо порядку подання повідомлень, визначення компетентних суб’єктів розгляду та ефективного механізму реагування на ці повідомлення (проблема 2.6.2); незадовільний рівень практичного захисту викривачів, що зумовлено як слабкою інституційною спроможністю уповноважених органів, так і прогалинами в нормативно-правовому регулюванні (проблема 2.6.3) [162].

Крім цього, на нашу думку, ще однією з проблем, що суттєво ускладнює ефективну протидію корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні, залишається незавершеність реформи правоохоронної системи, зокрема, органів досудового розслідування. Зазначена реформа в сучасному стані характеризується фрагментарністю, відсутністю стратегічної цілісності та послідовності, а також на дефіцит політичного й адміністративного лідерства, необхідного для впровадження змін. Наслідком цього є те, що численні реорганізації та «оновлення» відбувалися здебільшого формально, без створення якісно нових підходів до роботи органів досудового розслідування. Деякі інституції були перейменовані або структурно перетворені, однак у багатьох випадках зберігся кадровий склад, усталені непрозорі практики, внутрішні корпоративні зв'язки та толерування зловживань. У результаті реальні механізми забезпечення підзвітності, прозорості, професійності діяльності правоохоронних органів залишаються слабкими. У суспільстві дедалі більше поширюється недовіра до правоохоронної системи, особливо до органів, що здійснюють досудове розслідування. Громадяни не завжди сприймають такі органи та підрозділи як захисників правопорядку. Така соціальна недовіра не лише підриває авторитет правоохоронних органів, а й формує сприятливе середовище для корупційних ризиків, знижує мотивацію до правомірної поведінки та ускладнює взаємодію суспільства з державою. У цьому контексті очевидною є потреба в оновленні філософії реформи – від декларативного «перезапуску» інституцій до глибинного реформування на основі чітко визначених цілей, незалежного моніторингу ефективності, кадрового очищення та розвитку службової етики. Лише за таких умов можливе формування органів досудового розслідування, які будуть функціонально спроможними на виконання основних завдань кримінального провадження.

Організаційно-правові. Насамперед, одна із першопричин корупційних ризиків пов'язана з неправомірною відмовою у прийнятті заяви про кримінальне правопорушення (або про таке, що готується), або у визнанні особи потерпілим.

Попри те, що ч. 4 ст. 214 КПК України прямо забороняє відмову в

прийнятті та реєстрації заяв чи повідомлень про вчинення кримінального правопорушення, на практиці така відмова може мати місце, зокрема, через дискреційні повноваження слідчого або прокурора. Згідно з ч. 5 ст. 55 КПК України, у разі наявності достатніх і очевидних підстав вважати, що особі не було завдано шкоди, слідчий чи прокурор має право винести мотивовану постанову про відмову у визнанні її потерпілим [103].

Ця постанова може бути оскаржена до слідчого судді, однак її наявність створює потенціал для корупційного впливу. Існує кілька чинників, які можуть сприяти реалізації таких ризиків: а) конфлікт інтересів у посадової особи, яка розглядає заяву (наприклад, особа, яка фігурує в заяві як можливий правопорушник, може бути родичем чи знайомим слідчого, або у слідчого виникає зацікавленість у неправомірному збагаченні – вимаганні неправомірної вигоди за початок кримінального переслідування); б) вплив обліково-статистичної системи правоохоронних органів (коли провадження з самого початку виглядає як безперспективне щодо встановлення особи винного або доведення обставин справи, його реєстрація може сприйматися як «погіршення статистичних показників» ефективності роботи органу досудового розслідування, у зв’язку з чим, мотивація до відмови в реєстрації провадження чи у визнанні потерпілого може бути пов’язана з намаганням уникнути дисциплінарних стягнень); в) недоліки у правовому регулюванні (нечіткість процедури прийняття, реєстрації заяв про кримінальні правопорушення, а також недосконаліть підзаконних актів, що регулюють ці процеси, створюють простір для маніпуляцій і прийняття упереджених або неправомірних рішень. Усі ці чинники формують сприятливий ґрунт для реалізації корупційних практик, які підривають права потерпілих та заявників на доступ до правосуддя, а також негативно впливають на довіру до правоохоронної системи в цілому [220, с. 325-335].

Ще одна першопричина корупційних ризиків пов’язана із відсутністю автоматизованого розподілу кримінальних проваджень, що фактично відкриває шлях до «ручного керування» справами. На відміну від судової системи, де

механізм автоматичного розподілу уже давно запроваджений і нормативно закріплений як один із засобів забезпечення неупередженості під час здійснення правосуддя, у правоохоронних органах досі панує практика цілеспрямованого або вибіркового призначення слідчих на кримінальні провадження. Означувана ситуація створює значний корупційний потенціал, адже: виникає можливість впливу керівництва на процес досудового розслідування шляхом делегування «чутливих» справ «надійним» або, навпаки, підконтрольним працівникам; об'єктивність і неупередженість досудового розслідування опиняються під загрозою, особливо у справах, пов'язаних із політичною або економічною зацікавленістю впливових осіб; усунення або ігнорування «незручних» слідчих (детективів) стає зручною практикою для зловживання у межах «внутрішньої політики» органу досудового розслідування.

З іншої сторони корупційний ризик, виникає у зв'язку із зловживанням відповідальним прокурором своїми повноваженнями визначеними ст. ст. 36, 218 КПК України під час визначення підслідності кримінальних правопорушень та призводить до порушення територіальної юрисдикції при визначенні органу досудового розслідування [103].

Причини, що сприяють виникненню зазначеного корупційного ризику умовно можна об'єднати у дві групи: 1) об'єктивні причини, до яких належить відсутність або нечіткість визначення термінів у законодавстві, зокрема «неефективність досудового розслідування», «об'єктивні обставини, що унеможливлюють функціонування відповідного органу досудового розслідування», неможливість слідчого повноцінно перевірити певні обставини, а саме: з'ясувати «наявність вже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення» тощо; 2) суб'єктивні причини, які полягають у недостатньому рівні знань, досвіду учасників кримінального провадження і призводять до неправильного тлумачення норм законодавства при визначенні підслідності кримінальних правопорушень, можливого переслідувані прокурором власних незаконних інтересів, при прийнятті процесуальних рішень за певний корупційний платіж чи неправомірну вигоду тощо. Вказані причини

обумовлюють зловживання суб'єктів кримінального провадження своїми повноваженнями та визначення підслідності за будь-яким органом досудового розслідування.

Водночас, порушення правил підслідності кримінальних правопорушень спричиняє негативні наслідки для кримінального провадження та суспільства в цілому, зокрема, докази зібрані під час проведення досудового розслідування визнаються судами недопустимими та призводять до уникнення кримінальної відповідальності правопорушником. Вказане підтверджується, зокрема вироком Лебединського районного суду Сумської області від 10 квітня 2020 року у справі № 581/38/16-к, у якому голову районної ради визнано невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України, та виправдано на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України у зв'язку з недоведеністю, що в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення. Однією з підстав для визнання особи невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення стало порушенням правил підслідності під час досудового розслідування та визнання судом неналежними та недопустимими ряду доказів, поданих прокурором [43].

Крім цього, процедура затримання особи без ухвали слідчого судді в контексті правової системи представляє собою комплексну проблематику, що обумовлює підвищені корупційні ризики. Основна загроза полягає у можливості використання цієї практики як засобу неправомірного впливу та зловживання повноваженнями, що суперечить принципам верховенства права та захисту прав і свобод людини. Нині, ст. 208 КПК України дозволяє уповноваженій службовій особі затримувати особу без ухвали слідчого судді у конкретно визначених випадках, зокрема якщо цю особу застали безпосередньо під час вчинення злочину та за наявності достатніх підстав вважати, що особа щойно вчинила злочин [103].

Так званий принцип «щойності» («безпосередності»). Однак, слід констатувати, що на практиці правоохоронці нерідко зловживають своїми повноваженнями визначеними у ст. 208 КПК України та фактично стимулюють

розвиток корупційних механізмів, зокрема порушуючи принцип «щойності», що підриває основоположні принципи правосуддя, та сприяє порушенню законних прав та свобод осіб, які знаходяться під кримінальним переслідуванням [103].

У цьому контексті показовим є й те, що, як слушно зазначає О. Г. Литвиненко, запровадження воєнного стану саме по собі посилило вразливість механізму затримання. Розширення строку утримання без ухвали слідчого судді створює додатковий корупційний ризик, адже послаблює реальний судовий контроль і суттєво ускладнює гарантування конституційних і процесуальних прав затриманих осіб [108, с. 233-234].

Питання основних причин появи цих корупційних ризиків безпосередньо пов’язане із недосконалістю процесуального та матеріального законодавства, які включають неналежне регулювання процедур. Умовно такі причини можна деталізувати, зокрема для процедури затримання у контексті ст. 208 КПК України та віднести у групу об’єктивних до яких належать відсутність або нечіткість визначення термінів у законодавстві, а саме: «обґрунтовані підстави» для затримання, «сукупність очевидних ознак», а також наявність широких повноважень правоохоронних органів для затримання особи без судового контролю, що дуже часто використовується останніми, щоб обійти принцип «щойності» [130, с. 293-299].

Також можна виокремити суб’єктивні причини, які полягають у наявності можливості різного тлумачення положень вказаної статті, що дають широкий простір для їх власної інтерпретації, зокрема щодо моменту та часу затримання особи під час вчинення злочину або замаху на його вчинення тощо.

Доречно у цьому контексті звернутися до позиції М. М. Потоцького, який наголошує, що невизначеність законодавчих положень щодо затримання фактично відкриває можливості для корупційних ризиків: саме незареєстроване затримання, за його зауваженням, створює підвищений ризик порушення права на свободу, заборони катування та подальшої «легалізації» отриманих таким чином відомостей як допустимих доказів [154, с. 158-168].

Як вже було неодноразово зазначено, вказані причини створюють

передумови для корупційних дій з боку правоохоронних органів під час затримання особи без ухвали слідчого судді та становлять значну загрозу для ефективності та справедливості кримінального процесу [228].

Варто додати, що значна частина корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні концентрується також саме у процесі прийняття рішень щодо тимчасово вилученого або арештованого майна. Особливу вразливість у цьому контексті становить слідчий (детектив) та процесуальний керівник, який наділений широкими дискреційними повноваженнями щодо вирішення питання про повернення такого майна його власнику або ж про збереження його у статусі речового доказу. Відповідні повноваження, у разі недостатнього контролю чи регламентування, можуть стати об'єктом неправомірного зовнішнього або внутрішнього впливу. Йдеться як про тиск з боку зацікавлених осіб – власників майна, адвокатів, третіх сторін, так і про можливі корупційні пропозиції, спрямовані на отримання відповідного процесуального рішення на користь тієї чи іншої сторони. Такий стан речей створює сприятливе середовище для виникнення корупційних практик, зокрема шляхом отримання неправомірної вигоди в обмін на винесення рішення про повернення арештованого або вилученого майна, яке може мати значну матеріальну вартість. Це особливо актуально у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням коштів та корупційними кримінальними правопорушеннями, де арештоване майно часто є цінним активом – нерухомість, автомобілі, великі суми готівки тощо.

Крім того, нечіткість у законодавчому регулюванні механізмів повернення майна, відсутність прозорої процедури оскарження таких рішень, а також неефективна система внутрішнього контролю лише посилюють ризики зловживання владними повноваженнями з боку слідчих або детективів. Усе це підриває довіру до системи правосуддя, формує у суспільстві враження про можливість «вирішення» питань, та дискредитує інститут досудового розслідування загалом. У зв'язку з цим, сьогодні актуальним є вдосконалення кримінального процесуального механізму повернення тимчасово вилученого майна, встановлення чітких підстав і критеріїв для прийняття рішень, а також

запровадження обов'язкової звітності й прозорого контролю за діями службових осіб. Це дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити неупереджене здійснення досудового розслідування.

В процесі аналізу заходів забезпечення кримінального провадження неможливо не вказати про запобіжні заходи, як невід'ємний елемент кримінального досудового провадження, які виконують важливу функцію забезпечення виконання підозрюваним або обвинуваченим процесуальних обов'язків. Їх основна мета – нейтралізація ризиків, пов'язаних з можливим ухиленням особи від правосуддя, впливом на потерпілих, свідків чи інших учасників провадження, а також запобігання повторному вчиненню кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування. Водночас, сьогодні застосування таких заходів супроводжується підвищеною вразливістю до корупційних ризиків, що зумовлено наявністю значного обсягу дискреційних повноважень у слідчих, прокурорів та суддів. Такий рівень розсуду у прийнятті рішень відкриває можливості для різного роду зловживань [130].

Одним із типових проявів є використання запобіжних заходів як інструменту для досягнення неправомірної вигоди. Йдеться, зокрема, про умисне обрання надмірно м'якого або, навпаки, надмірно суворого заходу в обмін на неправомірну вигоду. У таких випадках рішення ґрунтуються не на законності, об'єктивності чи змагальності сторін, а на особистих чи корпоративних інтересах уповноважених осіб. Це не тільки порушує принципи верховенства права та справедливості, але й легітимізує корупційні практики в кримінальному судочинстві, провокуючи дискредитацію судової влади та формування в суспільстві уявлення про вседозволеність і безкарність. Така ситуація, у свою чергу, сприяє розмиванню авторитету правової системи, породжує правову невизначеність і знижує довіру громадян до державних інституцій. У зв'язку з цим, протидія корупційним ризикам при застосуванні запобіжних заходів повинна стати пріоритетом для всіх суб'єктів кримінального провадження. Йдеться про необхідність чіткого нормативного регулювання процедур, прозорості у прийнятті процесуальних рішень, запровадження ефективного

нагляду та контролю за діяльністю слідчих, прокурорів і суддів, а також посилення дисциплінарної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Лише системний підхід до мінімізації корупційних ризиків здатен забезпечити реальну незалежність та відповідність функціонування судової системи стандартам правової держави [126, с. 127-128].

Необхідно також додати, що однією з малодосліджених, проте суттєвих причин корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є обмежена прозорість процедур взаємодії між органами досудового розслідування та судово-експертними установами. У теорії така співпраця має базуватись на об'єктивності, процесуальній незалежності та фаховості. Проте на практиці цей процес часто супроводжується неформальними зв'язками, вибірковим підходом до призначення експертиз, затягуванням або пришвидшенням їх проведення, маніпуляціями з формулюванням питань тощо. Основні аспекти, що зумовлюють виникнення корупційних ризиків у цій площині: вплив правоохоронців на зміст формулювання питань до експерта, який може зумовити бажаний (а не об'єктивний) результат; відсутність ефективного механізму оскарження або незалежної перевірки результатів експертиз, що практично виключає відповідальність за упереджені або необґрунтовані висновки; неформальне «сприяння» у прискоренні видачі висновку експерта в обмін на неправомірні вигоди тощо.

Ще однією із причин, що зумовлює наявність корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, є недостатня чіткість і завершеність правового регулювання діяльності окремих органів досудового розслідування, зокрема, НАБУ. На сьогодні існує об'єктивна потреба у внесенні змін до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», що пов'язано з низкою нерозв'язаних нормативних питань, які створюють прогалини у функціонуванні цієї інституції. Наприклад, відсутність законодавчо закріплених механізмів щодо прозорого та обґрунтованого добору працівників, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також критеріїв відсіву кандидатів з можливими конфліктами інтересів, потенційно створюють ситуації

для маніпуляцій при формуванні кадрового складу. Окремо варто наголосити на неповному визначенні функціональних повноважень НАБУ, зокрема щодо міжнародної співпраці, представницької діяльності, витребування майна, одержаного злочинним шляхом. Така правова невизначеність ускладнює координацію дій НАБУ з іншими правоохоронними та міжнародними структурами, що може негативно впливати на ефективність кримінального досудового розслідування в справах корупційного характеру. Крім того, відсутність належного регулювання питань матеріально-технічного забезпечення НАБУ обмежує його спроможність реалізовувати антикорупційні функції на належному рівні, що також є однією з причин зниження якості досудового провадження у кримінальних провадженнях розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень [147].

Контрольно-процесуальні. Однією з причин виникнення та укорінення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є недостатній або формальний судовий контроль за діями органів досудового розслідування, який нерідко демонструє слабкість або навіть імітаційний характер. Насамперед, це стосується етапів, коли приймаються найбільш вагомі процесуальні рішення, зокрема, щодо тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно, надання дозволу на проведення негласних СРД, продовження строків досудового розслідування, обрання чи продовження запобіжних заходів тощо. У низці таких рішень судді залежні від аргументації сторони обвинувачення або не мають достатніх процесуальних важелів для перевірки обґрунтованості поданих клопотань. Крім того, у судовій практиці поширеною є ситуація, коли слідчий суддя обмежується лише формальною перевіркою документів, не здійснюючи належного дослідження фактичних обставин справи. Наприклад, клопотання про арешт майна або продовження строків розслідування розглядаються в умовах процесуального поспіху, часто без залучення сторони захисту або без належного вивчення доказової бази, на підставі односторонньої інформації органів досудового слідства. До того ж у значній кількості випадках, ухвали слідчих суддів є короткими, шаблонними та не містять мотивованого аналізу доводів

сторін – що відкриває шлях до різного роду зловживань із боку сторони обвинувачення.

Поряд із цим, системною проблемою, що генерує корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні, є певний формалізм у діяльності прокурора як процесуального керівника. Хоча прокурор наділений широким спектром повноважень, включно з правом здійснювати нагляд за законністю дій слідчих (детективів), процесуальними рішеннями, додержанням прав і свобод учасників провадження, на практиці така діяльність нерідко носить декларативний або рутинно-процедурний характер. Формалізм проявляється, зокрема, у: погодженні рішень слідчого без реальної оцінки законності та обґрунтованості; автоматичному підписанні процесуальних документів; невтручанні у випадках порушення прав підозрюваного чи інших учасників; відсутності належної реакції на виявлені зловживання – у тому числі ті, що мають корупційну складову. Такий стан речей обумовлений низкою причин: занадто великим навантаженням на прокурорів, що змушує зводити перевірки до формальних процедур; недостатньою відповідальністю за погодження явно сумнівних або незаконних дій; можливими корупційними інтересами самого прокурора, що перетворює функцію нагляду та контролю на інструмент впливу або прикриття.

Фінансово-технічні. Попри позитивні зрушення у сфері забезпечення діяльності правоохоронних органів України, проблема їхнього належного фінансування залишається актуальною і має системний характер. У реальній практиці відсутність достатніх фінансових ресурсів продовжує негативно впливати як на загальну ефективність роботи органів досудового розслідування, так і на якість виконання ними процесуальних обов’язків. Особливо гостро постає питання матеріального забезпечення працівників, зокрема слідчих та дізнавачів, які несуть підвищену правову відповідальність за прийняті рішення, але нерідко перебувають у неспівмірних умовах оплати праці. Низький рівень заробітної платні у поєднанні з надмірними службовими навантаженнями створює потужні передумови для виникнення корупційних практик. Працівники,

які щоденно опрацьовують десятки проваджень, ухвалюють важливі рішення та піддаються психологічному тиску, нерідко опиняються у ситуації, коли можливість зловживання службовим становищем стає способом елементарного виживання або компенсації за недооцінені зусилля. Така ситуація повторює хибні підходи минулих років, коли реформи проводились без належного фінансового підкріплення, а «оптимізація» штату фактично призводила до збільшення навантаження на тих, хто залишився у системі. На сьогодні на одного слідчого може припадати від кількох десятків до кількох сотень кримінальних проваджень, що унеможливлює належну перевірку доказів, оперативне прийняття процесуальних рішень та об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень. У таких умовах підвищення заробітної плати слідчим і дізнавачам має розглядатися не як привілей, а як стратегічний інструмент, спрямований на зміцнення кадрової дисципліни, зниження рівня службових правопорушень і мотивацію до доброчесної професійної поведінки. Крім того, це один із факторів для залучення нових, фахово підготовлених кадрів до системи, яка нині відчуває серйозну нестачу кваліфікованих спеціалістів.

З іншого боку, матеріально-технічна залежність правоохоронних органів від органів місцевої влади створює передумови для виникнення неформальних взаємозв'язків, що мають потенційно корупційний характер. Зокрема, депутати місцевих рад та посадові особи виконавчих органів наділені повноваженнями щодо розподілу бюджетних коштів, у тому числі в частині забезпечення потреб органів правопорядку – таких як надання службового житла, закупівля комп'ютерної, автомобільної техніки, проведення ремонтів адміністративних будівель тощо [1].

У такому контексті формуються взаємозалежні відносини між органами місцевого самоврядування та представниками правоохоронної системи, в яких матеріальна підтримка з боку місцевих бюджетів може «неофіційно» компенсуватися лояльністю чи бездіяльністю з боку керівництва правоохоронних органів. Така ситуація відкриває широкі можливості для неформального обміну преференціями: з одного боку додаткове фінансування,

комфортні умови праці й заохочення для правоохоронців, з іншого толерування порушень з боку представників місцевої влади або не реєстрація кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінальних правопорушень посадовими особами навіть у разі наявності підстав. Відтак, втрачається незалежність та самостійність правоохоронних органів, що суперечить принципам верховенства права й створює асиметрію відповідальності. Для подолання цієї проблеми вкрай важливо впроваджувати прозорі механізми фінансування таких органів, із чітким розмежуванням впливу місцевої влади та забезпеченням належного державного контролю за використанням бюджетних коштів у сфері безпеки та правосуддя.

У контексті протидії корупційним ризикам важливо звернути увагу і на недоліки функціонування зовнішнього фінансового контролю, зокрема системи електронного декларування. Як свідчать результати опитування, проведеного серед представників правоохоронних органів (68% респондентів), у практичній діяльності часто фіксуються технічні та процедурні проблеми, що істотно ускладнюють процес подання декларацій. Зокрема, йдеться про регулярні збої в роботі Єдиного державного реєстру декларацій – «зависання» системи, недоступність електронного ключа через заміну паспорта, незбереження внесених змін, а також неможливість своєчасного доступу до персонального кабінету. Крім технічних труднощів, значну складність становить сам інтерфейс та структура декларацій, яка є надмірно громіздкою і складною для сприйняття. Особи, уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, часто змушені витрачати значний час на опрацювання численних сторінок роз’яснень, щоб правильно заповнити поля декларації відповідно до чинного антикорупційного законодавства. Нерідко виникає потреба в додатковому юридичному консультуванні для тлумачення вимог щодо обсягу та змісту інформації, яку необхідно подати. Ці проблеми справедливо окреслені й у Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, де зазначено, що процедура подання декларацій є обтяжливою для значної частини суб’єктів через низьку поінформованість щодо нормативних вимог, часті технічні збої у функціонуванні реєстру, а також недосконаліть законодавчої бази, що регулює

декларування (проблема 2.4.2) [162].

Таким чином, недоліки системи електронного декларування не лише знижують ефективність фінансового контролю, а й створюють ризики притягнення до відповідальності за формальні порушення, що виникають не з умислу, а з об'єктивної технічної або правової необізнаності. У довгостроковій перспективі це підриває довіру до антикорупційної політики та потребує системного вдосконалення як програмного забезпечення, так і нормативного забезпечення процесу декларування.

У контексті технічних причин корупційних ризиків, необхідно вказати і про те, що недосконаліть цифровізації кримінального провадження теж створює передумови для виникнення таких ризиків, особливо на стадії досудового розслідування, де високий рівень дискреції, як вже було вказано, поєднується з відсутністю ефективного контролю. Попри окремі позитивні зрушення, зокрема запровадження інформаційно-комунікаційної системи досудового розслідування, цифровізація досудових розслідувань залишається технічно обмеженою та не повністю інтегрованою в щоденну діяльність правоохоронців [103].

Як свідчить аналіз наукових досліджень, зокрема праць Д. М. Цехана, цифрові дані як новий тип доказової інформації характеризуються підвищеною технічною вразливістю: вони легко змінюються, копіюються або знищуються, що зумовлює необхідність жорсткого процесуального контролю за їх обігом. Неврегульованість механізмів роботи з такими доказами створює простір для маніпулювання цифровими носіями від приховування до штучної трансформації інформації, що посилює корупційні ризики на етапі досудового розслідування та ускладнює забезпечення їх належної допустимості [214, с. 256-260].

Суттєвими проблемами, які уможливлюють корупційні зловживання, залишаються: відсутність єдиного автоматизованого обліку доказів, що створює передумови для їх приховування, або підміни, особливо в справах із високим корупційним ризиком; відсутність централізованої фіксації всіх процесуальних рішень (зокрема, повідомлень про підозру, клопотань, ухвал), що дозволяє

окремим посадовим особам зловживати дискреційними повноваженнями або свідомо приховувати невигідні СРД. Запровадження системи, яке вже розпочато, є безумовно позитивним кроком у напрямку ефективності, посилення прозорості та підзвітності в досудовому розслідуванні. Однак реалізація цієї системи наразі стикається з численними викликами – як технічними, так і інституційними: неповне охоплення територіальних підрозділів, низький рівень цифрової грамотності кадрів, брак належного інструктажу тощо.

III. *Мікрорівень* причин корупційних ризиків стосується індивідуальних особливостей працівників правоохоронних органів, які впливають на їхню готовність до дотримання або порушення антикорупційних стандартів у процесі досудового розслідування.

Морально-психологічні причини корупційних ризиків в Україні пов'язані передусім із втратою моральних орієнтирів, які раніше визначали етичні межі поведінки в публічній сфері. Цей процес тісно переплітається з тривалою соціально-економічною і політичною нестабільністю, що зумовила зниження антикорупційної мотивації як у суспільстві загалом, так і серед працівників державних інституцій. Значні зміни у світоглядних установках громадян, знецінення норм етики та права, зростання прагматизму й матеріальної зацікавленості у публічній службі – усе це формує середовище, сприятливе для поширення корупційної поведінки [90].

У цьому контексті цілком логічною є позиція Д. М. Цехана та І. В. Гловюка, які звертають увагу, що окремий сегмент правоохоронної діяльності, оперативно-розшукові заходи, унаслідок свого непроцесуального характеру та широкого обсягу ініціативних повноважень працівників оперативних підрозділів об'єктивно формує додаткові передумови для корупційної поведінки, особливо у ситуаціях, коли рішення приймаються без належного зовнішнього контролю та під впливом суб'єктивних чинників. Така слабка врегульованість рамок професійної поведінки, поєднана з особистими морально-психологічними деформаціями, лише підсилює корупційні ризики на рівні окремого працівника [216, с. 345-349].

Зазначені фактори не є вичерпними, проте вони свідчать про те, що індивідуальні корупційні ризики не виникають ізольовано, а є наслідком системного впливу комплексу соціальних, економічних та культурних передумов, які, взаємодіючи між собою, створюють глибоко вкорінені передумови для кримінальних порушень у сфері службової діяльності.

Варто додати, що аналіз результатів соціологічних опитувань свідчить про невисоку морально-психологічну готовність громадян до активної й послідовної протидії корупції, як на загальнонаціональному рівні, так і в межах конкретних галузей, зокрема у сфері правоохоронної діяльності. Це означає, що в суспільній свідомості корупція перестає сприйматися як виключно негативне явище, натомість дедалі частіше визнається як інструмент «ефективного» досягнення цілей або засіб адаптації до реалій. Таке сприйняття формує ментальну толерантність до порушення етичних і правових норм, що, у свою чергу, легітимізує корупційні дії в очах окремих громадян. У практичному вимірі це проявляється в готовності до участі у корупційних відносинах, виправданні таких дій, а іноді – навіть у підтримці корумпованих посадовців, якщо ті забезпечують «результат». Відповідно, менталітет населення відіграє окрему роль у загальному комплексі причин, що зумовлюють виникнення й відтворення корупційних ризиків. Цілком слушною в цьому контексті є позиція І. Б. Медицького, який наголошує, що український менталітет характеризується поблажливим ставленням до корупції, а також схильністю розглядати її не як злочин чи моральне падіння, а як зручний інструмент вирішення побутових і професійних проблем [118]. Означуване сприйняття, без сумніву, підкріплюється відсутністю системного інформування громадськості про реальний стан антикорупційної боротьби, її досягнення та проблеми, що викликає спотворене уявлення про ефективність відповідних інституцій і масштаби самої проблеми.

Відповідний висновок підтверджується і положеннями Антикорупційної стратегії на 2021–2025 рр., де, зокрема, зазначено, що корупційна поведінка на побутовому рівні залишається суспільною нормою, яка не асоціюється з

порушенням етичних чи юридичних стандартів (проблема 2.2.1). Також акцентовано на тому, що громадяни не формують активного суспільного запиту на доброчесність та етичну поведінку публічних службовців, що фактично знижує тиск на систему й унеможливлює ефективний громадський контроль. Крім того, відсутність об'єктивного, неупередженого висвітлення ситуації у сфері запобігання та протидії корупції спричиняє інформаційний вакуум, у межах якого населення не має чіткої уяви про масштаби корупції, її причини та ефективність діяльності антикорупційних органів (проблема 2.2.2) [162].

Отже, низький рівень антикорупційної культури в суспільстві, байдужість або пасивність у ставленні до проявів корупції, відсутність вимоги до доброчесної поведінки з боку влади та брак прозорої комунікації з боку держави – все це створює сприятливе середовище для збереження й розмноження корупційних ризиків, у тому числі й у кримінальному досудовому провадженні. Варто також врахувати специфіку професійної діяльності осіб, уповноважених на проведення досудового розслідування, яка супроводжується значним психологічним навантаженням. Постійна робота в умовах дефіциту часу, висока відповідальність за процесуальні рішення, необхідність оперативного реагування в умовах правової невизначеності – усе це призводить до нервово-психічного виснаження, професійного вигорання та зниження загальної стресостійкості. У таких умовах істотно підвищується вразливість працівника до моральних компромісів, зокрема в ситуаціях, коли виникає тиск, спокуса або загроза. З огляду на це, професія слідчого (дізнавача) потребує не лише високої фахової підготовки, а й розвиненої саморефлексії, емоційної стійкості, відповідального ставлення до моральних принципів, уміння зберігати критичне мислення навіть у напружених умовах.

Відтак підтримуємо позицію О. М. Михальченко, яка наголошує, що до індивідуальних причин вчинення корупційних кримінальних правопорушень слід відносити: морально-психологічний стан особи, зокрема спотворену ієрархію цінностей, моральну нестійкість, жадібність, заздрість; наявність обставин, які стимулюють протиправну поведінку, наприклад: ініціативний

підкуп, шантаж, залежність від іншої особи, що спонукає до протиправних дій, внутрішня атмосфера толерування корупції в організації, або навіть цілеспрямоване провокування працівника до протиправної поведінки [117, с. 356-364; 127].

З огляду на зазначене, причинно-наслідковий ланцюг індивідуальних зв'язків, що зумовлюють виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, можна умовно представити у вигляді послідовної схеми, в якій кожен етап формує підґрунтя для наступного. Така схема включає: 1) умови антисуспільного формування особистості – соціальне середовище, в якому особа формувалась без належної морально-правової орієнтації (наприклад, знецінення правових норм у родині чи найближчому оточенні); 2) наявність антисуспільної спрямованості – закріплені в характері переконання, що суперечать інтересам суспільства та професійній етиці; 3) внутрішні психофізіологічні чинники – індивідуальні особливості особистості, як-от низький рівень самоконтролю, імпульсивність, емоційна нестійкість або підвищена схильність до матеріального збагачення будь-якою ціною; 4) зовнішні обставини – ситуаційні чинники, зокрема прогалини в контролі, тиск керівництва, толерантне ставлення до правопорушень у колективі, фінансові труднощі тощо; 5) мотиви вчинення – усвідомлені або неусвідомлені прагнення до матеріальної вигоди, самоствердження чи уникнення покарання; 6) життєва ситуація – конкретний момент у житті особи, який активізує корупційні наміри, наприклад, термінова потреба в коштах або пропозиція, яка здається безкарною; 7) досягнення результату – безпосереднє вчинення корупційного діяння з подальшим ефектом у вигляді вигоди або уникнення відповідальності [85].

Представлені зв'язки, що зумовлюють виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні дозволяють глибше зрозуміти, як формується корупційна поведінка на рівні окремої особистості. Найбільш небезпечним аспектом цього процесу є поступове викривлення професійної ідентичності, коли працівник, що ухвалює процесуальні рішення з корупційним підтекстом, приходить до внутрішнього виправдання порушення закону.

Відповідна особа мимоволі починає сприймати правові норми як формальність, що не має реальної ваги, а відсутність негайної відповідальності лише зміцнює цю хибну установку. Внаслідок цього порушення закону втрачає для працівника статус винятку і трансформується в звичну, буденну практику. Отримання неправомірної вигоди стає нормалізованим явищем, а професійні етичні цінності – знеціненими. У результаті відданість службовому обов'язку поступається прагненню до особистого збагачення, що, своєю чергою, створює стійке підґрунтя для корупційної діяльності. Своєю чергою, це запускає цикл повторюваної протиправної поведінки, в якому кожен новий випадок корупції лише посилює девіантні орієнтації особи та ускладнює її повернення до доброчесного виконання службових обов'язків.

Отже, узагальнення наведених причин свідчить про те, що саме їх комплексна взаємодія зумовлює виникнення та інтенсивне поширення корупційних кримінальних правопорушень, а також інших пов'язаних із корупцією дій у кримінальному досудовому провадженні. Це, у свою чергу, вимагає впровадження системного, міждисциплінарного підходу до їхнього усунення, який би враховував специфіку механізмів їх формування та характер прояву на різних рівнях (макро-, мезо- та мікро-).

3.2. Засоби усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні

На сучасному рівні державної антикорупційної політики варто виходити з того, що абсолютно подолати корупцію, у тому числі в правоохоронних органах неможливо – можна лише мінімізувати її вплив на життя суспільства [18].

Беззаперечним є те, що в цілому усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні відіграє основну роль у процесі формування правової держави, адже досягнення цієї мети неможливе без системної та цілеспрямованої протидії корупції. Її ефективність визначається зміцненням інституцій держави, удосконаленням нормативно-правової бази,

формуванням чітких пріоритетів, належною організацією профілактичних і процесуальних заходів, а також розслідуванням корупційних правопорушень.

Особливої актуальності набуває це питання в контексті конституційного обов'язку держави забезпечувати безпеку суспільства, підтримання правопорядку, а також захист прав і законних інтересів громадян, органів державної влади, установ та громадських об'єднань [83].

Така діяльність передбачає комплекс взаємопов'язаних за спрямуванням та метою заходів, що реалізуються у рамках єдиної антикорупційної політики.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених питанням подолання корупційних ризиків, все ще відсутнє чітке та усталене розуміння цього виду діяльності як на загальнонаціональному, так і в сфері функціонування правоохоронних органів. Так, В. Д. Гвоздецький, аналізуючи трансформацію адміністративно-правового механізму запобігання та протидії корупції в Україні відповідно до вимог сучасного демократичного розвитку, акцентує увагу на потребі створення нормативно-правових актів, що сприятимуть вдосконаленню дисциплінарної практики та формуванню ефективного режиму протидії корупційним проявам [49, с. 4-23].

Є. В. Невмержицький звертає увагу на доцільність використання такого підходу, як оптимізація чисельності штатних підрозділів центральних органів державної влади, розглядаючи це як один із дієвих напрямів протидії корупції [140].

Натомість, у матеріалах Організації Об'єднаних Націй наголошується, що в контексті боротьби з корупцією основна увага урядів повинна бути зосереджена не стільки на репресивних заходах щодо осіб, які вчинили корупційні правопорушення, скільки на запобіганні таким діянням. Відтак, особливого значення набуває не кримінально-правовий, а превентивний інструментарій, що закріплений переважно в нормах конституційного та адміністративного права, покликаний гарантувати належне функціонування державних інституцій та професійну діяльність їх працівників [178].

Вартим уваги є підхід академіка О. М. Костенка, який у межах концепції «антикорупційних лещат» обґрунтовує, що намагання побороти системну корупцію виключно шляхом удосконалення антикорупційного законодавства чи створенням спеціалізованих інституцій є неефективними. На його думку, жоден нормативний акт і жодна інституція не можуть бути гарантовано захищеними від зловживань у ситуації, коли в суспільстві домінує девіантна соціальна норма, відповідно до якої діяти чесно та у межах закону є економічно або соціально невигідно [93, с. 156-159].

Загалом, в науці та на практиці прийнято виділяти загальні та спеціальні напрямки боротьби з корупцією. Наприклад, до загальних В. В. Кривенко відносить ті механізми, які використовуються при боротьбі з корупцією, загалом у всіх сферах, зокрема:

– формування активної громадської позиції із запобігання корупції. Мова йде насамперед про залучення громади до протидії корупції та запровадження дієвого механізму зворотного зв’язку з громадськістю щодо вчинення посадовими особами корупційних правопорушень. Крім того більшість громадських організацій діють саме на місцевому рівні, що повинно забезпечити більшу їх ефективність;

– удосконалення законодавства у сфері боротьби з корупцією відповідно до міжнародних стандартів. Україна вже давно приєдналася до міжнародного антикорупційного руху, ратифікувавши низку міжнародно-правових документів, однак як показує практика, донедавна законодавчі акти носили скоріше не превентивний, а репресивний характер, оскільки були спрямовані на боротьбу з корупцією, а не на запобігання корупційними проявам;

– підвищення правової культури громадян та формування у них моральної нетерпимості до будь-яких корупційних проявів.

До спеціальних напрямків автор відносить ті, які будуть ефективними лише щодо окремих органів, а саме:

– підвищення зарплатні посадовим особам;

– забезпечення відкритості та прозорості, усунення умов для безконтрольного та довільного прийняття рішень посадовими особами, шляхом інформування громадян про проведену роботу. Якість нормативно-правової бази та вільний доступ громадян до інформації є головними чинниками відкритості;

– розроблення антикорупційних програм на місцевому рівні та створення системи моніторингу за їх дотриманням;

– запровадження позитивної практики антикорупційної експертизи нормативно-правових актів [95].

У цьому контексті також надзвичайно актуальною є позиція, відображена в сучасних міжнародних дослідженнях, відповідно до яких ефективність протидії корупції значною мірою залежить не лише від нормативно-правових та організаційних механізмів, а й від якості інформаційних систем, що забезпечують виявлення, оцінку та моніторинг корупційних ризиків. Зокрема, у роботах, присвячених аналізу діяльності Europol та проєктів SOCTA і SIRIUS, підкреслюється, що впровадження змішаних (кількісно-якісних) методів оцінювання ризиків, стандартизованих підходів до роботи з електронними доказами та уніфікованих міжнародних процедур взаємодії суттєво підвищує здатність державних інституцій попереджати корупційні прояви ще до стадії реалізації злочинного задуму. Такий підхід демонструє, що сучасна антикорупційна політика має спиратися на дані, аналітику та високий рівень інформаційної інтеграції між суб'єктами протидії корупції [5, с. 328-344].

На нашу думку, усі складові елементи профілактики корупційних ризиків, а також рівні реалізації заходів усунення, повинні об'єднуватися стратегічним документом, що охоплює тривалий період часу, як спосіб досягнення окремої складної мети – мінімізації корупційних ризиків. Так, згідно з методикою стратегічного планування на першому етапі необхідно розробити концепцію, а потім – програму та план з реалізації програмних заходів. Останнім кроком є розроблення та прийняття програм і планів на місцевому рівнях (на прикладі цього дослідження на рівні вищого керівництва та середньої ланки керівництва органами досудового розслідування). Нагадаємо, що за роки незалежності в

Україні прийнято та реалізовано чотири державні програми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю та профілактику правопорушень (1993, 1996, 2000, 2006). Головними недоліками зазначених документів вважається декларативний характер більшості їх положень, а також відсутність державного ресурсного забезпечення [42].

На нашу думку, показниками Концепції усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні мають стати: 1) результативні бали в Індексі сприйняття корупції; 2) відповідний показник кількості кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному досудовому провадженні, які розглянуто з постановленням вироку; 3) стан довіри громадян до органів правосуддя та забезпечення верховенства права в суспільстві; 4) прозорий механізм заміщення вакантних посад в правоохоронних органах; 5) дисципліна та стан дотримання професійної етики. Очікувані результати від впровадження нового проєкту: функціонує ефективний механізм усунення корупційних ризиків кримінальному досудовому провадженні, як на законодавчому, так і на виконавчому (практичному) рівнях.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

− формування загальнодержавної системи подолання корупції в правоохоронних органах, яка базується на ефективному довгостроковому плануванні;

− удосконалення кримінального процесуального законодавства та іншого нормативно-правового забезпечення державної антикорупційної політики, імплементація правових засад ЄС з цих питань;

− забезпечення ефективної діяльності, взаємодії та координації суб’єктів;

− установлення та усунення чинників, що обумовлюють виникнення корупційних ризиків;

– забезпечення гарантій прав громадян та безпеки викривачів;

− запровадження єдиних підходів та стандартів до професійної освіти та підготовки працівників правоохоронних органів;

На вирішення усіх поставлених завдань нами пропонується комплекс заходів:

1. *Впровадження дієвих процедур контролю та моніторингу.*

Якщо ще кілька років тому «антикорупційні стратеги» стверджували, що корупція буде подолана, якщо створити НАБУ, САП, НАЗК, антикорупційні суди, то тепер, – після відсутності очікуваних результатів у цих антикорупційних органів, – стверджується дещо інше: що ці органи є неефективними тому, що немає аудиту над ними. На фоні неефективності антикорупційних органів панацеєю вважається запровадження так званого «конкурсного відбору» на посади, пов'язані із протидією корупції, і непропорційно високі зарплати працівникам антикорупційних органів у розрахунку, що це може формувати у них антикорупційну мотивацію.

Запровадження регламентованих стандартів службової поведінки, а також внутрішніх інструкцій щодо типових процесуальних дій дозволяє зменшити рівень дискреційності у прийнятті рішень. Контроль повинен здійснюватися як процесуальними і внутрішніми механізмами – наприклад, через прокурора, керівника органу досудового розслідування чи каналами внутрішньої безпеки, так і зовнішніми – через діяльність Вищої ради правосуддя, Офісу Генерального прокурора, ДБР. Особливу роль у моніторингу повинна відігравати самостійна та незалежна інституція, зокрема, НАЗК [77].

На наш погляд їй необхідно:

– розробити та запровадити процедуру контролю за дотриманням особами, які обіймали в правоохоронних органах посади пов'язані із корупційним ризиком та припинили таку діяльність, обмеження протягом певного періоду щодо працевлаштування ними та вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами – підприємцями;

– визначити критерії для вдосконалення механізму внутрішнього контролю в правоохоронних органах та судовій гілці влади;

– розробити й затвердити єдині критерії та стандарти доброчесності для перевірки співробітників усіх правоохоронних органів та суду, а також здійснення постійного їх моніторингу;

– продовжити заходи з контролю за виконанням Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки із залученням відповідних інститутів громадянського суспільства, зокрема шляхом спеціальної інтерактивної інформаційної системи, яка дасть змогу всім охочим у режимі онлайн контролювати й координувати процес реалізації цієї Програми.

2. *Вдосконалення електронного документообігу та цифровізація процесів.*

Використання програмного забезпечення значно ускладнює можливість приховування слідів зловживань або підробки кримінальних процесуальних документів. Зокрема:

– електронний документообіг забезпечує фіксацію дати, часу, автора кожної процесуальної дії, виключаючи «заднім числом» складені протоколи;

– відеофіксація слідчих (розшукових) дій (особливо обшуків, допитів, вручення підозри) дозволяє здійснювати контроль з боку суду, керівництва органу досудового розслідування та перевірки правомірності зі сторони захисту;

– системи електронного обліку кримінальних проваджень повинні бути інтегровані (адаптовані) з відкритими порталами для контролю за їх рухом та змінами.

Цифровізація кримінального провадження також дозволяє підвищити рівень громадського контролю, що є превентивним механізмом боротьби з корупцією [226, с. 55-67].

3. *Підвищення професійної підготовки дізнавачів, слідчих (дізнаваів, детективів) та прокурорів з питань запобігання корупції та антикорупційної діяльності*.

Запровадження обов’язкових курсів з етики, антикорупційних стандартів, міжнародних вимог (GRECO), а також навчання щодо виявлення та запобігання конфлікту інтересів сприяє формуванню нульової толерантності до корупційної поведінки в кримінальному досудовому провадженні. Особливо важливо –

запровадження тренінгів на прикладі практичних кейсів, що демонструють, як саме відбуваються зловживання та як їм протидіяти [67, с. 78-84].

Як вже було зазначено у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, аналіз кримінальних проваджень, статистичної звітності НАБУ, НАЗК, ДБР, Офісу Генерального прокурора а також матеріалів медіа дозволив виокремити кілька найпоширеніших схем, зокрема:

«Службове прикриття» – домовленості між слідчими та фігурантами кримінальних проваджень щодо навмисного зволікання розслідування або уникнення відповідальності шляхом втрати доказів, не призначення експертиз чи закриття кримінального провадження.

Корупція при ухваленні процесуальних рішень – отримання неправомірної вигоди за рішення про не повідомлення підозри у вчиненні кримінального правопорушення, зміну запобіжного заходу, повернення тимчасово вилученого (арештованого) майна тощо.

Використання процесуальних прогалин – свідоме затягування строків досудового розслідування для подальшого закриття кримінальних проваджень на формальних підставах.

«Інформаційна торгівля» – передача конфіденційної інформації фігурантам проваджень або третім особам в обмін на винагороду тощо.

У зв’язку з чим, необхідне формування чітких, орієнтованих на практику методичних рекомендацій для слідчих, прокурорів та оперативних працівників які дозволять:

– стандартизувати підходи до прийняття основних процесуальних рішень (повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, направлення обвинувального акту до суду тощо);

– мінімізувати основні «дискреції», де можливе зловживання службовим становищем;

– здійснювати внутрішній контроль на основі розроблених індикаторів підозрілої поведінки працівників;

– здійснювати навчання кадрів, орієнтоване на протидію реальним загрозам.

4. *Посилення відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.*

Одним із ефективних запобіжників є невідворотність відповідальності за навіть незначні прояви корупційних діянь. Йдеться не лише про кримінальну, але й адміністративну чи дисциплінарну відповідальність. Важливо впровадити практику: розгляду справ дисциплінарних комісій; оприлюднення даних про кількість звільнених з органів кримінальної юстиції або притягнутих до відповідальності осіб; застосування реального звільнення при повторних порушеннях правил етичної поведінки чи ігнорування конфлікту інтересів. Особливої уваги потребує посилення відповідальності для керівництва, яке не реагує, або не хоче належним чином реагувати на очевидні корупційні ризики у підрозділах правоохоронних органів [51, с. 134-142].

5. *Громадський контроль і залучення медіа*.

Окремим важливим напрямом є підвищення ролі громадськості в контролі за діями працівників органів розслідування й суду. Доречно розвивати співпрацю з населенням та медіа, шляхом підписання відповідних Угод та Меморандумів з громадськими організаціями, телеканалами, газетами тощо. Результатом такої діяльності буде формування позитивної громадської думки як засобу аналізу й оцінки ефективності державного управління. У цьому відношенні важлива роль належить формуванню показників та індикаторів їх проведення, що у такий спосіб засвідчувало б прозорість та підзвітність державної влади інститутам громадянського суспільства [203; 138].

Попри те, що громадські організації та медіа не можуть замінити державні інституції, саме їхня активна участь здатна спонукати відповідні органи до належного виконання функцій. Особливу роль у цьому процесі відіграють незалежні медіа. Саме неупереджена журналістика забезпечує основу для громадського контролю, аналітичної оцінки діяльності правоохоронних органів, а також відкритого обговорення державної антикорупційної політики.

В умовах активної взаємодії органів досудового розслідування і інститутів громадянського суспільства виникають реальні можливості для налагодження ефективного суспільного діалогу, сприяння демократичним перетворенням та забезпечення участі громадськості у формуванні державної політики. Це також створює передумови для реалізації права громадян на доступ до публічної інформації та забезпечення її відкритості, що є ключовим чинником у протидії корупційним ризикам в органах досудового розслідування. Погоджуючись із науковою позицією О. В. Скочиляс-Павлова, необхідно зазначити, що виключно репресивні заходи, зосереджені на застосуванні санкцій, не забезпечують довготривалої ефективності. Як свідчить міжнародний досвід, результативність антикорупційної політики досягається шляхом комплексного поєднання примусових, запобіжних і просвітницьких механізмів, що потребує синергії між державою та суспільством [196, с. 27-33; 119].

На нашу думку, особливу увагу необхідно приділити створенню умов, за яких громадяни матимуть не лише технічну, а й мотиваційну можливість повідомляти про корупційні правопорушення, зловживання службовим становищем, порушення прав людини з боку працівників органів досудового розслідування. Такий підхід дозволить: оцінити реальний масштаб поширення корупційних явищ; ідентифікувати ключові механізми та умови виникнення корупції; розробити практичні заходи правового та організаційного захисту заявників; сформувати ефективну модель реагування на повідомлення про корупцію. У розрізі цього зазначимо, що надання правозахисним організаціям можливості подавати скарги на слідчих/прокурорів, участь у дисциплінарних комісіях, а також системна робота журналістів-розслідувачів є важливим превентивним елементом [9].

Водночас, самим медіа не слід зосереджуватись суто на негативному висвітленні поточного стану проблем в роботі органів досудового розслідування. На нашу думку, варто активніше висвітлювати і позитивні аспекти та здобутки, зокрема, щодо боротьби з корупцією чи розкриття кримінальних правопорушень.

Необхідно додати, що соціально-психологічна та просвітницька сфери пересікається у площині забезпечення високої моральної свідомості членів суспільства, сприйняття ними суспільних цінностей та вироблення позитивних установок. Перед подібними заходами, як відмічає М. І. Мельник, ставиться складна задача укріплення моральних і психологічних засад законослухняних громадян, перешкоджання розвитку корупційного мислення осіб, які схильні до вчинення корупційних злочинів, а також зміна кримінального способу мислення осіб, які вже вчиняли такі злочини. Відтак, специфікою соціально-психологічних засобів усунення корупційних ризиків є направленість їхнього впливу не тільки на об'єктивні умови суспільного життя, але й на суб'єктивні ознаки та властивості особистості. Зазначене передбачає, виховання у громадян високих моральних цінностей і соціально орієнтованих психологічних установок й виправлення існуючих моральних деформацій. При цьому, більш складним завданням для таких заходів вбачається забезпечення перегляду відношення суспільства до корупції, що певною мірою ускладнюється особливостями суспільного менталітету, зокрема, здебільшого позитивним, або ж нейтральним ставленням населення до корупції [121; 224].

З метою розширення практики викриття корупційних правопорушень і заохочення потенційних викривачів до активних дій, доцільним є чітке та доступне інформування громадськості щодо наявних каналів для подання повідомлень, а також гарантій правового захисту таких осіб. Оскільки готовність особи повідомляти про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» значною мірою залежить від рівня обізнаності про власні права, обов'язки та гарантії, працівникам органів державної влади слід надавати інформацію про те, що вони або члени їхніх сімей не можуть бути звільнені, примушені до звільнення, притягнуті до дисциплінарної відповідальності або зазнати інших негативних наслідків (переведення, погіршення умов праці, відмова у просуванні по службі, зменшення заробітної плати тощо), а також не можуть піддаватися загрозам таких наслідків у зв'язку з розголошенням ними фактів корупційної діяльності інших осіб. Інформацію такого змісту

рекомендується розміщувати на офіційних веб-сайтах установ, а також на інформаційних стендах, де слід вказувати права та обов'язки працівників у разі виявлення ознак порушення антикорупційного законодавства [57].

Попри це, на сьогодні у суспільстві інформаторство часто сприймається негативно – як морально сумнівне або засуджуване явище. Наразі в Україні реалізується інформаційна кампанія, спрямована на подолання такого упередженого ставлення до повідомлень про корупцію. Ініціаторами цієї ініціативи виступили Transparency International Україна у співпраці з Біржею соціальної реклами та проєктом «Об'єднуємося заради реформ». Їхня діяльність акцентує увагу на тому, що в більшості країн світу інститут викривачів сприяє істотному зменшенню рівня корупції. Проте, відповідно до соціологічних даних, близько 74% українців утримуються від повідомлення про факти корупції. У межах кампанії в публічному просторі розміщено численні білборди та сітілайти із закликами дізнатися більше про права викривачів на сайті anticorruption.in.ua, де функціонує спеціальний онлайн-розділ для надсилання повідомлень і документів, що підтверджують факти корупції. Розслідування на основі наданої інформації здійснюються під контролем Transparency International Україна, а резонансні справи передаються до медіа для публічного розголосу [8].

6. *Регулярна ротація кадрів.*

Сучасні виклики і загрози, які постали перед антикорупційною сферою, актуалізують передусім необхідність злагодженої та системної антикорупційної діяльності у всіх сферах, послідовного втілення принципу доброчесності для працівників усіх структур органів державної влади. Основним завданням профілактики корупції є створення такої системи соціальних зв'язків, за якої істотно (до мінімуму) зменшується імовірність виникнення ситуацій корумпування службовців. Іншими словами, йдеться про створення сприятливих умов для чесного і законного виконання службовцями своїх службових обов'язків і несприятливих умов для зловживання цими особами своїми службовими повноваженнями. Результатом виконання такого має стати створення системи, яка, з одною боку, передбачає дієві стимули до правомірної

поведінки, з іншого – істотно обмежує для осіб, уповноважених на виконання функцій держави, можливість зловживати владними повноваженнями в корисливих та інших особистих чи корпоративних інтересах. Вона робить корумповану поведінку соціально невигідною [57].

У розрізі здійснюваного дослідження, важливим є заходи організаційного характеру, а саме: 1) дотримання правил підходу та розміщення кадрів, що ґрунтується на конкурсній основі; 2) введення обов'язкових спеціальних перевірок кандидатів на зайняття посад; 3) удосконалення системи спеціальних обмежень, встановлених для службовців, з метою запобігання конфлікту інтересів; 4) введення практики обов'язкової ротації керівництва; 5) чітка регламентація процедури прийняття управлінських рішень; 6) обов'язків розгляд на засіданнях міністерств і відомств питань щодо виконання законодавства про боротьбу з корупцією; 7) встановлення адміністративної відповідальності посадових осіб органів за ухилення від реагування на критичні виступи медіа; 8) врегулювання на законодавчому рівні механізму політичного й управлінського лобізму [176].

Зазначений підхід у тому числі й ґрунтується на принципах неперервного оновлення службового середовища, руйнування сталих неформальних зв'язків та зниження ймовірності «зрощування» правоохоронців з представниками кримінального середовища чи «місцевих еліт». Основні антикорупційні переваги ротації: перешкоджання формуванню сталих корупційних «мереж» на місцях.

Тривале перебування слідчого, прокурора чи оперативного працівника в одному підрозділі (особливо на районному рівні) часто призводить до виникнення неформальних зв'язків із певними особами (підприємцями, представниками органів місцевого самоврядування). Ротація порушує ці зв'язки, ускладнюючи процес «вбудовування» працівника в корупційні схеми, або інші домовленості.

Переміщення співробітників стимулює постійне підвищення кваліфікації, адаптацію до нових умов, зменшує рутину та втрату мотивації. Це особливо актуально в умовах розслідування тяжких та особливо тяжких, багатоепізодних

злочинів. Практичні рекомендації щодо реалізації системи ротації: 1) впровадження єдиного стандарту кадрового ротаційного планування, який би регламентував строки та підстави для переміщення (наприклад, кожні 3–5 років); 2) забезпечення балансу між ротацією та стабільністю – щоб не допустити втрати досвідчених кадрів, їх слід переводити у межах суміжних напрямків або територій із врахуванням фахової специфіки; 3) врахування особистих обставин працівників під час ротації (соціальні гарантії, родина, житло); 4) забезпечення прозорості у відборі посад та уникнення вибіркового переведення (використання ротації як покарання дискредитує саму ротацію як засіб усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні).

7. *Використання поліграфа під час добору або просування по службі осіб в органах досудового розслідування.*

Поліграф – технічний засіб, що фіксує психофізіологічні реакції людини на контрольні запитання, з метою оцінки правдивості відповідей. У світовій практиці поліграф використовується в структурі безпеки, зокрема – в правоохоронних органах та службах із підвищеним рівнем допуску до конфіденційної інформації. НАБУ, ДБР та СБУ, на відміну від окремих органів Національної поліції вже використовують поліграфне тестування як обов'язковий етап: при прийомі на роботу до оперативних та аналітичних підрозділів; під час службових перевірок; при розгляді питань просування по службі. Зокрема, у ДБР створено окремий підрозділ поліграфного контролю, який діє відповідно до затвердженої інструкції [134].

Тестування дозволяє: 1) виявити потенційно ризиковані зв'язки (з кримінальним середовищем, родичами, корумпованими особами); 2) знизити ризик «вбудовування» у систему працівників із прихованими намірами зловживання повноваженнями; 3) зменшити можливість маніпулювання даними у документах; 4) перевірити кандидата на предмет надання неправдивої інформації щодо доходів, активів, службових стосунків тощо. За даними НАБУ, у понад 70% випадків використання поліграфа як допоміжного інструменту при

доборі співробітників допомогло виявити факти, які не були виявлені в ході стандартної перевірки та співбесіди [74].

Попри переваги, використання поліграфа має низку важливих обмежень, а саме: поліграф не є доказом у кримінальному провадженні, результати мають рекомендаційний характер; застосування є добровільним, із дотриманням прав людини та правил етичного опитування; ризик хибнопозитивного або хибнонегативного результату залежить від кваліфікації поліграфолога; використання поліграфа не повинно замінювати системний підхід до оцінки доброчесності: його слід поєднувати з аналізом стилю життя, антикорупційною перевіркою, оцінкою службової репутації.

8. *Підвищення заробітної плати та соціальних гарантій для слідчих та осіб уповноважених на здійснення дізнання з одночасним посиленням контролю за доброчесністю.*

Питання матеріального забезпечення працівників правоохоронних органів, зокрема слідчих та осіб, уповноважених на здійснення дізнання, теж є ключовим у контексті запобігання корупційним проявам. Низький рівень заробітної плати традиційно вважається одним із найбільших чинників, що спонукає працівників правоохоронних органів до пошуку нових джерел доходу. Згідно з аналітичними матеріалами НАЗК, фінансова нестабільність корелює з рівнем толерантності до корупції серед працівників сектору правопорядку [139]. Працівник, який відчуває постійну матеріальну нестачу, опиняється в ситуації внутрішнього конфлікту між службовим обов’язком і виживанням, що ставить під загрозу неупередженість досудового розслідування.

Позитивний вплив соціального пакету проявляється у зміцненні мотивації та зниженні кадрової плинності. Працівники, які мають доступ до житла, медичного страхування, додаткових відпусток, різного роду компенсацій, демонструють вищу службову лояльність і меншу схильність до зловживань. За даними моніторингу Рахункової палати, рівень звільнень серед працівників органів досудового слідства без доступу до соціальних гарантій був удвічі вищим [180].

Крім того, соціальна підтримка зменшує залежність працівника від зовнішніх неформальних впливів (вплив родичів, заможних фігурантів тощо). Однак, матеріальні стимули мають бути доповнені дієвими механізмами контролю. Це передбачає запровадження регулярних перевірок доброчесності, електронного моніторингу способу життя, застосування поліграфів, оцінювання відповідності витрат доходам. Ефективною вважається модель із залученням незалежних органів контролю, які діятимуть у межах чітких правових процедур і з дотриманням стандартів прав людини [201]. Контроль не повинен бути каральним, а радше – запобіжним і регулювальним. Лише поєднання належної оплати праці та постійного моніторингу доброчесності здатне забезпечити зменшення корупційних ризиків в органах досудового розслідування. У разі, якщо підвищення зарплати не супроводжується контролем, це не гарантує зміни в мотивації; натомість суворий контроль без належної оплати створює демотивацію та знецінення служби. В умовах реформування сектору безпеки та правопорядку синергетичний підхід має бути в основі кадрової політики.

9. Покращення умов праці, з метою мінімізації «побутових» стимулів до корупційної поведінки.

Одним із важливих, але часто недооцінених факторів, що впливають на виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, є умови праці працівників органів досудового слідства та дізнання. Неналежний стан робочих приміщень, брак елементарного технічного забезпечення, нестача канцтоварів, питної води, транспортних засобів, пального, створюють додаткове навантаження, породжують незадоволення та побутову фрустрацію. Такі умови, у поєднанні з наднормовою працею і відповідальністю, формують приховану мотивацію до корупційної поведінки, зокрема у вигляді прийняття «подяки» за спрощення процесу, пришвидшення розгляду справ або уникнення службових ускладнень [137].

На практиці нерідко фіксується ситуація, коли працівник змушений використовувати особисті кошти для заправки службового авто, купівлі паперу, ремонту техніки тощо [180].

Подібна ситуація спричиняє формування так званої «побутової легітимізації» корупції – коли працівник внутрішньо виправдовує дрібні зловживання тим, що «держава не створила умов для ефективної роботи». Це послаблює межу між професійною етикою та допустимими відхиленнями, що відкриває простір для системних правопорушень. Покращення умов праці має включати не лише естетичні чи базові побутові зручності, а й повноцінне матеріально-технічне забезпечення: сучасну комп'ютерну техніку, транспорт, доступ до баз даних, оперативний зв'язок, якісні канцелярські товари, зони відпочинку. Законодавче підкріплення таких стандартів у вигляді мінімально визначених вимог до умов праці в органах досудового розслідування дозволить сформувати належне середовище, яке виключає потребу «дотягувати» власним коштом або пошуку спонсора.

10. *Ініціювання змін до КПК України*.

Удосконалення нормативно-правової бази є невід'ємним кроком для мінімізації корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні. Відповідні зміни повинні бути спрямовані на уточнення процедур, де найбільш імовірні корупційні зловживання (наприклад, закриття провадження, обрання запобіжного заходу, призначення експертизи тощо); запровадження обов'язкової відеофіксації проведення будь-яких процесуальних дій (за виключенням невідкладних випадків, пов'язаних із запобіганням кримінальним правопорушенням, або безпосереднім переслідуванням осіб, які їх вчинили тощо); запровадження механізмів автоматизованого розподілу кримінальних проваджень тощо.

Однак, насамперед, варто вказати на те, що питання правового статусу детектива залишається предметом активних наукових дискусій. Зокрема, невизначеною залишається його правова регламентація як суб'єкта оперативно-розшукової діяльності [218, с. 145–148]. Чинне законодавство не містить чіткого визначення поняття «детектив», не встановлює коло осіб, які можуть займати цю посаду, не окреслює обсяг повноважень та не дає уніфікованого тлумачення, що саме слід розуміти під «детективною діяльністю». Таким чином, нормативне

закріплення відповідного правового статусу є фрагментарним і неузгодженим. На думку низки експертів, подібні законодавчі новації суперечать концептуальним засадам досудового розслідування, відповідно до яких реалізація слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій покладається виключно на слідчого (ст. 40 КПК України), тоді як оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України) мають право здійснювати такі дії лише за наявності письмового доручення слідчого або прокурора [73; 62].

Згідно з положеннями Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», директор центрального апарату та керівники територіальних управлінь НАБУ відповідають за організацію діяльності відповідних підрозділів (п. 2 ч. 1 ст. 8, п. 1 ч. 2 ст. 9) [169].

Подібні управлінські повноваження також належать і керівникам інших структурних одиниць Бюро. Основне завдання будь-якого управлінця у сфері державного управління полягає в тому, щоб створити належні умови для ефективного виконання працівниками покладених на них завдань. Таким чином, результативність роботи як центрального апарату, так і територіальних підрозділів НАБУ значною мірою залежить від ефективної реалізації управлінських функцій.

Попри те, що чинним законодавством прямо не передбачено обов'язків щодо запобігання та недопущення корупційних проявів у внутрішній діяльності НАБУ, ці функції є невід'ємною частиною повноважень кожного керівника. Саме на керівниках органу покладено відповідальність за формування інституційної культури та підтримання такого внутрішнього середовища, у якому виключається можливість розвитку корупційних практик. При цьому превентивна антикорупційна діяльність щодо підлеглих співробітників реалізується, здебільшого, в морально-етичній площині – через особистий приклад, профілактичні заходи, роз'яснювальні бесіди, мотивацію до формування нульової толерантності до проявів корупції.

Окрім організаційних функцій, керівники НАБУ також виконують і правову роль, виступаючи суб'єктами нормотворення в межах повноважень.

Вони мають право видавати накази, розпорядження, у тому числі нормативного та індивідуального характеру. Наприклад, процедура проведення службового розслідування щодо працівника НАБУ регламентується наказом Директора НАБУ, яким оформлюється саме розслідування, а також погоджується його висновок (пп. 4, 9 Інструкції про порядок проведення службового розслідування стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України, затвердженої наказом НАБУ від 26 жовтня 2015 р. № 4) [164]. Такі правові документи мають безпосередній стратегічний вплив на забезпечення ефективності роботи Бюро, оскільки саме від їх змістовної наповненості, об'єктивності та правової зваженості залежить стан протидії корупції в межах цієї інституції [84].

Удосконалення нормативно-правової бази також є невід'ємним кроком для мінімізації корупційних ризиків у процесі затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину та вибору запобіжних заходів.

На нашу думку, з метою усунення корупційних ризиків під час затримання особи без рішення суду необхідно внести наступні законодавчі зміни у змісті ст. 208 КПК України, шляхом визначення критеріїв, за якими буде з'ясовуватися «безпосередність» («щойність») затримання, враховуючи наявність конкретно визначених обставин, а саме:

Визначення часового проміжку. Встановлення чітких вимог щодо того, який проміжок часу після вчинення злочину вважається «невеликим», що допоможе визначити, чи було затримання проведено безпосередньо після його вчинення. *Обставини вчинення*. Врахування факторів, як-от наявність зорового контакту чи сенсорного сприйняття між особою, яка здійснює затримання та підозрюваним. *Психологічне сприйняття «невідкладності»*. Важливим аспектом є врахування особистого сприйняття особи, яка проводить затримання, стосовно невідкладності затримання, яке включає в себе оцінку ситуації, можливість втечі підозрюваного, його поведінку та інші фактори, які можуть вплинути на рішення про затримання. Запропоновані зміни до ст. 208 КПК України, які включають визначення чітких критеріїв для затримання осіб без рішення суду, сприятимуть

забезпеченню правової визначеності та захисту прав людини. Встановлення конкретних часових меж та умов, за якими затримання вважається обґрунтованим, зменшить ризик свавільних затримань та зловживань з боку правоохоронних органів. Відповідне удосконалення законодавства сприятиме створенню більш справедливої та прозорої системи, яка врівноважуватиме потребу ефективного розслідування злочинів з непорушністю основних прав і свобод громадян.

Поряд із цим, необхідно розробити і конкретні критерії, які дозволять забезпечити об'єктивність і прозорість у виборі запобіжних заходів [126, с. 127-128]. По-перше, важливо враховувати ступінь тяжкості кримінального правопорушення. Закон має чітко визначати, для яких категорій злочинів застосовується кожен запобіжний захід. Наприклад, для тяжких та особливо тяжких злочинів має пріоритетно розглядатися тримання під вартою. По-друге, критерії мають оцінювати ризик втечі підозрюваного, включаючи наявність закордонних зв'язків або доступ до значних фінансових ресурсів. По-третє, необхідно враховувати ризик впливу на свідків чи потерпілих, що забезпечить належну ізоляцію підозрюваного у випадку можливого тиску на учасників кримінального процесу. По-четверте, слід враховувати суспільну небезпеку підозрюваного: якщо особа становить загрозу, доцільно обирати поміж найсуворіших запобіжних заходів, що забезпечують належний контроль, як-от тримання під вартою або цілодобовий домашній арешт.

Уніфікація нормативної бази та запровадження зазначених критеріїв повинні створити прозору систему, яка обмежить можливість суб'єктивного трактування закону та зменшить ризик корупційних впливів, що дозволить не лише покращити об'єктивність і обґрунтованість судових рішень, але й підвищить довіру громадськості до системи правосуддя [162].

Водночас, стандартизація розміру застави є необхідним кроком для зменшення корупційних ризиків у процесі кримінального досудового правосуддя. Запровадження чітких та прозорих критеріїв забезпечить об'єктивність і послідовність у визначенні розміру застави, що сприятиме

запобіганню суб'єктивним рішенням та зловживанням. Перш за все, визначення застави має базуватися на тяжкості злочину: для тяжких злочинів, необхідно передбачити застосування вищого розміру застави, що створить відповідний бар'єр для можливих повторних правопорушень та забезпечить належний захист суспільних інтересів. Крім цього, розмір застави повинен враховувати матеріальний стан підозрюваного, щоб не створювати привілеїв для осіб із значними фінансовими можливостями. Такий підхід сприятиме забезпеченню принципу рівності перед законом, незалежно від соціального статусу або фінансового становища. Важливим критерієм при визначенні розміру застави, також необхідно визначити – оцінку ризику ухилення від правосуддя, яка включатиме ймовірну можливість підозрюваного залишити країну або вплинути на свідків. Відтак на підставі вказаних критеріїв на законодавчому рівні, доцільно розробити та впровадити електронну систему для обчислення розміру застави. Це дозволить автоматизувати процес та мінімізувати вплив людського фактору, що матиме своїм наслідком суттєве зменшення можливості для маніпуляцій. Така система може інтегруватися з державними реєстрами та базами даних, що містять інформацію про кримінальні правопорушення, матеріальний стан, зокрема інформація з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків про джерела/суми нарахованого доходу, утриманого та сплаченого податку та військового збору, Пенсійного Фонду України та інші характеристики підозрюваного.

Отже, впровадження електронної системи, дозволить усунути вказаний корупційний ризик та надасть можливість суб'єктам кримінального провадження автоматично визначати розмір застави, який буде об'єктивним і забезпечить на належному рівні виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків [163].

Своєю чергою, підвищення рівня відповідальності за зловживання дискреційними повноваженнями вимагає запровадження більш суворої правової та етичної регламентації, а також розробки системи спеціалізованого моніторингу та оцінки. Одним із можливих рішень є вдосконалення чинного

законодавства щодо відповідальності суддів та працівників правоохоронних органів шляхом запровадження адміністративної чи в окремих випадках кримінальної відповідальності за недобросовісне виконання службових обов'язків. Важливою складовою цього процесу має стати незалежний аудит прийнятих процесуальних чи судових рішень на предмет аномального відхилення від норми чи наявності корупційних ризиків, а також нормативний перегляд кваліфікаційних вимог для суддів, прокурорів та слідчих, де до уваги братимуться їхні попередні професійні результати, наявність будь-яких дисциплінарних чи інших порушень законодавства. Використання такого спеціалізованого програмного забезпечення для виявлення потенційних аномалій у судовій практиці дозволить ефективніше ідентифікувати випадки можливих зловживань та забезпечити подальший незалежний аналіз. У довгостроковій перспективі це програмне забезпечення сприятиме формуванню цілісної, прозорої системи правосуддя, що відповідатиме принципам законності, верховенства права та мінімізує вплив людського фактора на результати розгляду кримінальних проваджень. Крім того, необхідно запровадити незалежний механізм розслідування та оцінки діяльності слідчих, прокурорів та суддів, що передбачатиме залучення представників громадськості, академічних інституцій та антикорупційних органів, що сприятиме посиленню підзвітності та об'єктивності в правозастосовчій діяльності останніх [167].

З іншого боку, щоб забезпечити ширшу участь громадських організацій у процесі нагляду за судовими рішеннями, необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, слід розглянути можливість офіційного залучення представників інститутів громадянського суспільства до спостереження за судовими справами, пов'язаними із обранням запобіжних заходів. Такий підхід сприятиме посиленню підзвітності та прозорості дій суддів і прокурорів, знижуючи ризик можливих зловживань або неправомірного впливу. Для підвищення прозорості ухвалення рішень, що стосуються запобіжних заходів, необхідно внести зміни також до КПК України. Зокрема, варто запровадити обов'язковість публікації судових рішень у справах,

пов’язаних із обранням запобіжних заходів, з детальним обґрунтуванням підстав для їх застосування. Це передбачатиме публікацію в Єдиному державному реєстрі судових рішень повного тексту рішень, включаючи аргументацію щодо вибору конкретного запобіжного заходу. Така практика дозволить громадськості здійснювати ефективний контроль за обґрунтованістю таких документів, що підвищить довіру до судової системи та сприятиме зниженню корупційних ризиків завдяки підвищенню рівня відкритості та прозорості.

Необхідно також додати, що з метою усунення корупційних ризиків під час визначення підслідності кримінальних правопорушень та недопущення порушення територіальної юрисдикції при визначенні органу досудового розслідування необхідно внести наступні законодавчі зміни: 1) у змісті ст. 218 КПК України передбачити положення про те, що спори про підслідність має вирішувати слідчий суддя; 2) у змісті ст. 303 КПК України встановити можливість оскарження рішення про визначення підслідності на стадії досудового розслідування. Такі зміни дозволять забезпечити прозорість та об’єктивність визначення підслідності, мінімізувати корупційні втручання та зловживання. Залучення слідчого судді для вирішення спорів про підслідність забезпечить незалежну та неупереджену оцінку обставин кримінального провадження та дозволить запобігти потенційним конфліктам інтересів між різними органами досудового розслідування. Крім того, можливість судового оскарження рішень про визначення підслідності сприятиме додатковому контролю за законністю і обґрунтованістю їх прийняття на стадії досудового розслідування.

Таким чином, усунення корупційних ризиків у досудовому провадженні можливе лише за умови комплексного підходу: від змін в освіті та суспільній свідомості до змін законодавства і технологічної модернізації роботи органів досудового розслідування.

Висновки до розділу 3

1. Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні мають багатофакторну природу. Одним із основних чинників, що їх зумовлюють, є недосконаліть нормативно-правового регулювання, зокрема нечіткість формулювань у КПК України щодо меж повноважень слідчого, прокурора та слідчого судді. Це створює широке поле для зловживання правом, ухвалення рішень на власний розсуд без належного обґрунтування та забезпечення балансу інтересів. Такі диспропорції між владними можливостями процесуальних осіб і слабкими механізмами контролю за їх діями підвищують ймовірність корупційної поведінки, зокрема в умовах високої навантаженості та недостатньої мотивації доброчесної служби.

Іншим визначальним джерелом корупційних ризиків є внутрішня організаційна культура правоохоронних органів, що часто базується на негласних практиках кругової поруки, корпоративної закритості та вибіркового підходу до виконання службових обов'язків. Наявність «недоторканих» фігур, політичне прикриття, залежність від керівництва та низький рівень заробітних плат (особливо на рівні районних слідчих відділів чи відділень) – усе це створює підґрунтя, де правові норми відступають перед інтересами інституційного виживання, або особистої вигоди. Не останню роль відіграє і кадровий чинник: відсутність системної підготовки осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування щодо доброчесності, внутрішньої етики, а також неефективність перевірок доброчесності, декларацій, психологічного тестування, у тому числі й взагалі відсутність перевірки на поліграфі при прийомі на службу. Таким чином, корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні є не випадковим поясненням «людського фактора», а системною вадою управлінської, правової та правоохоронної архітектури досудового розслідування.

2. Розробка ефективних засобів усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує нормативно-правові, організаційно-

управлінські, технологічні та етичні аспекти. Насамперед потребує перегляду концепція кримінального процесу в частині визначення дискреції. Доцільним є запровадження стандартизованих рішень для типових ситуацій (наприклад, алгоритмів щодо повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, або закриття провадження), що унеможливлюють будь-які маніпуляції. Підкреслено важливість подальшого вдосконалення інформаційно-комунікаційної системи досудового розслідування, зокрема, повної цифровізації кримінального процесу задля мінімізації людського втручання – зокрема автоматизованого розподілу кримінальних проваджень, аудиту дій користувачів у ЄРДР, відкритого моніторингу строків розслідування та ухвалених рішень.

Крім кримінальних процесуальних і технічних заходів, особливу увагу слід приділити підвищенню доброчесності органів досудового розслідування. Це передбачає посилення внутрішнього контролю, запровадження індикаторів ризикованих кримінальних процесуальних рішень (в міжнародній практиці це більш відомо як red flags), а також поглиблення співпраці з громадськістю та медіа. Паралельно з цим всім, звісно потрібно і створити належну матеріально-технічну базу в органах досудового розслідування, у тому числі й переглянути посадові оклади та соціальний пакет гарантій для працівників та членів їх сімей, передусім, для осіб які надмірно працюють та в особливо важливих справах. У перспективі позитивний ефект матиме також переорієнтація професійної освіти правоохоронців з повним акцентом на етичні стандарти, психологічну стійкість та антикорупційну культуру. Усе це повинно сприяти формуванню правового середовища, де корупційні зловживання будуть не лише недопустимими, а й фактично неможливими.

Основні результати розділу опубліковані у працях [29; 34; 36; 31; 35; 33; 30].

ВИСНОВКИ

У **дисертаційній роботі** вирішено наукове завдання щодо системного дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. За результатами дослідження сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції, основними з яких є такі:

1. Наявні наукові розробки щодо корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні потребують оновлення з огляду на динамічні зміни кримінального процесуального законодавства, трансформацію практики досудового розслідування та зростання вимог до доброчесності правоохоронних органів. Значна частина раніше сформульованих підходів втратила актуальність в умовах воєнного стану, реформування інституцій сектору безпеки та оборони, а також підвищення стандартів прозорості й підзвітності у сфері кримінального досудового провадження. У цих умовах постала необхідність переосмислення природи корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, їх структури, причин виникнення й механізмів прояву на етапах кримінального досудового провадження.

Існує запит не лише на теоретичне, але й на практико-орієнтоване дослідження корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, що враховує сучасні виклики правозастосовної діяльності, міжнародні зобов’язання України та нові форми прояву корупції. У контексті євроінтеграційного курсу держави важливими стають розроблення ефективних інструментів ідентифікації, класифікації та раннього виявлення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, а також створення цифрових і процедурних механізмів їх усунення. Саме ці завдання формують підґрунтя для удосконалення кримінального процесуального законодавства й практики досудового розслідування.

2. Поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» визначається як сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, що здатні прямо чи опосередковано впливати на об’єктивність, неупередженість і законність

діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших зацікавлених осіб, створюючи потенційну можливість здійснення недоброчесної діяльності в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру.

Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні виникають не лише внаслідок недосконалості нормативно-правового регулювання, а й через поєднання правової невизначеності, організаційно-управлінської неефективності та впливу людського чинника. У цьому контексті важливо підкреслити, що корупційний ризик — це не сам факт зловживання, а передумова, яка створює можливість для його виникнення.

Ознаки цього поняття дозволяють виокремити низку ключових характеристик: потенційність, системність, вразливість та здатність впливати на результат кримінального провадження. Корупційні ризики не є усталеною чи універсальною категорією — їх наявність, інтенсивність та механізми прояву змінюються залежно від етапу досудового розслідування, статусу учасника кримінального провадження та інституційної культури органу, уповноваженого на його здійснення. Ефективне усунення корупційних ризиків і загальне запобігання корупційним проявам починаються не з моменту їх виявлення, а з формування дієвої системи антикорупційного менеджменту в правоохоронних органах України.

3. Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні можуть бути класифіковані за такими критеріями: етап провадження, суб’єкт прийняття процесуальних рішень, форма прояву ризику та рівень його впливу на перебіг і результати досудового розслідування. Такий підхід дає можливість упорядкувати різновиди корупційних ризиків і сформувати матрицю ризиків, що може застосовуватися для антикорупційного аналізу та виявлення вразливостей кримінального досудового провадження.

Приховані (латентні) форми корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні становлять окрему групу, адже вони не відображаються в офіційній статистиці, але проявляються на практиці. До них

належать: ухвалення формально законних, але фактично упереджених процесуальних рішень; маніпулювання процедурою повідомлення про підозру; тиск на судових експертів або свідків; вибіркове або необ'єктивне проведення досудового розслідування. Урахування латентних ризиків є необхідним для формування дієвих профілактичних механізмів, адаптованих до суб'єктів кримінального провадження та особливостей процесуальних процедур.

4. Етап внесення відомостей до ЄРДР є однією з основних точок формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Саме на цьому етапі визначається подальший перебіг кримінального досудового провадження – від його реального початку до можливого ігнорування процесуальних дій чи фактичного «зупинення» провадження. Практика підтверджує, що значна частина порушень прав потерпілих та інших учасників процесу виникає саме через необґрунтовану відмову у реєстрації кримінальних правопорушень або штучне зволікання з внесенням відомостей до ЄРДР.

У зв'язку з цим, у дослідженні обґрунтовано необхідність посилення прозорості цього етапу шляхом автоматизації обліку звернень, фіксації подання заяв та впровадження автоматизованого розподілу матеріалів. Оперативне реагування на бездіяльність службових осіб у поєднанні зі створенням цифрових інструментів контролю здатне ефективно запобігати корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні.

5. Етап кримінального досудового провадження є найбільш вразливою частиною кримінального процесу щодо формування корупційних ризиків. Саме на ньому, з огляду на значну кількість процесуальних рішень та варіативність способів їх реалізації, створюються умови для виникнення різних форм зловживань та маніпуляцій – від визначення послідовності та тактики проведення слідчих (розшукових) дій до погодження угод з підозрюваним (обвинуваченим). Особливу небезпеку становлять ситуації, коли корупційні дії маскуються під формальну законність, утворюючи явище «правомірного формалізму». Ризики також посилюються недостатнім процесуальним контролем (наглядом), нерівномірним навантаженням на слідчих, дізнавачів,

детективів та прокурорів, маніпуляціями під час застосування запобіжних заходів та заходів забезпечення кримінального провадження, призначення експертиз, а також через тиск на учасників кримінального досудового провадження.

Для усунення корупційних ризиків на цьому етапі запропоновано застосування інструментів автоматичного контролю за темпами досудового розслідування, алгоритмізацію ключових процесуальних рішень (зокрема рішень щодо кваліфікації кримінального правопорушення), а також поєднання технологічних рішень із нормативно-правовим удосконаленням процесуальних процедур, що регулюють діяльність органів досудового розслідування.

6. Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні мають як об’єктивний, так і суб’єктивний характер. До об’єктивних належать законодавчі прогалини та колізії, нечіткість часових меж, інституційна розбалансованість і слабка координація між органами досудового розслідування. До суб’єктивних – особистісні характеристики співробітників правоохоронних органів: рівень професійної підготовки, мотивація, ставлення до виконання службових обов’язків, належна підзвітність та дотримання етичних стандартів. Сукупність цих чинників створює умови, сприятливі для формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні різного змісту та інтенсивності.

Відтак такі ризики виникають насамперед через відсутність дієвого механізму відповідальності за недоброчесну процесуальну діяльність (дію, рішення чи бездіяльність). У багатьох випадках, навіть за очевидних порушень, ефективні інструменти реагування не спрацьовують, що підтримує середовище поблажливого ставлення до недоброчесності та дозволяє корупційним ризикам зберігатися й повторно проявлятися.

7. Для ефективної протидії корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні запропоновано систему багаторівневих заходів, що охоплює як нормативне вдосконалення кримінальних процесуальних процедур, так і створення механізмів внутрішнього та зовнішнього моніторингу. До таких

заходів належать: повна цифровізація ключових етапів кримінального досудового провадження; впровадження автоматизованого аналізу даних для виявлення типових зловживань; підвищення публічності та підзвітності процесуальних рішень; посилення контролю (нагляду) з боку прокурора вищого рівня, слідчого судді та сторони захисту. Комплексність цих інструментів спрямована на зменшення можливостей для прояву корупційних ризиків на різних етап кримінального досудового провадження.

Необхідно створити несприятливі умови для корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Це передбачає зміну правової логіки прийняття процесуальних рішень: від персоніфікованого – до стандартизованого, від закритого – до відкритого, від недоведеного – до перевіреного. Вказаний підхід формуватиме нову парадигму правозастосування у кримінальному досудовому провадженні, у межах якої корупційні ризики не лише прогнозуються, а й нейтралізуються ще до їх фактичного прояву.

8. З метою усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні обґрунтовано необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства шляхом нормативного закріплення нових процедур та інструментів прозорості. Серед ключових пропозицій: введення до КПК України визначення «детектива» та регламентації його процесуального статусу; запровадження автоматизованого розподілу кримінальних проваджень між слідчими, дізнавачами, детективами та прокурорами; підвищення стандартів мотивування судових рішень щодо застосування запобіжних заходів; автоматизований розрахунок розміру застави; уточнення порядку визначення підслідності; встановлення часових меж затримання; обов’язкова публікація повних текстів ухвал слідчих суддів у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Сукупність цих змін спрямована на підвищення відкритості, підзвітності та прогнозованості процесуальних рішень, що є необхідною умовою усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 корупційних схем в регіонах. *Коаліція антикорупційних громадських організацій.* URL: https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/as-100-schemes-2-1.pdf (дата звернення 18.10.2024).

2. Bondarenko O. Criminal Legal Characteristics of Corruption Criminal Offenses in the Field of Economic Activity. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2020. № 44. С. 117–119.

3. German Criminal Code. Gesetzes vom 19. Juni 2019. URL:http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/ (дата звернення 18.10.2024).

4. ISO Guide 73:2009 Risk management. URL: https://www.iso.org/standard/44651.html (дата звернення 18.10.2024).

5. Loskutov T., Yunin O., Verbytskyi V., Momotenko T., Smirnov A. Methods of information security in the investigation of corruption offences. Lex Humana. 2024. Vol. 16, № 1. P. 328–344. URL: https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2908 (дата звернення 09.09.2025).

6. Review of Anti-Corruption Reforms in Ukraine under the Fifth Round of Monitoring. URL: https://www.oecd.org/en/publications/review-of-anti-corruption-reforms-in-ukraine-under-the-fifth-round-of-monitoring_9e03ebb6-en.html? (дата звернення 18.01.2025).

7. The Case of K.-F. v. Germany (144/1996/765/962) : Judgment, 27 November, 1997. URL: https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-58119%22]} (дата звернення 18.01.2025).

8. Transparency International Україна. Викривачам корупції пропонують активізуватися, а державі – краще їх захищати. URL: http://ti-ukraine.org/news/oficial/5402.html (дата звернення 14.04.2025).

9. Transparency International Україна. Щорічний звіт про стан корупції в Україні. URL: https://ti-ukraine.org/research/zvit-2022/ (дата звернення 13.09.2025).

10. Vozniuk A., Kamensky D., Dudorov O., Movchan R., Andrushko A. Unconstitutionality of criminal liability for filing inaccurate information in Ukraine: Critical legal analyses. Questiones Politicas. 2021. Vol. 39. No. 69. P. 133–145 (дата звернення 18.01.2025).

11. Актуальні проблеми протидії корупції : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова. Харків, 2012. 221 с.

12. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / М. І. Хавронюк, І. Б. Коліушко, В. П. Тимощук та ін.; за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, Центр політико-правових реформ, 2017. 445 с. URL: pravo.org.ua/imgzstored/files/AZ_final.pdf (дата звернення 18.01.2025).

13. Андрушко П. П. Корупційні правопорушення та корупційні злочини як їх різновид: співвідношення і диференціація відповідальності за їх вчинення. *Право України*. 2010. № 9. С. 90–101.

14. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України. Київ: Атіка, 2012. 332 с.

15. Антикорупційна політика. *Національне агентство з питань запобігання корупції* : веб-сайт. URL: https://nazk.gov.ua/uk/antykoruptsijna-polityka/ (дата звернення 18.01.2025).

16. Антикорупційна програма Міністерства внутрішніх справ України на 2023–2025 роки : Наказ МВС від 28 лют. 2023 р. № 136. URL: https://mvs.gov.ua/prevention-corruption/onovlena-antikorupciina-programa-mvs-ukrayini-na-2023-2025-roki (дата звернення 18.01.2025).

17. Антикорупційна програма Національної поліції України на 2025–2027 роки. *Національна поліція України* : веб-сайт. URL: https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/zapobigannya-i-protidiya-korupciyi/oholoshennia (дата звернення 18.01.2025).

18. Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 680 с.

19. Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 221 с.

20. Барановська Н. П., Верстюк В. Ф., Віднянський С. В. Україна: утвердження незалежної держави / під ред. В. М. Литвина. Київ, Видавничий дім «Альтернативи», 2011. 45 с.

21. Безгинський Б. Г. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2022. 195 с.

22. Биков К. Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 242 с.

23. Бігун В. С. Доброчесність як юридичний термін і сенс. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 25–29.

24. Бобечко Н. Заходи забезпечення кримінального провадження: процесуальна природа, зміст та обсяг. *Право України*. 2017. № 12. С. 27–38.

25. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 195 с.

26. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 21 с.

27. Бойко Х. Р. Корупція серед державних службовців: реалії, шляхи подолання. *Мостинське районне управління юстиції* : веб-сайт. URL: http://mostiske-ruju.at.ua/news/korupcija_sered_ (дата звернення 07.02.2025).

28. Бондаренко В. В. Аналіз корупційних ризиків під час затримання особи без рішення суду. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. 14 березня 2024 р. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. 2022. С. 225-227.

29. Бондаренко В. В. Корупційні ризики на етапі внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань. *Науковий журнал «KELM (Knowledge,*

Education, Law, Management). 2025. № 5 (73). С. 112 – 118. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2025.5.15.

30. Бондаренко В. В. Корупційні ризики на завершальному етапі досудового розслідування. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період»*. 10 жовтня 2025 р. Львів-Торунь. С. 14-18. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-3.

31. Бондаренко В. В. Корупційні ризики під час визначення підслідності кримінальних правопорушень. *Партнерство та взаємодія підрозділів системи МВС з органами державної влади та громадськістю* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. 3 листопада 2023 р. Кривий Ріг : Вид-во КННІ ДонДУВС. 2023. С. 68 – 70.

32. Бондаренко В. В. Корупційні ризики при застосуванні запобіжних заходів в Україні. *Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу» / LAW JOURNAL OF DONBASS*. 2024. № 4 (89). С. 96 – 101. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-89-96-101.

33. Бондаренко В. В. Прихованість і організованість: природа корупційних ризиків на етапі досудового розслідування. *Functioning of Legal Science in the Modern Context* (September 18–19. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2025. С. 88-91. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-22.

34. Бондаренко В. В. Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий журнал «Київський часопис права»*. 2025. №3. С. 308 – 316. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.44.

35. Бондаренко В. В. Структурно-рівнева класифікація корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий збірник «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики»*. Хмельницький : вид-во «Молодий вчений». 2025. С. 168-174.

36. Бондаренко В.В. Поняття корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. 2025. №5. С. 312 – 321. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.39.

37. Бондаренко О. М. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 101–103. URL: http://lsej.org.ua/2_2014/29.pdf (дата звернення 07.02.2025).

38. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми, 2021. 472 с.

39. Бугайчук К. Л. Корупційні ризики: поняття, класифікація, методологія оцінки, заходи усунення. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 39–40.

40. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 38 с.

41. Бутенко В. Б. Поняття та підстави обрання запобіжних заходів. *Право та інновації*. 2019. № 3 (27). С. 118–122. DOI: https://doi.org/10.31359/2311-4894-2019-27-3-118.

42. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

43. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 10 квіт. 2020 р. у справі № 581/38/16-. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. 2020. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88732547 (дата звернення 14.03.2024).

44. Виховання доброчесності та зниження ризиків корупції : навчальний посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2018. 252 с.

45. Військова прокуратура затримала групу поліцейських на неправомірній вигоді у 50 тисяч доларів. *Спеціалізована прокуратура у сфері оборони центрального регіону* : веб-сайт. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=239032 (дата звернення 07.02.2025).

46. Волошенко А. В. Державні регуляторні імперативи протидії системній корупції в національній економіці : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. ВНЗ “Нац. акад. упр.”. Київ, 2018. 40 с.

47. Волошенко А. В. Шляхи до своєчасного виявлення і нейтралізації корупційних ризиків. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 12 (174). С. 312–321.

48. Гвоздецький В. Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 572 с.

49. Гвоздецький В. Д. Оновлення адміністративно-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні, урухомлене Революцією Гідності. *Зовнішня торгівля*: економіка, фінанси, право. 2014. № 4 (75). С. 4-23.

50. Глобенко Г. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2016. С. 32–33.

51. Глущенко А. С. Проблеми юридичної відповідальності посадових осіб органів досудового розслідування. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 8. С. 134–142. URL: https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.8.134-142 (дата звернення 09.11.2024)

52. Головач Т. А. Поняття корупційних ризиків. *Економіка, фінанси, право*. 2020, № 12. С. 16–19. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bf6339f4-28ae-4488-bdde-f5d948b17187/content (дата звернення 07.02.2025).

53. Гудков Д. В. Адміністративно-правові засоби запобігання і протидії корупції : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 249 с.

54. Даньшин М. В., Кавун Д. Ю. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2016. Вип. 21. С. 157–163.

55. ДБР затримало на хабарі у 45 тисяч доларів США прокурора Фастівської окружної прокуратури. *Державне бюро розслідувань* : веб-сайт. URL: https://dbr.gov.ua/news/dbr-zatrimalo-na-habari-u-45-tisyach-dolariv-ssha-prokurora-fastivskoi-okruzhnoi-prokuraturi (дата звернення 09.03.2025).

56. Дем'як П. Ю. Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, як фонові явища корупційних кримінальних правопорушень: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2024. 249 с.

57. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ. : Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

58. Джафарова О. В. Деякі аспекти запобігання корупції під час проходження служби в органах національної поліції : *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 11 квітня 2019 р.), м. Харків, 2019. С. 100–101.

59. Дмитрієв Ю. В. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави. *Вісник. Право знати все про податки і збори*. № 14, 2015. С. 80–85.

60. Дмитрієв Ю. В. Причини виникнення корупційних ризиків у системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 92–95. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2016/23.pdf.

61. Дмітрієв Ю. В. Корупційні ризики у системі державного управління: поняття та види. *Менеджер.* 2015. № 1. С. 126 - 131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2015_1_22 (дата звернення 23.08.2025).

62. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.

63. Досвід країн Європейського Союзу щодо виявлення та розслідування відмивання злочинних доходів із використанням цифрової валюти (криптовалюти): метод. рек. / С. С. Чернявський, І. Кржечковськис, В. В. Тацієнко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 86 с.

64. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*: collection de papiers scientifiques «ΛΌГОΣ» avec des matériaux de la III conférence scientifique et pratique internationale, Paris, 8 juillet 2022. Paris-Vinnytsia: La Fedeltà & Plateforme scientifique européenne, 2022. С. 72–73.

65. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні: дис. …докт. філософ. 081. Львів, 2023. 319 с.

66. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Сеник В. Г. Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (коментар судової практики). Київ: ВД «Дакор», 2020. 508 с.

67. Дудоров О. О., Таран Л. І. Етика державного службовця в умовах антикорупційної реформи. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 78–84. URL: http://culj.kiev.ua/article/view/262992 (дата звернення 12.10.2024)

68. Єренко Д. В. Національне антикорупційне бюро України в механізмі запобігання корупції: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 187 с.

69. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 258 с.

70. Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М. Корупція в Україні – не політика : монографія. Київ: Фенікс, 2007. 408 с.

71. Заїка К. П. Корупційні ризики: поняття та засоби їх мінімізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 35–38.

72. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / А. М. Михненко, Р. П. Марчук, А. М. Мудров, В. Ф. Мартиненко, С. О. Кравченко, В. В. Кошинець,

Е. М. Макаренко, Т. П. Попченко, М. П. Месюк; ред.: А. М. Михненко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ НАДУ, 2010. 359 с.

73. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції». *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua (дата звернення 07.08.2024).

74. Звіт про діяльність Національного антикорупційного бюро України за 2022 рік. *Національне антикорупційне бюро України* : веб-сайт. URL: https://nabu.gov.ua (дата звернення 09.04.2024).

75. Зміна прокурором підслідності у кримінальному провадженні: ККС ВС висловив позицію. *Судово-юридична газета* : веб-сайт. URL: https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/224917-zmina-prokurorom-pidslidnosti-u-kriminalnomu-provadzhenni-kks-vs-visloviv-pozitsiyu (дата звернення 09.03.2025).

76. Івасенко С. М. Запобігання та протидія корупції в правоохоронних органах: організаційно-управлінський аспект: дис. канд. наук з держ. упр. 25.00.01. Київ, 2015. 199 с.

77. Ісаєв М. І. Запобігання корупції у сфері кримінального правосуддя: європейський досвід та українські перспективи. *Юридичний часопис Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 1. С. 96–104. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/article/view/251534 (дата звернення 09.03.2025).

78. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. *Корупція в Україні*. *Знання*. Київ. 1998. 186 с.

79. Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 54–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_5_8 (дата звернення 09.03.2025).

80. Кимлик Н. В., Кимлик Р. В. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень в аспекті дотримання прав людини і громадянина.

Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 1. С. 98–103.

81. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності: дис. …докт. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2021. 474 с.

82. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Закон України від 04 лют. 2004 р. № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789/print (дата звернення 09.03.2025).

83. Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення 23.04.2025).

84. Корнієць П. Ю. Адміністративно-правові засади запобігання і протидії корупції в Національному антикорупційному бюро України: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2023. 270 с.

85. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / автор. кол.: В. В. Василевич, О. М. Джужа, А. О. Джужа, О. Г. Колб, О. І. Колб, Н. В. Кулакова, Ю. О. Левченко, А. В. Микитчик, С. І. Мінченко, С. А. Мозоль, Т. В. Миронюк, Г. С. Поліщук, Е. В. Расюк, А. В. Савченко; за ред. проф. О. М. Джужи та доц. Е. В. Расюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.

86. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: роз'яснення Міністерства юстиції України від 12 квіт. 2011 р. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11/print (дата звернення 09.03.2025).

87. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика та ін. ; Київ: Москаленко О. М., 2009. 220 с.

88. Корупційні ризики в Україні: актуальні шляхи їх недопущення та подолання : міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 8 жовтня 2024 р. Львів: Liha-Pres, 2024. 168 с.

89. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. URL: https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf (дата звернення 09.03.2025).

90. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html (дата звернення 23.04.2025).

91. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід: метод. матеріали М. І. Різак, Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак та ін. Ужгород : Ліра, 2004. 62 с.

92. Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні: дис. …докт. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2019. 391 с.

93. Костенко О. М. Про унікальність корупціогенної ситуації в Україні в контексті світового досвіду. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : Матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 156–159.

94. Котова О. С. Проблеми визначення поняття «арешт майна» у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 3. С. 141–149. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Kotova.pdf (дата звернення 09.03.2025).

95. Кривенко В. В. Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов’язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 211 с.

96. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

97. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print (дата звернення 10.05.2025).

98. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред В. В. Коваленка, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменного. Київ : ЦУЛ, 2013. 544 с.

99. Кримінальний процес : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 1. 492 с.

100. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

101. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2012. 844 с.

102. Кримінальний процесуальний кодекс України. науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

103. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення 19.06.2025).

104. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

105. Кушнарьов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ, 2018. 408 с.

106. Левчук А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов’язаним з корупцією: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 236 с.

107. Лисюк Ю. В. Слідчий суддя як гарант прав людини в досудовому провадженні. *Право та державне управління.* 2014. № 1-2. С. 119-122.

108. Литвиненко О. Г. Затримання особи в умовах воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 1 лип. 2022 р.). Донецький держ. ун-т внутр. справ. Кропивницький, 2022. С. 233–234. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/06/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf (дата звернення 23.08.2025).

109. Логін Р. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2025. 258 с.

110. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2022. №1. С. 340-345. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/64.pdf (дата звернення 23.04.2025).

111. Лоскутов Т.О. Нормативні дефекти ізоляційних запобіжних заходів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2025. № 91. Ч.3. С. 349-354

112. Лоскутов Т.О. Правове регулювання засади розумності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 350-355.

113. Лоскутов Т.О. Предмет правового регулювання у кримінальному процесі : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг. 2016. 445 с.

114. Луцького слідчого затримали на хабарі. *Волинські новини* : веб-сайт. URL: https://www.volynnews.com/news/economics/lutskoho-slidchoho-zatrymaly-na-khabari/ (дата звернення 23.04.2025).

115. Ляшенко А. О. Рівень життя населення сільських територій. *Дніпропетровський державний аграрний університет*. С. 187–191. URL:

https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.3/187.pdf (дата звернення 23.04.2025).

116. Марочкін О. І. Антикорупційні стандарти і корупційні ризики у кримінальному провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 30, 2015. С. 168–177.

117. Маслій І. В. Корупційна злочинність та її кримінологічна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2013. Вип. 70. С. 356–364.

118. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2007. 222 с.

119. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юрид. думка, 2004. 400 с.

120. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001. 304 с.

121. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. …дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2002. 32 с.

122. Мельничук Р. В. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним ризикам в діяльності Національної поліції України: дис. …канд .юрид .наук: 12.00.07. Київ, 2021. 259 с.

123. Мельничук Р. В. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним ризикам в діяльності Національної поліції України: автореф. дис. …канд .юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 22 с.

124. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. …докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 532 с.

125. Михайлов М. В. Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 250 с.

126. Михайлова Ю. О., Федосова О. В. Щодо проблеми корупційних ризиків у кримінальному провадженні в Україні. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. Харків, 2017. С. 127–128. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/57.pdf (дата звернення 12.04.2024).

127. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 260 с.

128. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 23 с.

129. Міжамериканська конвенція проти корупції (прийнята на третій пленарній сесії 29 берез. 1996 р.): міжнародний документ від 29 берез. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_089 (дата звернення 23.04.2025).

130. Мірошниченко С. С. Корупційні ризики у кримінальному провадженні. Кримінальний процес та криміналістика. *Юридична наука*. № 1 (103), 2020. С. 293–299. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/37/35 (дата звернення 23.04.2024).

131. Міських Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... докт. філософ. 081 – «Право». Львів, 2021. 291 с.

132. На Вінниччині керівника окружної прокуратури та заступника голови райдержадміністрації затримали на хабарі. *Суспільне Вінниця* : веб-сайт. URL: https://suspilne.media/vinnytsia/680334-na-vinniccini-kerivnika-okruznoi-prokuraturi-ta-zastupnika-golovi-rajderzadministracii-zatrimali-na-habari/ (дата звернення 23.04.2025).

133. НАБУ розслідує незаконне збагачення прокурора Київської області: елітне житло, авто та мільйонні витрати. *Моя Київщина* : веб-сайт. URL: https://mykyivregion.com.ua/news/nabu-rozsliduje-nezakonne-zbagacennya-

prokurora-kiyivskoyi-oblasti-elitne-zitlo-avto-ta-milionni-vitrati (дата звернення 19.05.2025).

134. Наказ ДБР № 153 від 10.07.2020 «Про затвердження Інструкції щодо застосування поліграфа під час добору та проходження служби».

135. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. Хавронюк М. І. Київ : Ваіте, 2018. 472 с.

136. Національне агентство з питань запобігання корупції. Аналітичний звіт про стан корупційних правопорушень в Україні у 2023 році. Київ : НАЗК, 2024. 48 с. URL: https://nazk.gov.ua/ (дата звернення 19.05.2025).

137. Національне агентство з питань запобігання корупції. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. Київ: НАЗК, 2021. 72 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf (дата звернення 13.10.2025).

138. Національне агентство з питань запобігання корупції. Індикатори публічної доброчесності України від ОЕСР. Київ: НАЗК, 2025. URL: https://nazk.gov.ua/uk/indykatory-publichnoi-dobrochesnosti-ukrainy-vid-oesr-dayut-mozhlyvist-ob-ektyvno-otsinyty-riven-prozorosti-pidzvitnosti-ta-dotrymannya-etychnyh-norm-v-publichnomu-sektori-viktor-pavluschyk/ (дата звернення 13.10.2025).

139. Національне агентство з питань запобігання корупції. Щорічна національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики за 2021 рік. Київ: НАЗК, 2022. 208 с. URL: https://nazk.gov.ua/assets/e-docs/national_report_2021.pdf] (дата звернення 13.10.2025).

140. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монограф. Київ: КНТ, 2008. 368 с.

141. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

142. Обов'язкове проведення дослідження кандидатів на поліграфі та трансляція співбесід онлайн – основні елементи неупередженого конкурсу до ДБР. *Державне бюро розслідувань* : веб-сайт. URL:

https://dbr.gov.ua/news/obovyazkove_provedennya_doslidzhennya_kandidativ_na_poligrafi_ta_translyaciya_spivbesid_onlayn__osnovni_elementi_neuperedzhenogo_konkursu_do_dbr (дата звернення 19.05.2025).

143. Олешко О. М. Управління конфліктами інтересів у професійній діяльності державних службовців : дис. канд. наук з держ. упр. 25.00.03. Дніпро. 2018. 257 с.

144. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2025. 112 с.

145. Осипчук Р. С. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції у Національному антикорупційному бюро України: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2021. 244 с.

146. Офіс Генпрокурора: Адвоката з Хмельниччини затримали за спробу підкупити прокурора. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/ofis-genprokurora-advokata-z-hmelnichchini-zatrimali-za-sprobu-pidkupiti-prokurora.html (дата звернення 19.05.2025).

147. Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики. URL: https://crimecor.rada.gov.ua//komzloch/control/uk/index (дата звернення 21.01.2024).

148. Панч М. Поліційна корупція та запобігання їй. Демократичне поліціювання : зб. наук. ст. / за заг. ред. О.М. Бандурки та Дж. Перлина ; наук. ред. О. В. Тягло. Львів : Астролябія, 2011. С. 401-434.

149. Пастух І. Д. Запобігання та врегулювання конфліктів інтересів у діяльності публічної адміністрації: адміністративно-правове дослідження : монографія. Київ : Видавничий центр «Кафедра». 2020. 430 с.

150. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. веб-сайт. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/174dd7be-3d8a-4619-8002-287b6d7ba189/content (дата звернення 19.07.2025).

151. Погрібний І. М., Новіков М. М. Щодо ознак корупційних ризиків у законопроектній діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2.Ч. 3. С. 146–154.

152. Пономарьова Т. І. До питання щодо стану та перспектив вирішення проблем забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію, визначених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 4 (108). С. 96-107. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/263/246 (дата звернення: 11.06.2025).

153. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19 (дата звернення 19.07.2025).

154. Потоцький М. М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. Правовий часопис Донбасу. 2021. № 3 (76). С. 158–168. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/20.-potoczkij.pdf (дата звернення 19.07.2025).

155. Правові засоби протидії корупції : навчальний посібник / кол. авт. ; за ред. М. В. Лошицького. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 342 с.

156. Працівник Оболонського управління поліції вимагав тисячу доларів США за повернення автомобіля, вилученого в рамках кримінального провадження. *Міністерство внутрішніх справ України* : веб-сайт. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/U_Kivi_na_habari_zatrimano_slidchogo_policii_26363 (дата звернення 07.09.2025)

157. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільств та правової держави в Україні: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2013. 36 с.

158. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28 груд. 2021 р. № 830/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text (дата звернення 07.09.2025)

159. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення 07.09.2025)

160. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 07.09.2025)

161. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 рр. : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text (дата звернення 07.09.2025)

162. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2322-20 (дата звернення 07.09.2025).

163. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04 берез. 2023 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text (дата звернення 07.09.2025)

164. Про затвердження Інструкції про порядок проведення службового розслідування стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України: наказ Національного антикорупційного бюро України від 23 жовт. 2015 р. № 4. URL: https://nabu.gov.ua/nakazi/instrukciya-pro-poryadok-provedennyasluzhbovogo-rozsliduvannya_stosovno-pracivnykiv-nacionalnogo/ (дата звернення 09.09.2024).

165. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: Рішення Національного агентства з питань запобігання

корупції від 02 груд. 2016 р. № 126. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16#Text (дата звернення 01.09.2024).

166. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20/print (дата звернення 01.09.2024).

167. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09 лист. 2016 р. № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text (дата звернення 01.09.2024).

168. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text (дата звернення 01.09.2024).

169. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text (дата звернення 01.09.2024).

170. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021/print (дата звернення 01.09.2024).

171. Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції: Закон України 18 жовт. 2006 р. № 251-16. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/251-16 (дата звернення 01.09.2024).

172. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/252-16 (дата звернення 01.09.2024).

173. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 берез. 2005 р. № 2476-IV. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2476-15 (дата звернення 01.09.2024).

174. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серп. 2021 р. Указ

Президента № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text (дата звернення 02.09.2024).

175. Про Стратегію національної безпеки України. Рішення Ради національної безпеки і оборони від 14 верес. 2020 р. Указ Президента № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text (дата звернення 02.09.2024).

176. Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: «Новасофт», 2010. 352 с.

177. Прокурору САП, який вдруге закрив справу «Роттердам+», проведуть службову перевірку – Венедіктова. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-venediktova-rotterdam/31075681.html (дата звернення 02.09.2024).

178. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посібник / Ю. І. Дмитрик, Д. І. Йосифович, І. В. Красницький, С. І. Мельник, Є. В. Пряхін, С. В. Якимова; за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 308 с.

179. Процесуальні особливості застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування : наук.-практ. посіб. / О. Ф. Вакуленко, В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, М. П. Климчук та ін. ; Держ. НДІ МВС України. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2017. 204 с.

180. Рахункова палата України. Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на утримання та функціонування органів Національної поліції України. Київ, 2022. 119 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/3-4_2022/Zvit_3-4_2022.pdf (дата звернення 17.06.2025).

181. Рева Ю. О. Антикорупційне декларування: теорія, правове регулювання, практика: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Одеса, 2020. 228 с.

182. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» : від 21 квіт. 2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_683 (дата звернення 02.09.2024).

183. Рогатинська Н. З. Слідчий суддя: постановка та дослідження проблеми в Україні. *Право і суспільство.* 2014. № 1.2. С. 288–291.

184. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Дударець Р. М. Беленок В. П. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.

185. Романюк В. В. Зміна прокурором підслідності : проблеми правозастосування. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 108–117. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be41e1bc-e571-49c8-9ce1-0dc604c0fe29/content (дата звернення 02.09.2024).

186. Романюк В. В. Окремі аспекти зміни прокурором підслідності в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. конф., Харків, 2022. Харків : ХНУВС, 2022. с. 356–360.

187. Романюк В. В., Абламський С. Є. Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 140-150. DOI: 10.32631/pb.2024.2.13. URL: https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/818 (дата звернення 19.07.2025).

188. Романюк В. В., Логін Р. І. Підстави та умови застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Право і безпека*. 2024. № 4 (95). С. 105–115. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2024.4.09. URL: https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/842 (дата звернення 19.07.2025).

189. Рось А. В. Тимчасовий доступ до речей і документів: деякі питання практичної реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від

дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 316–318.

190. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 69–73.

191. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 168 с.

192. САП вчетверте закрила справу «Роттердам+». *Слово і діло* : веб-сайт. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/05/21/novyna/ekonomika/sap-vchetverte-zakryla-spravu-rotterdam (дата звернення 19.03.2025).

193. СБУ затримала на хабарі слідчого та оперативника житомирської поліції. *Житомирська обласна державна адміністрація* : веб-сайт. URL: https://oda.zht.gov.ua/news/sbu-zatrymala-na-habari-slidchogo-ta-op/ (дата звернення 19.03.2025).

194. Сидорчук О. Особливості відсторонення від посади щодо суддів як виду заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12. С. 28–32.

195. Систематичні хабарі на суму понад 10 000 доларів США – ДБР, ДСР, ОГП та СБУ викрили прокурора. *Державне бюро розслідувань* : веб-сайт. URL: https://dbr.gov.ua/news/sistematichni_habari_na_sumu_ponad_10_000_dolariv_ssha__dbr__dsr__ogp_ta_sbu_vikrili_prokurora (дата звернення 19.03.2025).

196. Скочиляс-Павлів О. В. Правові аспекти удосконалення державної антикорупційної політики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 807. С. 27–33.

197. Слідчого та прокурора на Запоріжжі підозрюють у фальсифікації матеріалів кримінального провадження. *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/slidcogo-ta-prokurora-na-zaporizzi-pidozryuyut-u-falsifikaciyi-materialiv-kriminalnogo-provadzennya (дата звернення 19.03.2025).

198. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text (дата звернення 19.02.2025).

199. Таблиця оцінених корупційних ризиків та заходів щодо їх усунення. Додаток 2 до Антикорупційної програми Національної поліції України (абзац 22 розділу II). URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/dodatok_2.doc (дата звернення 19.02.2025).

200. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монограф. Харків : Право, 2010. 216 с.

201. Ткаченко В. О. Правові засади забезпечення доброчесності в діяльності працівників правоохоронних органів: монографія. Харків: Право, 2019. 312 с.

202. Топчій В. В., Шкелебей В. А., Супрун Т. М. Публічно-правова протидія корупції: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 208 с.

203. Трансперенсі Інтернешнл Україна. Рейтинги прозорості та підзвітності міст. Київ: ТІ Україна, 2021. 40 с. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/Analitychnyj-zvit.-Rejtyngy-prozorosti-ta-pidzvitnosti-mist-2020-1.pdf (дата звернення 04.01.2025)

204. Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 181–196.

205. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми протидії корупції в Україні: дис…. докт. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.

206. У Харкові затриманий адвокат, який намагався підкупити слідчого ДБР. *Магнолія-ТВ* : веб-сайт. URL: http://magnolia-tv.com:6081/news/51826-u-kharkovi-zatrimaniy-advokat-yakiy-namagavsya-pidkupiti-slidchogo-dbr-video (дата звернення 19.02.2025).

207. У Черкасах на хабарі взяли районного прокурора. *УНІАН* : веб-сайт. URL: https://www.unian.ua/society/10708236-u-cherkasah-na-habari-vzyali-rayonnogo-prokurora-dbr-foto.html (дата звернення 19.02.2025).

208. У Чернігові на хабарі затримали керівника слідчого відділення поліції. *Galinfo* : веб-сайт. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_chernigovi_na_habari_zatrymaly_kerivnyka_slidchogo_viddilennya_politsii_323770.html (дата звернення 13.02.2025).

209. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право).* 2014. № 2 (65). С. 162–171.

210. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 133−142.

211. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : моногр. Харків : Панов, 2020. 576 с.

212. Хавронюк М. І. Корупційну програму виконано. *ЦППР* : веб-сайт. URL: pravo.org.ua/ua/news/20872174-koruptsiynu-programu-vikonano (дата звернення 13.02.2024).

213. Хоменко В. П. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у фіскальній сфері: теорія і практика: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 400 с.

214. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція, 2013, вип. 5, с. 256–260.

215. Цехан Д. М., Білошкурський М. М. Притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення: проблеми законодавства та процесуальних аспектів. *Юридичний бюлетень*. 2025. Вип. 36. С. 108–116. URL: https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.13.

216. Цехан Д. М., Гловюк І. В. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект). *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. № 4. Ужгород. 2013. С. 345-349.

217. Черниш Н. Соціологія : курс лекцій. Львів : Кальварія, 2004. 460 с.

218. Чечерський В. І. Окремі проблеми нормативного регулювання статусу Національного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 145–148.

219. Чуб А. В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 221 с.

220. Шайтуро О. П., Хань О. О. Корупційні ризики, що виникають під час кримінального провадження. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. №1 (31). С. 325–335.

221. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця. Монографія Дніпропетровськ. Дніпро. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

222. Шатрава С. О. Заходи, спрямовані на усунення корупційних ризиків під час проходження служби в органах національної поліції: *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : збірник тез доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11 квітня 2019 р.), м. Харків, 2019. С. 249–251.

223. Шатрава С. О. Теорія і практика запобігання корупції в органах Національної поліції України: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 456 с.

224. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 241 с.

225. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 122–132.

226. Шевчук Д. А. Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право України*. 2023. № 4. С. 55–67. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2023_4/Shevchuk_pravo_2023_4/ (дата звернення 10.02.2024).

227. Шило О. Г. Компетенція слідчого судді в кримінальному провадженні: теорія, нормативна модель і тенденції розвитку законодавства. *Право України*. 2018. № 3. С. 79-91.

228. Шило О. Г., Глинська Н. В., Москвич Л. М. Корупційні ризики чинного кримінального процесуального законодавства України: окремі питання. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Випуск 27, 2014. С. 202–220. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7325/1/SHulo_Glunska_Moskvich_202_220.pdf (дата звернення 10.02.2024).

229. Юрчишин В. М. Слідчий суддя в кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2017. Вип. 1. С. 248–259.

230. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 239 с.

231. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук. 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

232. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 88–94.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
кандидат юридичних наук, професор,
полковник поліції
_____ Олена ВОЛОБУЄВА
«04» 12 2025 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
Голова комісії:
Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент
Члени комісії:
1. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
2. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший дослідник
3. Мирослав ПОТОЦЬКИЙ, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

2. Комісія встановила:
Результати дисертаційного дослідження Бондаренка Вячеслава Васильовича на тему: «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність,

використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесуального права.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– авторського визначення поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні», яке застосовано як теоретичну основу при формуванні понятійно-категоріального апарату науково-дослідної роботи (далі – НДР), що стосуються оцінювання доброчесності учасників кримінального досудового провадження;

– модель багаторівневої класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, що використана для розроблення аналітичних матеріалів щодо вразливості окремих процесуальних механізмів у кримінальному досудовому провадженні;

– систему індикаторів («red flags»), впроваджену як інструмент наукового аналізу ризикових процесуальних рішень та оцінювання внутрішніх ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– теоретичний підхід до розуміння формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, використаний у НДР для побудови концептуальної моделі багатофакторного впливу нормативних, організаційних та етичних чинників на доброчесність учасників кримінального досудового провадження;

– класифікація об'єктивних і суб'єктивних критеріїв ризиків, яка застосована для розроблення уніфікованого наукового інструментарію оцінювання ризиків на різних етапах кримінального досудового провадження;

– доктринальне обґрунтування латентних проявів корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, використане під час аналітичних досліджень з питань виявлення прихованих загроз у діяльності органів досудового розслідування.

– наукові положення щодо посилення контролю (нагляду) за законністю при прийнятті процесуальних рішень, інтегровані у НДР з питань удосконалення механізмів судового контролю та мінімізації корупційних ризиків;

– напрями використання сучасних інформаційних технологій, які застосовуються в НДР при розробленні рекомендацій щодо автоматизації процесів внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, електронного аудиту, моніторингу строків розслідування та створення

електронних модулів оцінювання обґрунтованості проведення слідчих (розшукових) дій;

– емпіричні дані, узагальнення судової та правоохоронної практики, результати опитувань і аналітичних досліджень, виконаних у межах дисертації, включені до наукових матеріалів університету як доказова база для подальшого вивчення проблематики корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Голова комісії:

_____ Ганна БУГА

Члени комісії:

_____ Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

_____ Тетяна ПОНОМАРЬОВА

_____ Мирослав ПОТОЦЬКИЙ

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність
Донецького державного університету внутрішніх справ
«04» 12 2025 р.
Науковий співробітник ВОНР
Шкурко І. Д.
(підпис, прізвище)

Додаток Б

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
кандидат юридичних наук, професор,
полковник поліції
Олена ВОЛОБУЄВА
«__» _____ 2025 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
   Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент
   Члени комісії: 1. Артур ВОЛОБОЄВ, начальник відділу організації освітнього процесу, доктор філософії
   2. Ольга МЕРДОВА, гарант освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement activity (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю К9 Правоохоронна діяльність галузі знань К Безпека та оборона кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук, професор
   3. Ольга ЛИТВИНЕНКО, гарант освітньо-професійної програми «Право (Поліцейські)» Law (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D8 Право галузь знань D Бізнес, адміністрування та право кваліфікація: Бакалавр права професійна кваліфікація Слідчий (поліція), доктор філософії

2. Комісія встановила:
   Результати дисертаційного дослідження **Бондаренка Вячеслава Васильовича** на тему: «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін: ОК 21 «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми «Право (Поліцейські)» Law (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D8 Право галузь знань D

Бізнес, адміністрування та право кваліфікація: Бакалавр права професійна кваліфікація Слідчий (поліція) та ОК 14 «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement activity (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю К9 Правоохоронна діяльність галузі знань К Безпека та оборона кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін.

Зокрема в частині:

– викладення теоретичних основ формування корупційних ризиків у кримінальному процесі, зокрема авторського визначення поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» та факторів, що впливають на об'єктивність і неупередженість прийняття процесуальних рішень;

– представлення багаторівневої класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, що використовується при поясненні системи ризиків на різних етапах кримінального процесу, а також ролі суб'єктів, форм прояву та ступеня впливу таких ризиків;

– формування практичних навичок ідентифікації та аналізу корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, зокрема шляхом застосування індикаторів («red flags») для виявлення потенційно небезпечних процесуальних рішень на стадіях їх підготовки й реалізації;

– використання сучасних підходів до мінімізації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, зокрема алгоритмізації кримінальних процесуальних процедур, автоматизації операцій у межах Єдиного реєстру досудових розслідувань, запровадження електронного аудиту процесуальних рішень, моніторингу строків досудового розслідування та застосування цифрових інструментів контролю.

Голова комісії:
Ганна БУГА
Члени комісії:
Артур ВОЛОБОЄВ
Ольга МЕРДОВА
Ольга ЛИТВИНЕНКО

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ
«04» 12 2025 р.
Науковий співробітник ВОНР
Шуфун Т.Д.
(підпис) (прізвище)

Додаток В

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

анкетування 125 респондентів (30 прокурорів, 20 детективів Бюро економічної безпеки України, 10 детективів Національного антикорупційного бюро, 12 детективів Державного бюро розслідувань та 53 співробітників Національної поліції України (35 слідчих та 18 оперативних працівників)) у Київській, Львівській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій областях і місті Києві з антикорупційних питань в кримінальному досудовому провадженні

Питання	**Результат**	
	Кількість осіб	**%**
1. Освіта:		
вища юридична	125	100
вища неюридична		
2. Професійна діяльність:		
прокурор	30	24
детектив	42	33,6
слідчий	35	28

оперативний працівник	18	14,4
3. Стаж роботи (професійної діяльності):		
до 3 років	18	14,4
3-5 років	25	20,0
5-10 років	34	27,2
понад 10 років	48	38,4
4. На Вашу думку, чи продовжують існувати корупційні ризики у процесі досудового розслідування?		
так	114	91,2
ні	11	8,8
5. Чи вважаєте Ви існуючий рівень контролю за діями особи уповноваженою здійснення розслідування достатнім?		
так	44	35,2
ні	81	64,8
6. Чи траплялися у Вашій практичній діяльності випадки впливу керівництва на прийняття процесуальних рішень?		
так	79	63,2
ні	46	36,8

7. Чи стикалися Ви із спробами підкупу з боку підозрюваних чи їхніх представників?		
так	92	73,6
ні	33	26,4
8. Чи вважаєте Ви, що рішення про арешт майна ухвалюються прозоро та об'єктивно?		
так	39	31,2
ні	86	68,8
9. Чи стикалися Ви з тиском при формуванні питань до експертів?		
так	38	30,4
ні	87	69,6
10. Чи вважаєте Ви процедуру повідомлення про підозру вразливою до корупційних зловживань?		
так	64	51,2
ні	61	48,8
11. Чи достатньо захищена процедура закриття кримінального провадження від корупційних впливів?		
так	46	36,8

ні	79	63,2
12. Чи трапляються в практиці випадки затягування строків розслідування з корупційних мотивів?		
так	100	80,0
ні	25	20,0
13. Чи використовуються угоди про визнання винуватості як «засіб» для неправомірних домовленостей?		
так	30	24,0
ні	95	76,0
14. Чи фіксувалися Вами факти навмисного невнесення відомостей до ЄРДР?		
так	46	36,8
ні	79	63,2
15. На Вашу думку, чи впливає рівень матеріального забезпечення прокурорів, слідчих та оперативних працівників на ймовірність корупційної поведінки?		
так	120	96,0
ні	5	4,0

16. Чи використовувалися тимчасові доступи до речей і документів для збору інформації не в інтересах досудового слідства?		
так	31	24,8
ні	94	75,2
17. Чи зустрічалися випадки втручання в розподіл проваджень між слідчими?		
так	110	88,0
ні	15	12,0
18. На Вашу думку, чи достатньо прозора діяльність процесуальних керівників у запобіганні корупції в кримінальному досудовому провадженні?		
так	52	41,6
ні	73	58,4

Додаток Г

ПРОПОЗИЦІЇ

щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України (у частині усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні)

До Кримінального процесуального кодексу України пропонується внести такі зміни і доповнення.

Зміна до ст. 3 КПК «Визначення основних термінів Кодексу»:

Після пункту 17 доповнити новим пунктом 17-1 такого змісту:

«17-1) детектив – уповноважена службова особа органу досудового розслідування, яка здійснює досудове розслідування чи оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону та має статус учасника кримінального провадження в межах, передбачених цим Кодексом».

Додати нову статтю 40-2 КПК «Детектив» такого змісту:

«У разі коли досудове розслідування здійснюється детективом, положення цього Кодексу, що визначають повноваження слідчого, поширюються на детектива».

Додати нову статтю 107-1 «Автоматизований розподіл кримінальних проваджень»

«Розподіл кримінальних проваджень між дізнавачами, слідчими, детективами та прокурорами здійснюється автоматизованою системою з урахуванням навантаження та спеціалізації суб’єктів сторони обвинувачення.

Втручання будь-яких службових осіб у роботу автоматизованої системи забороняється».

У ст. 177 «Мета і підстави застосування запобіжних заходів»

Частину 2 доповнити абзацом другим такого змісту:

«У судовому рішенні слідчий суддя, суд зобов’язаний навести належне обґрунтування і мотиви, які підтверджують наявність мети застосування запобіжного заходу, визначеної цим Кодексом, а також існування ризиків, передбачених частиною першою цієї статті, що виправдовують покладення на підозрюваного, обвинуваченого відповідних процесуальних обов’язків».

У ст. 182 «Застава»

Доповнити частину п’яту новим абзацом такого змісту:

«Розмір застави визначається із застосуванням електронної автоматизованої системи розрахунку, яка враховує тяжкість кримінального правопорушення, матеріальний стан підозрюваного, обвинуваченого, ризик його переховування, ризик незаконного впливу на учасників кримінального провадження, а також інші критерії, передбачені цим Кодексом.

Визначення розміру застави поза електронною автоматизованою системою забороняється».

У ст. 208 «Затримання уповноваженою службовою особою»

Частину 1 доповнити абзацом такого змісту:

«Затримання особи на підставі пунктів 1 і 2 цієї частини допускається лише протягом дванадцяти годин з моменту виникнення обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення».

У ст. 218 «Місце проведення досудового розслідування»

Частину 5 викласти у новій редакції:

«Спір про підслідність у кримінальному провадженні вирішується слідчим суддею на підставі мотивованого клопотання сторони кримінального провадження.

Спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішується виключно слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Бюро економічної безпеки України, вирішується слідчим суддею за загальними правилами цієї статті».

У ст. 372 «Зміст ухвали»

доповнити новою частиною 3 такого змісту:

«Повний текст ухвали щодо застосування запобіжного заходу підлягає обов'язковій публікації у Єдиному державному реєстрі судових рішень у повному обсязі, включаючи мотиви застосування конкретного запобіжного заходу.

Обмеження обсягу публікації допускається лише у випадках, прямо передбачених законом».

Додаток Д

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бондаренко В.В. Корупційні ризики при застосуванні запобіжних заходів в Україні. *Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу» / LAW JOURNAL OF DONBASS.* 2024. № 4 (89). С. 96–101. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-89-96-101.

2. Бондаренко В.В. Корупційні ризики на етапі внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань. *Науковий журнал «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 5 (73). С. 112–118. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2025.5.15.

3. Бондаренко В.В. Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий журнал «Київський часопис права».* 2025. № 3. С. 308 – 316. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.44.

4. Бондаренко В.В. Поняття корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий журнал «Право і суспільство».* 2025. № 5 (Т. 1). С. 312 – 321. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.39.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Бондаренко В.В. Корупційні ризики під час визначення підслідності кримінальних правопорушень. *Партнерство та взаємодія підрозділів системи МВС з органами державної влади та громадськістю :* тези Всеукр. наук.-практ. конф. 3 листопада 2023 р. Кривий Ріг : Вид-во КННІ ДонДУВС. 2023. С. 68 – 70.

6. Бондаренко В.В. Аналіз корупційних ризиків під час затримання особи без рішення суду. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. 14 березня 2024 р. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. 2024. С. 225 – 227.

7. Бондаренко В.В. Структурно-рівнева класифікація корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. *Науковий збірник «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики»*. Хмельницький : вид-во «Молодий вчений». 2025. С. 168 – 174.

8. Бондаренко В.В. Прихованість і організованість: природа корупційних ризиків на етапі досудового розслідування. *Functioning of Legal Science in the Modern Context (September 18–19. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing*. 2025. С. 88 – 91. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-22.

9. Бондаренко В.В. Корупційні ризики на завершальному етапі досудового розслідування. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період»*. 10 жовтня 2025 р. Львів – Торунь. С. 14 – 18. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-3.